ÚJ FOLYAM XIX. 7–8. SZÁM BUDAPEST 2010. AUGUSZTUS ÁRA 680 FT

MAGYAR SZEMLE

Bod Péter Ákos és Kulin Ferenc ANTALL JÓZSEFRŐL – Elek István és Kodolányi Gyula BESZÉLGET A RENDSZERVÁLTÓ ÉVEKRŐL – ÉPÍTÉSZET, TELEPÜLÉSEK, VIDÉKPOLITIKA 2. – BESZÉLGETÉS BÉRES JÓZSEFFEL ÉS BÉRES KLÁRÁVAL – Báthory János: MAGYAR CIGÁNYPOLITIKA – Babirák Hajnalka: OROSZORSZÁG GEORGIA ELLENI HÁBORÚJA – Gyulai György A SZLOVÁKIAI VÁLASZTÁSOKRÓL – Gróh Gáspár NÉMETH MAGDA HÁBORÚS KÖNYVÉRŐL – Tóth Klára A BISZKU-FILMRŐL – Molnár Edit: A NAGY ÖREGEK

A MAGYAR SZEMLE ÚJ FOLYAMÁNAK (1992–2009) teljes sorozata kedvezményes áron vásárolható meg szerkesztőségünkben. Ára 9000 forint. Kedvezményt kisebb sorozatok vásárlása esetén is adunk.

A MAGYAR SZEMLE A VILÁGHÁLÓN
http://www.magyarszemle.hu

DRÓTPOSTACÍMEINK
Főszerkesztő: kodolanyigyula@mail.datanet.hu
Szerkesztőség: msza@mail.datanet.hu

FOGADÓÓRÁK: Kedden 13–15 óráig, illetve megbeszélés szerint.

A FOLYÓIRATOT kiadja a Magyar Szemle Alapítvány. A Magyar Szemle Alapítvány igazgatósága: Bod Péter Ákos, dr. Borostyánkői Mátyás, Entz Géza, Granasztói György (elnök), Jeszenszky Géza, Kodolányi Gyula, Szabados György.

E SZÁMUNK TÁMOGATÓI
OTP Bank Nyrt.
Richter Gedeon Rt.
A Polgári Magyarországért Alapítvány
Batthyány Lajos Alapítvány
Oktatási és Kulturális Minisztérium
Nemzeti Kulturális Alap

MAGYAR SZEMLE

Főszerkesztő: *Kodolányi Gyula*

Szerkesztőbizottság: *Borbándi Gyula, Czakó Gábor, Horkay-Hörcher Ferenc, Kulin Ferenc, Mellár Tamás, Szabados György*

Olvasószerkesztő: *Sebestyén Ilona* Rovatvezető: *Gróh Gáspár*
Képszerkesztő: *Csejdy Virág* Tördelőszerkesztő: *Abinéri Ottó*
Korrektor: *Kiss István* Ügyintéző: *Hajnal Anna*

ÚJ FOLYAM XIX. 7–8. SZÁM 2010. AUGUSZTUS

BOD PÉTER ÁKOS	*Antall József, és akiknek nem kellett*	3
Elek István	*A rendszerváltó évekről Beszélgetés Kodolányi Gyulával*	7
KULIN FERENC	*Antall József. Aggodalom és reménység*	20
GRANASZTÓI GYÖRGY, KODOLÁNYI GYULA	*A Béres életprogram Beszélgetés Béres Józseffel és Béres Klárával*	37
ÉPÍTÉSZET, TELEPÜLÉSEK, VIDÉKPOLITIKA – SZIMPÓZIUM. 2. RÉSZ		
MICHL JÓZSEF	*Tata, Magyary-terv*	73
KRIZSÁN ANDRÁS	*Helyi érték az ember*	75
LAPOSA JÓZSEF	*A táj*	82
BODONYI CSABA	*Fordítsuk meg az urbanizáció irányát!*	86
BÁTHORY JÁNOS	*Magyar cigánypolitika*	91
MOLNÁR EDIT	*A Nagy Öregek. Emlékezések*	108
M. SZEBENI GÉZA	*Néhány újabb lap a Mindszenty-ügy történetéhez*	117
BABIRÁK HAJNALKA	*Oroszország Georgia elleni háborúja*	121
1% METAFIZIKA	*Szabados György rovata Ortega y Gasset: Renan*	142

KÖRKÉP

Gróh Gáspár	*Mélységben. Németh Magda könyvéről*	144
Török Bálint	*A Felvidék elvesztése. Popély Gyula könyvéről*	151
Sáry Pál	*Az etruszk vallástól a posztmodern jogelméletekig. Szmodis Jenő könyvéről*	154
Tóth Klára	*Történelmi lecke. A Biszku-filmről*	161
Fáy Zoltán	*Irányváltás*	164
Kubinszky Mihály	*Széchenyi István, az építő*	168
Gáspár G. János	*Szimbólum és valóság*	174
Bod Péter Ákos	*Kormányszerkezet és kormányzási felfogás. Az első hetek benyomásai*	182
Gyulai György	*Szlovákiai választások – majdnem változások*	189
Summaries		195
E számunk szerzői		199

E számunkat Molnár Edit fotóival illusztráltuk. A fedélen Lyka Károly, 1964.

Prima Primissima Díj 2003

nka Nemzeti Kulturális Alap

otpbank

Polgári Magyarországért Alapítvány

Batthyány Alapítvány

Oktatási és Kulturális Minisztérium
OKM

ANTALL JÓZSEF, ÉS AKIKNEK NEM KELLETT

Ez év tavasza a maga belpolitikai és gazdasági izgalmaival nem volt alkalmas időszak arra, hogy az 1990-es szabad választásra, az annak eredményeként hivatalba lépő polgári kormányra és Antall József miniszterelnökségére méltóan emlékezzünk. Öt év múlva talán napi szempontoktól mentesen tekinthet vissza az utókor a sorsfordító esztendőre, és arra a személyre, akinek emberi és politikai nagysága mind világosabb a közügyek iránt érdeklődők szemében.

Ilyenek azonban – ne áltassuk magunkat – nincsenek rengetegen; sok embert érintetlenül hagynak az élet politikai, társadalmi vonatkozásai. A társadalom nagyobb fele csak időlegesen és némileg felszínesen törődik a napi életén túlmutató ügyekkel. Ez igaz még a szervesen polgárosodott országokra is, de főleg arra a jelenkori magyar társadalomra, amelynek széles rétegeit a hosszúra nyúlt Kádár-kor szocializálta. Mégpedig igen sikeresen, a maga szemszögéből. Pontosan a közügyektől való elfordítás és a primer anyagi, fogyasztási értékek felé terelés volt a Kádár-rendszer lényege. 1956 elfelejtetése, a rendszer illegitimációjának elleplezése, a rebellis magyarok pacifikálása, és ezzel a párturalom megőrzése így látszott a legbiztosabbnak. Amíg a viszonylagos anyagi, fogyasztói színvonalat tartani tudta a rendszer, akár a jövőt betáblázó hitelek révén is, addig a kádári uralom szilárd, sőt elég széles körben legitim is maradt. Majd csak a gazdasági bajok állandósulása és válsággá sűrűsödése idején porladt el az addigi szilárd alap.

Az értékrend azonban hátramarad. A hitek, nézetek, értékek ugyanis lassabban változnak, mint a tényleges viszonyok. Így eshetett, hogy a legsötétebb kommunista uralom idején – ha a család belső világába visszahúzódva is – sokakban még erősen élt a megelőző évtizedek polgári értékrendje: a mesteremberi tisztesség, a tisztviselői fegyelem, az értelmiségi tartás. Később azután a szocialista iparosítás, a vidék átszervezése, a középszerűséget díjazó személyzeti politika, az értékhiányt elleplező áltudományos ideológia több évtizede elvégezte a magáét.

A politikai rendszerváltozás történelmi pillanatába társadalmunk súlyos bajokkal lépett be. Legvilágosabban a gazdaság deficitjei mutatkoztak meg: az állam külső eladósodása, a nagy ipari és mezőgazdasági vállalatok, szövetkezetek anyagi csődje, a nemzetközi versenyképtelenség miatti külkereskedelmi hiány, az infláció, a rejtett, majd gyorsan növekvő munkanélküliség. De a társadalom tudati állapota is kusza és ellentmondásos volt 1989–90-ben, széles rétegek várakozásai teljesen elszakadtak a valóságtól. Ebben az értékválságos helyzetben kész csoda, hogy Antall Józsefnek pártelnökként sikerült választási győzelemre vezetnie pártját, és működőképes koalíciót alkotnia a politikai jobbközépen.

Mint minden társadalom, a mienk is sokrétű, különféle értékrendű rétegekkel, eltérő hátterű és jövőképű korosztályokkal. A polgári politika elvi támaszát adó magyar középosztály az 1980-as évek végére nagyon meggyengült, felhígult, ezzel szemben felszaporodott az a réteg, amelynek tagjaira hol lesajnálóan, hol keserűen, hol jobb fogalom híján szokták mondani: Kádár népe. Nem kevés honfitársunkra illik a szó; éppen azokra, akik a honfitárs fogalmát nem értik, nem értékelik. Akik apolitikusak, ateisták, és még lehetne sorolni, hogy mi iránt nincs affinitásuk. Nekik Antall József valóban nehezen követhető volt. Nem azért elsősorban, mert tanárosan beszélt volna, vagy mert nem élt a televí-

ziós korszak populáris gesztusaival, inkább mert olyasmiről szólt, ami nem rezonált Kádár népében. Az antalli értékválasztások és döntések a magyar államiság újjászervezéséről, az euroatlanti kapcsolatról, a határok szabdalta egységes nemzetről – mind olyan ügy, amelynek elfogadásához vagy értékalapú elvetéséhez ismerni és érteni kellene magát a vonatkozást. Ez pedig széles rétegeknek nem adatott meg.

Nem adatott meg, azaz a történelem nem adta meg. A kádári pacifikáció sikere fosztott meg széles rétegeket attól, hogy képesek legyenek túlpillantani a vasárnapi asztal rántott szeletein, amikor hazánk hirtelen világpolitikai események színterévé vált. De megértőnek kell lennünk irántuk. Antall József nem használta a kisemberekre a kádári jelzőt, miközben a kádári értelmiség, a kádári üzletember és a kádári káder masszív társadalmi jelenlétét jól érezte. Amikor még a szabaddemokraták látszottak fő versenytársnak, ő már a szocialista párt visszatérésétől tartott: nem a szocialisták képességei, hanem a gyenge minőségben magára ismerő támogatói rétegek mérete miatt. Mégis, amint kritikusai és néha barátai is észrevételezték, ennek a széles nem polgári középosztálynak nem tett politikai gesztusokat. Láthattuk, hogy utódai keményen megdolgozták azokat a rétegeket, amelyek hiányos ismereteik és szűk horizontjuk ellenére egyszerűen számosságuk miatt választásokat döntenek el.

Mondják, hogy Antall nem értette eléggé ezeket a rétegeket. Nos, politikusi pályáját megelőzően tanárként, értelmiségi alkotóként benne élt a magyar társadalomban, ismerte azt. Inkább azt gondolom, hogy kissé túlbecsülte, vagy pontosabban túl optimistán becsülte meg a magyar társadalom különféle osztályait.

Nem volt egyedül ebben. Azok, akiknek volt személyes élményük a második világháború utáni talpraállásról, majd az 1956-os forradalom köznapi hőseiről, nem naivitásból, hanem tapasztalati tudásból gondolhatták 1989-ben, hogy a

nemzet túlnyomó része megmozdítható, mert képes és akar mozdulni. Az 1956-os emigránsok is a heroikus nemzet képét vitték el magukkal, és a csoda megismétlődését várták-remélték. Aki itt élt 56 után, csodát nem várt, de okkal őrizhetett magában a valóságosnál kedvezőbb társadalomképet.

Azóta nemzetközi felmérések mutatják, hogy a magyar világkép és nézetrendszer sok más sorstárs nemzethez képest már jó ideje anyagiasabb, önzőbb, bezárkózottabb. A 2000 utáni nemzetközi értékkutatások szerint mintha délre, délkeletre csúszott volna hazánk. Nem függetlenül mindettől, az európai uniós tagsággal megnyíló lehetőségekből a többieknél kevesebbet profitáltunk. Hazánk az egyetlen új tagország, amely az egy főre jutó nemzeti jövedelem mércéjén képtelen volt közelebb kerülni az uniós átlaghoz 2004 után.

Az okokat és tényezőket sokat vizsgáljuk, értelmezzük e lap hasábjain. Erős kapcsolat mutatkozik mai bajaink és a Kádár-korból magunkkal hurcolt társadalmi örökség között. Láthatóan máig, két évtized elteltével sem voltunk képesek kellő mértékben megszabadulni annak a kornak az anyagi és főleg emberbe beépülő deficitjeitől. Az illúzió nélküli számvetésből egy sor feladat következik a magyar felemelkedésért tenni akarók számára a rendszerváltozás harmadik évtizedében is. De az is következik, hogy nagyobb megértéssel és tisztelettel tekintsünk azokra, akik – mint Antall József a kormánya élén – nagy társadalmi közegellenállás közepette rövid időn belül történelmi jelentőségű fordulatokat hajtottak végre.

Bod Péter Ákos

A RENDSZERVÁLTÓ ÉVEKRŐL*

Elek István beszélgetése Kodolányi Gyulával

Elek István: – *1988–89–90 a politikai rendszerváltoztatás legfontosabb évei. Kodolányi Gyula költő, esszéista, egyetemi oktató, az egykori Antall-kormány volt államtitkára, a rendszerváltoztatást előkészítő értelmiségi mozgalmak fontos szereplője.*

Kedves Gyula, hogy láttad a világot, milyen kihívásokat érzékelt az a fiatal értelmiségi – 1942-ben születtél –, aki legkésőbb a 70-es évek közepétől kezdve benne van minden fontosabb értelmiségi mozgalomban, a szellemi ellenállás különféle mozdulataiban? Kodolányi János unokaöccse vagy és Illyés Gyula veje, a népi írói körhöz kezdettől természetes módon kapcsolódsz.

Kodolányi Gyula: – Talán éppen itt kezdeném, mert a népi írókról kevés szó esik ma, amit hallunk, azt is főleg a közhelyek és félreértések szintjén. A népi szónak számomra nemes csengése van, és mindjárt le kell szögezni, hogy az a széles mozgalom nem jelentett parlagiasságot vagy autodidaktaságot. Akár Kodolányi Jánost nézzük, a nagybátyámat, akár az apósomat, Illyés Gyulát, olyan magyar írók és gondolkodók voltak, akiknek nagyon nagy kitekintésük volt a teljes világra, nyelveket beszéltek, több nyelven olvastak, és mind a történelmi tudatuk, mind a művészeti, kulturális műveltségük nagyon sokrétegű volt. Ők jelentős részét adják a szellemi örökségemnek, hiszen a nagybátyám igen komolyan és rendszeresen foglalkozott velem ifjú koromban, majd pedig úgy hozta a sorsom, hogy nagy hatással lett

* Az alábbi beszélgetés Elek István *Rendszerváltoztatók – húsz év után* című sorozatában hangzott el 2010. március 27-én a Kossuth Rádióban. Szövegünk szerkesztett változat.

rám az Illyés család mentalitása is. Egyszakos angolos diplomát szereztem a bölcsészkaron – a magyar szakot egyébként azért adtam le az ötödik félév után, 1963-ban, mert el akartam kerülni azt, hogy az akkori vezető pártideológusoktól, a bölcsészkar professzoraitól halljam, hogy a 20. századi magyar irodalomban mi történt, ki kicsoda. Azt kínos lett volna végighallgatnom, és lázító, mert kemény rebellis magot őriztem magamban a rendszerrel szemben. Az angol szakosságnak viszont az is nagy hozama lett az életpályám szempontjából, hogy egy olyan időszakban, amikor nehéz volt világot látni, különösképpen pedig külföldön élni huzamosabban, akkor én a szakmám révén ezt meg tudtam tenni, mint anglista és főleg mint amerikanista. Döntő szerepe volt már a rövidebb, 66-os és 69-es angliai tanulmányútjaimnak, aztán a 72–73-as amerikai évnek. Nekem az angol nyelv egyfelől a mérhetetlenül nagy angolszász (ír és egyéb) irodalomba adott bebocsátást, és megismertem mindazokat az ideákat, amelyeket ezek a kultúrák létrehoztak, illetve amelyekhez magyarul akkoriban nem lehetett hozzáférni. Ugyanakkor azt is átéltem, megtapasztaltam ezekben az országokban a kádárizmus éveiben, hogy milyen egy jól működő polgári társadalom. Mert nagyon sok mindent elmondhatnak kritikailag ezekről az országokról ilyen vagy olyan szempontból, de azért ezek jól, vagyis a közösségük érdekében működő országok voltak, a maguk óriási polgári erényeivel. Tehát furcsa módon, a legtermészetesebben ismertem meg olyan ellenmintákat, amelyek egyrészt egy szabadabb magyar múlt hagyományát erősítették bennem, másrészt pedig felkeltették bennem a vágyat, hogy egyszer hadd élhessek én is, itthon egy jól működő hazában.

– Említettem, részt vettél különféle értelmiségi akciókban, közreműködtél például Bibó István utolsó könyvkéziratának külföldre juttatásában, annak a műnek a fordításában és konspiratív megjelentetésében, amelyet Bibó a börtönből való kijövetele után írt. A nemzetközi államközösség bénultsága és annak országai

Bibó életében csak így, angolul jelent meg. Részt veszel különféle tiltakozó aláírás-akciókban a 70-es évek végétől, ott vagy 1987-ben Lakitelken, részt veszel a Duna-mozgalomban a kezdetektől. Mi vitte a figyelmedet, érdeklődésedet az ökológiai kérdések irányába ezen a széles értelmiségi mozgolódáson belül? Viszonylag kevesen voltak az MDF-ben, akik már korán, a 70-es évek végén, a 80-as években ilyen határozottan elköteleződtek az ökológiai eszmének. Te vagy az egyik fordítója, és Endreffy Zoltánnal a szerkesztője annak az Ökológiai kapcsolatok *nevezetű szöveggyűjteménynek, amely voltaképpen első alkalommal hozta el a magyar olvasónak a kortárs klasszikusait az ökológiai gondolkodásnak. Ez, azt hiszem, már 84-ben megjelent.*

– Ez az akkori évek jellegzetes, zárt terjesztésű kiadványa volt, tehát utcára soha nem kerülhetett, de mintegy ötszáz példányt ki lehetett belőle adni. Gyanítom, hogy a kiadó Zelnik József titokban ennél több példányt nyomatott. Zelnik, mint ismeretes, a Népművelési Intézet egyik részlegének igazgatója volt akkor, és nemcsak a magyar táncházmozgalomnak, de a magyar ökológiai mozgalomnak is nagyon fontos infrastrukturális hátteret és szellemi muníciót biztosított. Az ökológiai szemlélet természetesen alakul ki egy költőben, aki mélyen be van ágyazódva a természetszeretetbe. Ez a dolog élményalapja. Igazából Amerikában erősödött meg bennem 72–73-ban ez a szemlélet, mert Amerikában a környezetrombolásnak is extrém példáit láttam, ugyanakkor ott már akkor is volt egy nagyon tudatos környezetvédő mozgalom. Ott ismertem meg az alapvető gondolatokat is.

– Te vagy az egyik főszervezője az MDF környezetvédelmi konferenciájának Esztergomban, ami a Duna-üggyel, környezetüggyel foglalkozik. Akkor már szereped jelentős volt a Duna-mozgalomban is.

– Az első nagy magyar környezetvédelmi konferenciára 1988. szeptember 10-én került sor. Azért Esztergomban, mert Esztergom kötődött egyfelől a Duna-kérdéshez, más-

felől, mert jó kapcsolata volt a városvezetéssel Csoóri Sándornak, akinek ott volt egy kis telke meg faháza a hegyen. Ők el merték vállalni ezt a rendezvényt a pártállam kezdődő bomlása idején. És valóban nagyon komoly szereplőgárdát tudtunk felvonultatni, tudósokat és környezetpolitikusokat, MDF-en kívülieket is. Egy másik nevezetességet is meg kell említenem: évtizedek óta ez volt az első olyan magyar civil rendezvény, amelyen nyugati politikus részt vett. Mégpedig Erhard Busek osztrák alkancellár, aki – nem lényegtelen megjegyezni – az ebédszünetben félrevonult Antall Józseffel egy hosszú beszélgetésre. A konferenciát Antall vezette be, de neki ekkor még nem volt vezető tisztsége az MDF-ben.

Valóban, a Duna-mozgalomban már korán részt vettem, a nyolcvanas évek első felében, amikor az első társadalmi aláírás-akciót szerveztük a vízlépcső megépítése ellen. Össze kellett gyűjteni azokat a neves közéleti szereplőket, akik a nevüket merték adni ehhez a tiltakozáshoz. Emlékszem rá, hogy Vas István, a költő volt az egyik, akit én kértem fel aláírónak, Gróza Péter rakparti lakásán. Alá is írta.

– Nyilván az első akcióról beszélsz, amiben talán ötvenen kezdeményezték a munkálatok leállítását. Ezt követte később egy nagyobb aláírás-akció…

– Miután sokat írok erről az időszakról, a 80-as évek felgyorsuló eseményeiről, s mindez előbb-utóbb egy könyvvé áll majd össze, emlékeimben, dokumentumok közt keresve, naptárakat nézegetve világos, hogy 1986-tól kezdve naponta történtek dolgok az ellenzéki mozgalmakban. Volt olyan nap, hogy három fontos esemény is történt. Például 1988 novemberében ugyanazon a napon történt a Bethlen Gábor Alapítványnak az első nyilvános (nem illegális) díjkiosztó ünnepe, ugyanazon a délutánon folyt le egy fontos zöld-politikai vita, és délelőtt pedig a *Hitel* első száma jött ki az utcára nagy sajtóértekezlet keretében. Tehát elképesztő forrongásban élt a magyar értelmiség ebben a négy–öt évben, 1990 tavaszáig.

– Ebben az időben elég sokat dolgoztál a nemzetközi kapcsolatok erősítésén is. Nyilván a külföldi tapasztalataid, nyelvtudásod révén a 80-as években elég nagy szereped van már ennek az értelmiségi körnek a nyugati értelmiségi körökkel való kapcsolatában. Gondolom, hogy valahogyan így adódik az is, hogy Antall József közelében, környezetében aztán majd külpolitikai tanácsadóként működsz 1989 őszétől.

Hogy ismerted meg Antallt egyáltalán, és hogy alakult a viszonyod Antallhoz, az MDF vezetőjéhez? Jó néhány ember volt a 80-as évek végén, aki ebből a népi írói körből jött, történészek, költők, írók, akik harmonikusan együttműködtek Antall Józseffel és azokkal a politikusokkal, akik később a kormányzati apparátusban is szerepet vállaltak. A 90-es évek elejétől viszont repedések alakultak ki elég hamar. Te ebben a helyzetben azt hiszem, messziről nézve legalábbis elég természetesen élted meg azt a váltást, amit a szabad értelmiségi pályáról egy fegyelmezettebb politikai kormányzati szerepre való átállás jelent.

– Bonyolult kérdés ez a váltás, és Antall hirtelen feltűnése. Valóban sok barátság fűzött engem az alapító első lakitelki elnökség tagjaihoz, Csoóri Sándorral nagyon régi barátság köt össze, sok illegális akciót csináltunk együtt, különösképpen erdélyi ügyekben, amelynek általában én voltam a nyugati összekötője, elsősorban az újságírók és a diplomaták irányába. 88-ban kerültem közelebbi kapcsolatba Antall Józseffel, de nem emlékszem a pontos dátumra. Ismertem őt, de csak felületesen, és persze nagy híréből. Jeszenszky Géza barátom feleségének, Szebellédy Editnek volt nagybátyja Antall József, de nem tartoztunk egy körbe. Ő azonban hallatlan személyi tudással rendelkezett arról az akkori magyar értelmiségről. Több ezer embernek a képességei, személyiségvonásai és eredményei voltak a fejében nyilvántartva, s ez jól jött a kormányalakításkor, de már előtte is, amikor az MDF elnöke lett. Ő ekkor fölkért, hogy vegyek részt határozottabban és nagyobb mértékben az MDF külügyeiben és a nyugati sajtóval való érintkezé-

sében. Közelről tapasztalván működését, s érezvén, hogy közeledik a professzionális politizálás időszaka, úgy láttam, hogy Antall József az az ember, aki alkalmas és képes arra, hogy egy professzionális pártot, esetleg egy kormányt irányítson. Túl a szimpátián és alkati ráhangolódáson, én ezért álltam melléje. Természetesen nem adva föl a régi lojalitásaimat. Azonban az ő szakértelme a magyar alkotmánytörténetben, a jogban, a nemzetközi ismeretei, de általában véve a bátorsága, a tehetsége tárgyalások irányítására, a helyzetfelmérési és rögtönzési képességei, jó szimata az emberek megítélésében, ezek mind olyan dolgok voltak, amelyeket én ilyen összetételben közelről nem láttam még soha senkiben. Pedig nem mondhatom azt, hogy Illyés Gyula, vagy Kodolányi János, vagy mások, akiket közelről ismertem a vezető magyar értelmiségiek és művészek közül, nem lettek volna rendkívüli képességű emberek.

– Milyen kihívásokkal kellett szembenéznie ennek a kis csapatnak, amely, a 80-as évek végén, 89 táján már nagyon úgy nézett ki, hogy át fogja venni, át kell vennie a szabad választás eredményeként majd az ország kormányzását? Te ugye, bementél a kormánycsapatba is, államtitkárként működtél közre az első négyéves ciklusban.

– Akkor még valójában nem mértem, nem mérhettem fel, hogy mi az, amit elvállalok. Egyrészt sosem akartam politikus lenni, másrészt a helyzet is rendkívüli volt. Tulajdonképpen a politikába azért kerültem, mert kiderült ezekben az években, nekem is váratlanul, hogy erős közösségi elkötelezettség van bennem. Hasznos akartam lenni, és hasznos tudtam lenni a politikában, a nemzetközi ismereteimmel, és talán elemző- és fogalmazókészségemmel is, amit előéletemből hoztam magammal. Az, hogy én a kormányban munkát végezzek, csak a választás idején merült fel, 1990 tavaszán, nem bennem, hanem másokban. Mások javasolták, hogy fogadjak el kormányfeladatot, mondván, hogy ez természetes következménye lesz az előző éveknek. Nehe-

zen szántam rá magamat. Az életformaváltásra, és mindarra, amivel ez járt. Antall József azt kérte, hogy csak két évig vállaljam. Persze aztán menet közben kiderült, hogy ilyen nincsen, nem lehet kiszállni. Énbennem a 87–90-es mozgásoknak hihetetlen felhajtó ereje volt, és ez élt bennem tovább kormánymunkám idején is. Nagyon jól éreztem magamat azokban a kései nyolcvanas években, azt hiszem, az életemnek közösségi szempontból a legboldogabb évei voltak ezek. Határozottan úgy gondoltam, hogy ami történik, az nagyon jó dolog, de hogy pontosan mi lesz ennek a kifejlete és ez majd milyen felelősségeket ró ránk, mondom, én nem láttam előre.

A váratlan történelmi kihíváshoz képest az első demokratikus kormány, úgy gondolom, szakszerű és elkötelezett munkát végzett különfajta felállásaiban. Voltak összehasonlítási lehetőségeim, időben és térben is ahhoz, hogy megítélhessem. Ebből a szempontból igen megnyugtató volt a számomra, amikor tavaly Járai Zsigmond életút-interjúját olvastam. Amikor megkérdezték, hogyan értékeli a rendszerváltoztatás kormányainak a teljesítményét, azt mondta, hogy az eddigi kormányok közül, tehát húsz év alatt, az Antall-kormány végezte a legmagasabb színvonalú kormányzati munkát. Tehát nincs szégyellnivalónk. Egyébként pontos tisztségem az volt, hogy főtanácsadó voltam Antall mellett, és elsősorban külpolitikai ügyekkel foglalkoztam. De hát az az igazság, hogy a Duna Tv létrehozása is igen nagy mértékben az én irányításom alatt történt. És azért erre büszke is vagyok.

– Te is azok közé az értelmiségiek közé tartoztál a 80-as években, akiknek, miközben a népi írói körhöz erősek a kapcsolatai és elkötelezettsége, oda kötődik elsősorban, teljesen természetesen hoztál létre, ápoltál baráti kapcsolatokat azzal a másik értelmiségi körrel, amely később a Szabad Demokraták Szövetségét hozta létre. Hogy nézel vissza azokra a különbségekre, egyezésekre, amik akkor jellemeztek bennünket? Hosszú ideig úgy tűnt, hogy telje-

sen természetes módon egymást kiegészítve küzd ez a két csapat más csoportokkal együtt egy új, szabadabb, demokratikusabb világ eljöveteléért. S aztán ez az együttműködés elég hamar és látványosan megváltozott a 80-as évek végétől kezdve. Azért kérdezlek erről, mert sokan, akik visszatekintenek, az elégedetlenségük magyarázatát abban látják, hogy megromlott ennek a két értelmiségi csoportnak a viszonya, hogy ez nyomja reá a bélyegét bizonyos értelemben az egész húszéves, sokak szemében kudarcsorozatra, sokak szemében elégtelen fejlődésre. Ahhoz képest, amit közösen akartunk, azt hiszem, mindannyian leszögezhetjük, hogy kevésbé jól alakultak a dolgok.

– Én is úgy látom, hogy kisiklott a rendszerváltozás ügye, de azt gondolom, hogy a fordulat 94-ben történt, amikor csaknem egy visszarendeződési kísérlet indult meg, amelyhez az SZDSZ támogatását adta. Azokhoz került vissza ekkor az ország döntő gazdasági és politikai ereje, akik a birtokosai voltak a hatalomnak és a gazdasági erőnek. 1990 előtt az MSZMP tagjaiként. Mindez egybeesett egy nagyon rossz neoliberális korszakával, szabad piaci neoliberális korszakával a világgazdaságnak. És tulajdonképpen ennek a hullámát lovagolta meg ez a nómenklatúrából származó tulajdonosi-politikai osztály a mai pillanatig. Azonban kétségtelen, hogy nagyon rossz következményekkel járt az a szakadás, az a kultúrharc is, amely akkor, a nyolcvanas évek végén jött létre. Magyarország helyzete, sorsa szempontjából igen súlyos következményekkel.

– Kié a felelősség? Ha egyszerűen durván akarom feltenni a kérdést. Nyilván nem egyértelmű a válasz, de azért…

– Elég sok mindent átéltünk ahhoz, hogy tudjuk, az események nagyon sok szálon futnak mindig. Talán azt tudnám mondani, ha a szívembe nézek, akkor az biztos, hogy ez a szakítás nem tőlem indult el. És nem azoktól a közeli barátaimtól, azoktól az emberektől, akik úgy gondolkodtak, mint én. Tehát nem Antall Józseftől, nem azoktól az MDF-vezetőktől, akik meghatározók voltak az első kormány mű-

ködése szempontjából. Ezekkel az SZDSZ-es értelmiségiekkel igen szoros kapcsolatok, nemegyszer barátságok kötöttek bennünket össze. Többes számban beszélek, hiszen tudom, hogy te is így voltál velük. Tehát tudtuk azt, hogy vannak gondolkodásbeli különbségek köztünk, de nem volt bennünk erős elkülönült csoporttudat. Erős volt az együttműködés nagyon sok ügyben. Tudtuk azt, hogy a lukácsosok egy külön társaság a maguk gondolkodásmódjával és szubkultúrájával, amiért még tiszteltük is őket, ahhoz képest, hogy az egész marxizmust elvetettük jó néhányan, mint például én is. Tehát ez a törés sokkszerűen, meglepetésszerűen ért bennünket. A döntő elhatároló időpont 1988 eleje volt, amikorra kiderült az, hogy néhányan a jövendő SZDSZ-es értelmiségből azt terjesztették el több helyen a világsajtóban, hogy az MDF antiszemita képződmény. A Jurta Színházban elég nagy nyilvánosság előtt Kiss Gy. Csaba kérdőre vonta akkor Tamás Gáspár Miklóst, hogy igaz-e, hogy ő mondta ezt a *Le Monde* tudósítónőjének, aki megírta ezt, de a forrást később elárulta Csabának. Nem adott megnyugtató cáfolatot erre Tamás Gáspár Miklós. Ez megdöbbentett bennünket, képtelen vád volt, övön aluli ütés. Addig az ellenzéki mozgalmak étoszának kimondatlan és betartott parancsa volt a faji megosztottságok meghaladása. Ez a vád, úgy is felfoghattuk, kísérlet volt arra, hogy a rendszerváltozás diskurzusát egy aláaknázott vakvágányra tereljék. Később valóban felbukkant a Csurka-demagógia mint sajátos egyéni, kisebbségi hang az MDF-ben, de ebben az időben még Csurka nem vetette el a sulykot. Az a második fejlemény volt, sajnálatos egyébként szintén. Csurka felelőssége ebben a történetben szintén nagyon nagy. Tény, hogy a világban akkor is három-négy nagy ideológiai irányzat élt, és ezek, sajátos történelmi hagyományaikkal nálunk világosan felbukkantak. Az MDF magja, akár a lakitelki első elnökséget tekintjük, akár a miniszterelnök körüli konstellációt, másképpen gondolkodott, mint az SZDSZ-értelmiség. Egy organikus, korszerű konzervativizmus külön fajtaszíneit

képviselték, és nyilvánvaló volt, hogy a másik oldalon pedig részben neoliberális, részben újbalos, részben anarchista gondolatokat vallottak a szereplők. Azonban éppen mivel demokraták voltunk, és miután pontosan arra készültünk, hogy nem monolitikus világban fogunk ezentúl élni, éppen ezért volt megdöbbentő számunkra a törés, amit ez az alaptalan vád okozott. Hiszen, ahogy te fogalmaztál a kérdésedben, a különfajta gondolkodású ellenzékiek igen sok elrendezendő nemzeti ügyben tudtak együtt dolgozni és dolgozhattak volna a továbbiakban is együtt. Igen sajnálatos, hogy ez a lehetőség bizony hosszú évekre tönkrement, mert nehezen gyógyuló sebek estek mindkét oldalon. Annál is inkább, mert például az ökológiai mozgalomban is igen jól megférték egymás mellett a különfajta filozófiákat és politikai krédókat valló emberek. A Duna-mozgalom volt tulajdonképpen – az erdélyi falurombolás ügyében indult mozgalom mellett – a legnagyobb mozgósító és egyesítő ereje a rendszerváltozásnak. És ezek nyomvonalán, az ezekben született barátságok, a közös akciók élménye, a sikerek emléke, mindez maradhatott volna tartós muníció egy jól működő politikai élet számára.

– Egyik írásodban visszatekintve nagyon kemény kritikáját adod általában a magyarországi értelmiségnek a 90-es évek elején. Miért?

– Korábban céloztál arra, hogy annak, aki elvállalta azt, hogy a kormányban, a kormány környékén dolgozik, annak igazából mentális átállást kellett végrehajtania. Egyfelől ez természetesen mindnyájunk számára okozott megrázkódtatásokat. Gondolkodó értelmiségiből cselekvő értelmiséggé átalakulni. Ez volt a kihívás. Mennyire elkoptatottak ezek a kifejezések – de komoly tartalmuk és értelmük van, amit én átéltem. És szükségképpen kialakult bennem és mindenkiben, aki ezt vállalta, ezt a felelősséget, a kormányban, a parlamentben és egyáltalán a közéletben, kialakulhatott bennünk az az érzés, mintha az értelmiség nem kis része félálomban töltötte volna ezeket az időket. Nem fogták fel a jelentőségét

annak, ami történik, nem volt bátorságuk, hogy odaálljanak a változások mellé. Nézők akartak maradni, okoskodni és bölcselkedni akartak a pályán kívülről, nem fogták fel azt, hogy akik bent vannak és csinálják, azoknak ez milyen nehéz, mert bizony az volt. Nagy csalódás volt számunkra ez.

– Irracionális dühvel, indulattal, kritikával fordultak azokkal szemben, akik most ott voltak a parlamentben, nagyon sokszor még az ellenzékkel szemben is. Főként pedig a kormányon lévőkkel. Ez is valamifajta meg nem értése volt a történelmi helyzetnek.

– Így van. Ezen a téren is nagy kárt okozott a történelmi örökségünk, hiszen a magyar történelem alakulása a szabadságharc után, 48–49 óta, nagyon kedvezett a passzív rezisztencia és a kívülállás etikájának. Ez a beidegződés okozta 1990 körül, hogy aki kívül maradt és semmit sem tett, az úgy gondolta, hogy azon az erkölcsi magaslaton van, hogy elítélheti azt, aki megpróbál valamit tenni, holott a világ összes normális országában ez fordítva áll. Mert igazából, aki nem vállal kockázatot és feladatot a közösség életében – a tévedés kockázatát is –, az az, aki hibázik. Nem kétséges, hogy ez a fejlemény a Kádár-korszak aratása is volt, hiszen a Kádár-politika is erősítette ezt a beidegződést, elaltatta, sőt üldözte a valódi közösségi érzést, elaltatta az egyéni felelősségérzetet az emberekben. Ezt akarta elérni és ezt nagyon jól meg tudta valósítani.

– Az ökológiai ügyekben a szerepvállalás miként je a 80-as évek végén, és onnantól fogva folyamatosan alapkérdés maradt a zöld mozgalmakban. Tehát hogy az ökológiai, holisztikus egységben látás értékeit, szemléletét megosztva, különféle demokratikus pártokban kell-e képviselnie az elkötelezett környezetvédőnek, vagy inkább megpróbálnia kifejezetten ennek az eszmekörnek a képviseletére létrehozni pártot? Már a 80-as évek végén jó néhányan, Sólyom László, Lányi András, te, mások szembesülhettetek ezzel a kérdéssel. Logikus kérdés, hogy miért nem az önálló alakulat mellett döntöttél, döntöttetek?

– Komolyan fölmerült 1988 őszén egy nyolc–tíz főnyi körben, az ökológiai mozgalom ideológiai és politikai vezetői közt, hogy legyen-e egy zöld párt vagy ne legyen. Ezen az informális vitán olyanok vettek részt, mint például Karátson Gábor, Lányi András, Sólyom László, Ferencz Csaba és talán Vargha János, a Duna Kör vezetője. Számomra az az érvelés volt meggyőző – és magam is ennek az oldalára álltam –, hogy nincs minden kérdésre kidolgozott politikai programja az új helyzetre, nemzetstratégiai szempontból nincsen kidolgozott rendszere a környezetvédő politikának, az ökológiai gondolkodásnak. Ezért azt az utat kell választanunk, hogy mindnyájan a saját pártjainkban igyekezzünk a dolgokat olyan irányba vinni, hogy az ökológiai szempontok – a Duna védelme, de mások is – érvényesüljenek. És ebben az egyik szószóló éppen Sólyom László volt, aki akkor már az MDF-nek volt a tagja, mint magam is. És ugyanakkor közismerten oszlopa volt a Duna-mozgalomnak is. Sólyom volt az egyik, aki azt mondta, hogy nem kell zöld pártot alapítani. Ferencz Csaba barátom, aki aztán kormánytanácsadó lett mellettem, szintén így érvelt. Anélkül, hogy bántóan fogalmaznék, és ott ezt kimondtam volna, azt is látni kellett, hogy az elsőrangú politikai vezető kvalitású emberek nem a zöld mozgalomban bukkantak fel. Ez intő jel kellett legyen. Mert a minőség kérdése a politikában is elsőrendű. Erről nagyon ritkán beszélünk manapság, a politológusok számára nem is létezik ilyen kritérium. Ahogy én Antallról beszéltem az imént, abból talán kiderülhetett, hogy mennyi múlik azon, hogy milyen a vezetők és résztvevők minősége. A politika bizony nagyon szubjektív szféra ebben az értelemben. Hiába vall helyes nézeteket az, akinek nincs vezetői tehetsége.

– Ha nagyon röviden kell a személyes mérlegedet megvonni erről a rendszerváltó szakaszról, akkor mit mondasz? Nem tartod kudarcnak, az kiderül a szavaidból.

– Két válaszom van, szögesen ellenkező válaszok. Az első válasz az, hogy a dolgok alakulása rengeteg keserűséget okozott nekem. A rendszerváltozás mellékvágányra, vakvágányra jutása 1994 után, majd az elmúlt nyolc évben. Másrészt azonban, a magam és 1990-es csapatunk szerepét téve mérlegre, jó érzésem van. Természetesen történtek hibák és mulasztások, és kormányban dolgozni amúgy is mindig rengeteg frusztrációval jár. De ha a történelmen gondolkodom, és a mérlegünket összehasonlítom más – bátran mondhatjuk – forradalmi garnitúrákéval, azoknak a sikerével, más állam-újraalapító csapatokéval, akkor úgy látom, hogy az elvégezhetőhöz képest sokat végeztünk el. Tehát úgy érzem, hogy jó a bizonyítványunk.

Elek István

ANTALL JÓZSEF. AGGODALOM ÉS REMÉNYSÉG

„Vannak honfitársaink közt olyanok, akik még alig-alig fogták fel, mert aligha foghatták fel körülményeik folytán, hogy ütött a nagy változás órája, hogy Magyarországon forradalom zajlott le, amely ha követel is még lemondást és türelmet, mégis mindnyájunk számára az emberi jogok teljes körű szabadságát hozza el, az egyéni és nemzeti méltóság helyreállítását, a tehetség és a jobbra törekvés kibontakozását ígéri, és véget vet a kettős nyelv, a hazugság és az elhallgatott igazságok négy évtizedes országlásának."
(Antall József 1990. május 22-i parlamenti programbeszédéből)

„Egy olyan nemzet szolgálatában állni, egy olyan nemzet szolgálatában elvállalni a miniszterelnöki széket, amelyiknek első miniszterelnöke Batthyány Lajos gróf volt – örök szimbóluma a magyar történelemnek, hogy az első magyar miniszterelnök mártírként végezte –, ez ebben a székben minden magyar kormányfőnek figyelmeztetés."
(Antall Józsefnek a miniszterelnöki eskütétel után – 1990. május 23-án – elmondott beszédéből.)

Mondhatjuk-e, hogy Antall József 1990. május 22-én és 23-án nem látta még, hol vannak elrejtve azok az aknák – mind a hazai, mind a nemzetközi politika terepén –, amelyeknek későbbi robbanásai sok területen nagyobb pusztítást végeztek az országban, mint a puha diktatúra évtizedeinek eróziós folyamatai? Ha a május 22-i programbeszéd tárgyszerű, magabiztosságot és reményt sugárzó jövővízióját helyezzük górcső alá, úgy tűnhet, a leendő miniszterelnök a legsúlyosabb veszélyeket nem érzékelte. Ha azonban a május 23-i, a személyes tragédia előérzetének is hangot adó, az eskütétel után elhangzott beszédét idézzük

fel, olyan ember jelenik meg előttünk, aki a „gyötrő kétségek" és a „felelősség súlya alatt" roskadozva azoknak az erőknek a készülődéséről is tud valamit, amelyek akkor még az új berendezkedés kulisszái mögött rejtőztek.

Melyek azok a körülmények és felszín alatti folyamatok, amelyekről a programbeszéd nem vesz tudomást? Három döntő fontosságú tényezőre kell emlékeznünk. (1) A lappangó ellentétre, amely a koalíción belül – elsősorban az MDF és az FKgP között feszült. (2) Annak a nyugat-európai modellnek a követhetetlenségére, amelyet a „szociális piacgazdaság" fogalmával jelölt meg a szónok. S végezetül (3) a legfontosabbra: a korszakváltás tudati feltételeinek hiányára. Mindhárom tényező külön-külön is elegendő lett volna, hogy elbukjon a rendszerváltoztatás első kísérlete; később kifejlő együttes hatásuk azonban azt bizonyítja, hogy Antall József május 23-i vallomását nagyon is indokolt félelmek hangszerelték drámai hatásúvá. Ám bármily paradox állításnak tűnik is: a 22-i programbeszéd optimizmusát a 23-án bevallott, de nyilvánvalóan már korábban megszenvedett szorongások teszik hitelessé. Csak olyan embernek lehetett szuggesztív jövővíziója, aki tisztában volt a vállalkozás emberfeletti mértékével, s aki annak elkerülhetetlen kockázatát mindenekelőtt saját személyére vonatkoztatva fogadta el.

De vessünk közelebbről is egy pillantást az „aláaknázott" terepre!

I. A koalíción belüli ellentétet távolabbról szemlélőknek a patlamenti közvetítések bohózatba illő mozzanatai tűnhettek fel, pedig már maga a tény, hogy a magyar demokrácia történetének legsikeresebb pártjában – a Független Kisgazdapártban – gátlástalan karrieristák és „profi demagógok" juthattak meghatározó szerephez, egy-egy személy jellemképletének bonyolultságánál tágabb összefüggésekben értelmezhető okokra utalnak. Ezúttal elég talán, ha rámutatunk: a múltjához, hagyományaihoz legjobban ragaszkodó

Kisgazdapártot éppen múltjának, hagyományainak feldolgozatlansága hozta olyan helyzetbe, amelyben a verbális attrakció, az üres, hamis retorika tettrekészségnek minősült, s alkalmasnak látszott a hatalom megszerzésére. Nemcsak arról van szó, hogy a pártnak az 1945-ös választásokon elért káprázatos eredménye sokkal inkább a kommunisták hatalmától való páni félelemnek, tehát egy taszító erőnek volt tulajdonítható, semmint a párt saját vonzerejének. A politikai konjunktúrának betudható győzelem megtévesztő hatásánál is súlyosabb örökségként cipelték magukkal a kisgazdák (is) a hamis identitástudatot, mely szerint ők lennének a legalkalmasabbak arra, hogy saját szűk „osztálybázisukon"túl a magyar nemzet egészének is szószólói legyenek. Ha volt is olyan időszak, amikor több okkal hihettek is ebben a képességükben, mint akár a jobboldali pártok, akár a kommunisták, „össznemzeti" érdekképviseletre soha nem voltak felkészülve! Történelmi krízishelyzetekben jellemóriások kerülhettek a párt élére – ilyen volt Bajcsy-Zsilinszky Endre és Varga Béla is –, a „békeidőkben" követett stratégiájuk azonban csak jelszavakban követelte a magyar parasztság tömegeinek a felemelkedését, azaz az 1848-ban beindult, s nyomban el is akadt nemzeti polgárosulás ügyét, valójában a magyarországi agrárkapitalizmusba integrálódni képes „nagygazda"-elit hatalmi ambícióit szolgálta.

Ez a kétarcúság jellemezte az 1989-ben újjászerveződő FKgP-t is, s ez az identitászavar tette lehetővé, hogy – az MDF választási győzelmével konszolidálódó belpolitikai környezetben ismét a „békeidős" pragmatizmus bajnokai kerüljenek a párt élére. Ezt a társulatot a harmincas éveket idéző skizofrénia jellemezte: az „Isten, Haza, Család" jelszavait harsogó, a romantika korának nemzeti retorikájával önmagát is narkotizáló csoportosulás reprivatizációs programja ténylegesen az extraprofitot hajhászó külföldi nagytőke érdekeit képviselte a polgárosulásból ezúttal is kirekesztett többségi agrártársadalom-törekvéseivel szemben.

MEDGYESSY FERENC, 1958

Rendkívül tanulságos Antall József viszonya ehhez az FKgP-hez. A családi politikai tradíciók és saját 56-os szerepe (ne felejtsük: ő írta 24 évesen *A Független Kisgazdapárt tervezetét a politikai kibontakozás biztosítására* 1956. november 16-án!) alapján magától értődőnek tűnne, hogy a rendszerváltozás előestéjén elfogadja az újjászerveződő kisgazdák által felajánlott elnöki tisztséget. Miután azonban az ő kötődését ehhez a párthoz nem az újra aktivizálódó pártelit iránti vonzalom, hanem a nemzeti polgárosulásban egykor vezető szerepet játszó kisgazda-mozgalom hagyományai melletti elkötelezettsége magyarázza, egyszerre igyekszik távol tartani magát a vezetést kompromittáló pozícióharcoktól és részt venni a mozgalom újjászervezésében. Olyan megoldást keres, amely megkerülhetővé teszi a kommunistákkal szembeni reváns lehetőségénél messzebbre nem látó pártvezetést: kívülről szeretné „organizálni" az újra színre lépő történelmi pártokat.

Az ehhez szükséges pozíció lehetőségét a Magyar Demokrata Fórumban ismeri fel. A jellemét és politikáját utólag érő támadások és rosszhiszemű vádak ismeretében fel kell tennünk a kérdést: pusztán taktikai megfontolásból csatlakozott volna a lakiteleki kezdeményezéshez? Azért választotta az MDF-et, mert – mint a legerősebb szerveződésben – benne látta önmaga számára a leggyorsabb karrier lehetőségét? Szó sincs róla! Miként láthattuk, szerepvállalásának a személyét érintő tragikus kockázatával az első pillanattól kezdve tisztában volt. Ami pedig döntése politikai racionalitásának megkérdőjelezését illeti: ha egy évvel a hatalomváltás előtt volt olyan nemzetérdekű stratégia, amely számot vetett a parlamentáris demokrácia megkerülhetetlen játékszabályaival, egyedül az ő „koalíciós" programja volt az. Ennek lényegét 1989. március 11-én, az MDF első Országos Gyűlésén így fogalmazta meg: „ha nem tudjuk összefogni a népi-nemzeti mozgalom, a polgári demokrácia és az agrárdemokrácia közép felé húzó erőit a kereszténydemokráciában megnyilvánuló világnézeti indíttatású irányzatokkal, akkor

érdemtelenek leszünk a világ- és utódaink megbecsülésére" (A. J.: *Modell és valóság*; II. 11.). Antall József tisztában volt tehát azzal, hogy ha hasonló elveket, értékrendet valló pártok, mozgalmak jelennek meg egy időben, s mindegyik számára előnyösnek ígérkezik az együttműködés, elébb-utóbb el kell dőlnie, melyik képes a többi integrálására. Meglehet, az MDF Antall József nélkül is a legtöbb szavazatot kapta volna a választásokon, de integráló erővé – alkalmassá arra, hogy a kisgazdák és a kereszténydemokraták többsége egyenrangú partnernek érezze magát a jobbközép koalícióban – egyértelműen ő formálta. És azért formálhatta, mert felismerte, hogy az MDF – azáltal, hogy korszerűbb politikai nyelvet beszél, mint a történelmi pártok – azokat a nemzedékeket is képes megszólítani, amelyeket azok retorikája nem érintett meg. Ezért vállalkozik a „tolmács" szerepére is a saját köreikbe zárkózó csoportosulások között.

Jól figyeljünk: amikor a még semmilyen párttisztséget nem viselő szónok „egy pártszövetség létrehozásának, megszervezésének előkészítésében" jelöli meg az MDF soron következő feladatát, nem általában a „kisgazdákról" és „kereszténydemokratákról" beszél, hanem „az agrárdemokrácia *közép felé húzó erőit*" és „a kereszténydemokráciában megnyilvánuló *világnézeti indíttatású irányzatok*at" ajánlja a „népi-nemzeti mozgalom és a polgári demokrácia" híveinek, azaz az MDF küldötteinek figyelmébe. Ekként figyelmeztetvén – elméleti indoklással is – őket arra, hogy az újjászülető történelmi pártok arculatának kialakulásában fontos szerepe lehet az MDF stratégiájának. Amennyiben persze felvállalja ezt a szerepet. Mégpedig anélkül, hogy „arculatot" váltana, s feladná eredeti programját. Antall József egy pillanatra sem tévesztette szem elől, hogy a lakiteleki MDF a népi írói mozgalom szellemi örököseinek politikai célú szerveződése volt, s távolról sem pusztán a kívülről érkező „vendég" udvariassága nyilatkozott meg abban, hogy számos interjújában és előadásában hangsúlyozta a népi-nemzeti örökség kitüntetett

pozícióját az MDF-en belül. Meg volt győződve arról, hogy csak azok a politikai eszmék képesek „anyagi erővé" válni, amelyeknek mély és erős kulturális talapzata van, s nem volt kétsége afelől, hogy Magyarország modern kori történetében – a 19. századi nemzeti liberalizmust és a 20. századi szociál- és kereszténydemokráciát is beleértve – csak azoknak az irányzatoknak van létjogosultsága és életképessége, amelyek vagy erről a talapzatról indulnak el, vagy erre a talapzatra támaszkodnak. Antall József tudomásul vette, hogy a 20. század végén egyedül az MDF volt olyan mozgalom, amelyik megfelelt ennek a követelménynek. A nemzeti elkötelezettségű modern politikai mozgalmak egymásrautaltságát persze fordított összefüggésben is érzékelte. Azon mérte a népi-nemzeti örökség korszerűségét: mennyire képes az befogadni a polgári Európa társadalom- és államszervezési elveit, és hogyan tudja ezek szellemében – ismét Eötvös József kedvelt kifejezésével élve – „organizálni" a rokon törekvésű, de egymással szemben mindig kijátszható pártokat.

Első miniszterelnökünk végül is „homokra épített várat", amikor összekötötte az MDF sorsát a belharcaiban felmorzsolódó, tragikomikusan korszerűtlen Független Kisgazdapárttal? Jóllehet a későbbi fejlemény: az Orbán–Torgyán együttműködési kísérlet kudarca is megerősíteni látszik ezt az ítéletet, ne hamarkodjuk el a választ! A végső mérleg megvonása előtt derítsük fel a többi aknát is!

II. A koalíció belső feszültségei mellett a másik tényező, ami miatt a miniszterelnöki programbeszéd optimizmusa a későbbi fejlemények tükrében túlzottnak bizonyult, a magyar átalakulás nemzetközi környezetének végletes ellentmondásokkal terhelt bonyolultsága volt. Többé-kevésbé megismétlődött az 56-os szindróma: mind a környező „szocialista" országok, mind a Nyugat reakcióit – „rendbontó" szerepünket illetően persze ellenkező előjellel – alig palástolható ambivalencia jellemezte. Szocialista szomszédaink

aggódva és ellenségesen fogadták a magyarországi híreket, de lelkesedést tapasztalhattunk az ellenzéki mozgalmak részéről. Ezzel szemben a „szabad világ" aggodalmainak és fenntartásainak már akkor is kitapintható jeleit éppen a politikai nyilvánosságot uraló patetikus retorika tette nehezen érzékelhetővé. Magyarul: míg a Nyugat közvéleménye és demokratái kitörő örömmel üdvözölték a magyarországi „békés forradalmat", a stratégák a felbomló nagyhatalmi erőegyensúly kiszámíthatatlan kockázatait mérlegelték, a pénzvilág vezető köreiben pedig a piacgazdaságra terhelődő „integrációs" feladatok várható költségei miatt aggódtak.

És még valamitől! Attól, hogy az NSZK és NDK egyesülése rövid időn belül felgyorsítja az európai integráció folyamatát is, s hogy az új Európa arculatát az új Németország hatalmi túlsúlya fogja meghatározni. Az elodázhatatlan német egység számukra nem kívánatos következményeinek elhárítására csak egyetlen megoldás kínálkozott: az Európai Unió gazdasági dinamikájának – az immár globális pénzhatalmak monetáris eszközeivel történő megfékezése. (Ld. Matolcsy György: *Az amerikai birodalom* c. könyvét!) Ez volt az a későbbi fejlemény, amelynek előjeleit 1990-ben még senki, így Antall József sem láthatta, és ez volt egyszersmind a világpolitikai folyamatoknak az a komponense, amely a legközvetlenebbül és a legbrutálisabban érintette a magyarországi átalakulást. A pártpolitikai küzdelmekből győztesen kikerülő MDF számára tudniillik elsősorban a német kapcsolatok jelentették az új világrendbe való fájdalommentes beilleszkedés lehetőségét. Nem pusztán az angolszász orientációjú liberális vetélytársakkal szembeni taktikai megfontolások magyarázták a nemzeti-konzervatív erők vonzalmát a legstabilabb kontinentális rendszermodell iránt. Különböző fajsúlyú tényezők szerencsésnek látszó együttállása erősítette fel a Bonnhoz fűződő reményeket. Csak a legfontosabbakra emlékezzünk! Miután a berlini fal leomlásához vezető páneurópai piknik ötlete MDF-es körökben született, az új magyar kormánynak

volt oka hinni a német külpolitika különös bánásmódjában. Biztató körülmény volt Kohl kancellár és Antall József személyes barátsága is. A legerősebb köteléket a két ország között azonban az a – 89 őszén született – pártprogram jelentette, amely a rendszerváltoztatás célját egy olyan típusú *szociális piacgazdaság* megteremtésében jelölte meg, amelynek legtisztább képletét az NSZK mutatta fel. S ha mindezek mellett tekintetbe vesszük, hogy Magyarország külgazdasági kapcsolatrendszerében éppen a német–magyar együttműködés fejlődött a legdinamikusabban, könnyen belátható, hogy az érzelmi, eszmei és pszichológiai természetű kötelékek mellett a konkrét, tárgyias érdekek és a racionális érvek is nagy súllyal estek latba.

S ha volt is disszonáns elem a két ország gyorsan fejlődő kapcsolatrendszerében – a magyar reformkommunistákkal korábban szorosan együttműködő, Horn Gyulát kultikus személyként tisztelő német magánbefektetők például értetlenül fogadták az MSZP ellenzékbe szorítottságát –, összességében elmondható, hogy az euroatlanti térség egészéhez egyforma bizalommal közelítő antalli külpolitika értékrendjében a német partner első volt az egyenlők között.

A nagyhatalmi erőviszonyokban a kilencvenes évek elején-közepén bekövetkezett tektonikus erejű változások ezért is érintették rendkívül hátrányosan Magyarországot. A Szovjetunió összeomlásával szinte egy pillanat alatt leértékelődött az a stratégiai szerep, amelyet az európai szociális piacgazdaságok jóléti társadalmai töltöttek be a kommunizmus fertőzésének veszélyével szemben, s a nemzetek feletti pénzhatalmak elérkezettnek látták az időt a nyugati rendszerváltoztatásra: a szabad piacgazdaság neoliberális doktrínájának korlátlan érvényesítésére a szociális piacgazdaságra berendezkedett államokkal szemben. A CDU–CSU Németországának nagy árat kellett fizetnie azért, hogy a nyugati nagyhatalmak ne akadályozzák meg a német egység létrejöttét: gazdasági-társadalmi – „jóléti" – rendszerét

kellett feladnia ahhoz, hogy nemzeti céljait megvalósíthassa. S persze az 'új Európának' – az EU-hoz csatlakozó kelet-közép-európai államoknak is – tudomásul kellett vennie, hogy nem követhetik az ő modelljét. Európa átrendeződésének két évtizedes folyamata Magyarország szempontjából azzal a következménnyel járt tehát, hogy ismeretlen irányba kellett fordulnia arról az útról, amelyen – egy fél évszázados birodalmi fogságból szabadulva – megindult a „szabad világ" felé. Az új „hatóságok" végül is nem adták ki a lakhatási engedélyt arra az épületre, amelyre a bérleti díjat már befizette. Szögezzük le: Antall Józsefet ezért a fejleményért sem terheli semminemű felelősség!

III. Bármily súlyosak voltak is a koalíciós ellentétek, s bármennyire kalkulálhatatlan volt a 89/90-es „békés forradalom" külpolitikai feltételeinek kedvezőtlen alakulása, a magyarországi „rendszerváltozás" kudarcra ítéltségének legmélyebb okai nem a politika szférájában, hanem szellemi és társadalom-lélektani tényezőkben, azaz – Kopp Mária kifejezését parafrazálva – a „magyar tudatállapotban" keresendők. A politikai eseménytörténet, s a különféleképpen manipulált közvélemény-kutatások adatai ezekről szinte semmit nem mondanak, hiszen azok a magyar társadalomnak egy váratlan helyzetre adott, többnyire reflexszerű, kiérleletlen válaszairól adnak hírt, s nem helyzettudatának és közérzetének gondolkodást és mentalitást formáló tartalmait tükrözik. Azt már az első szabad választások esztendejében megtanulhattuk, hogy – miként a kisgazdák 1945-ös sikerével kapcsolatban fentebb utaltunk rá – a szavazók szubjektív indítékaira nem lehet következtetni a választások eredményei alapján, mert azok gyakran nem értékirányultságot fejeznek ki, csupán a „két rossz" közötti döntés kényszerének elfogadását jelentik. („Kádár népéből" sokan nem azért adták voksukat az MDF-re, mert hittek benne, csupán azért, mert kevésbé féltek tőle, mint az SZDSZ-től!) Ha a megtévesztő statisztikai

adatok mögé tekintünk, s azt a kérdést tesszük fel: hogyan érzett, s hogyan vélekedett a magyar társadalom többsége a „rendszerváltoztatás" részint sebtében összetákolt, részint nevetségesen anakronisztikus ideológiáiról, két markáns gondolkodásmód „túlsúlyát" konstatálhatjuk. A többségen belüli többség semmit nem érzékelt sem az állam csődjéből, sem a társadalmi rendszer működésképtelenségéből, következésképpen értetlenül szemlélte a nagy hűhót, s vagy igyekezett kimaradni belőle, vagy ügyesen igazodni a nem kívánt, de általa nem feltartóztatható fordulat következményeihez. A többségen belüli kisebbséget azok az érzékenyen és kritikusan gondolkodó állampolgárok alkották, akik szenvedtek a rendszer hibáitól, meg is értették azok okait, ám nem radikális paradigmaváltástól, csupán a fennálló mélyreható korrekciójától remélték sorsuk jobbra fordulását. Saját fogalmaikat kölcsönözve: felismerték az államszocializmus szervi betegségének tüneteit, s helyette „igazi", „emberarcú", nemzeti érdekeket érvényesítő szocializmust akartak. Félreértés ne essék, nem az ún. reformkommunistákra gondolok! Nem azokra tehát, akik megpróbálták átmenteni a pártállami uralmi struktúrában kivívott helyüket a parlamentáris demokrácia viszonyai közé, hanem azokra a nemzeti érzelmű demokratákra, akik bizalmatlanok voltak a piacgazdaság minden változatával szemben, mert azokban nem a két gazdasági rendszer pozitívumainak összegeződését, hanem a „tőkés hatalmak világuralmának" legitimációját látták. Az MDF szavazóbázisának nagy része ilyen volt. Ne felejtsük el: a magyar politikai eszmetörténet szótárában a „szocializmus" nemcsak „Kádár népének" gulyáskommunizmusát, hanem a bal- és jobboldali diktatúra veszélyével egyaránt szembeforduló, a kommunizmus és a kapitalizmus alternatívája helyett „harmadik utat" kereső, nemzeti elkötelezettségű népi és polgári értelmiség rendszereszményét is jelentette valamikor. Arról a hagyományról van itt szó, amely a kommunisták és a polgári radikálisok erőszakelvű és doktriner ideológiáival szemben

az egyetlen emberléptékű jövőkép hordozója volt a két világháború között, s amelynek megteremtői és ápolói sorában nem kisebb neveket jegyezhetünk, mint Szabó Dezső, Móricz Zsigmond, Németh László, Illyés Gyula, Bibó István – és a fiatal Antall József! Igen, Antall József, aki 24 éves korában, 1956. november 16-án többek között ezeket a mondatokat írta le *A Független Kisgazdapárt tervezete a politikai kibontakozás biztosítására* c. dokumentumban: „Magyarország államformája az 1946: I. tc. alapján létrejött köztársaság; kormányformája az 1848: III. tc.-ben megállapított parlamentáris kormányzás; társadalmi formája az elmúlt évtized folyamán megszületett demokratikus és szocialista vívmányok fenntartásán alapuló társadalmi rend." Taktikai meggondolásból írhatta le a szerző a „szocialista vívmányok" kompromittálódott szlogenjét? Ne vessük el a feltételezést, hiszen csaknem két héttel a forradalmat vérbe fojtó szovjet csapatok berendezkedése, illetőleg a november 15-i Kádár-nyilatkozat után, amely „a szocializmus alapelveinek és vívmányainak elismeréséhez" köti a szabad választások lehetőségét, taktikai célja is lehetett a kommunistákkal való kompromisszum keresésének. (Mint ahogyan nyilvánvalóan a taktikai érzék működött Bibó Istvánban is, amikor 1956 novemberében egy jól formulázott és nemzetközileg garantált kiegyezés keretében a Szovjetunióval kötendő „kétoldali megállapodást" is tervbe vett! (Ld. Veliky János: *Mai magyarok és a társadalmi fejlődés útjai. Hitel,* 1989. 19. sz.)

Antall József programtervezetének további pontjai azonban egyértelművé teszik, hogy a „szocializmus" szó használata nem jelentheti a bolsevik-kommunista típusú és a nemzeti érdekű társadalomszervezés elveinek egybemosását. A 3. pont ugyan még nem egyértelmű általánosságban mondja ki, hogy „A köztársaság visszaállítása és a népköztársaság eltörlése nem érinti az állam szocialista jellegét" – de a 4. pont taxatív felsorolása pontosan rögzíti, mit tekint a szerző a „szocialista fejlődés" kisgazdák által is „elismert

vívmányainak". Íme: *a*/ Az 1945-ös földreform. *b*/ A bányák, bankok és gyárak államosítása. *c*/ A demokratikus köztársaság kikiáltása. *d*/ A fennálló gyárak és üzemek munkásigazgatáson alapuló állami és közösségi (szövetkezeti) tulajdona. *e*/ Az egyéni paraszti és kisipari, kiskereskedői tulajdon biztosítása mellett a szabad és önkéntes szövetkezés fenntartása. *f*/ A magántulajdon szabadsága a szocialista közerkölcs által megszabott határok között. *g*/ A szabad vallásgyakorlás és az egyházak jogos kívánságainak biztosítása mellett az egyház és állam szétválasztásának elismerése. *h*/ A munkásosztály szervezkedési szabadsága, kiépített munkásvédelem és általános társadalombiztosítás.

Antall József „szocializmus"-definíciója nemcsak azért tanulságos, mert felszínre hozza a moszkovita kommunisták és az FKgP szándékainak kibékíthetetlen ellentétét, s ezzel színvallásra kényszeríti a szovjetek bábkormányát, hanem azért is, mert ebben a definícióban látja megjelölhetőnek „az 1945. novemberi választásokon részt vett pártok – a Független Kisgazdapárt, a Szociáldemokrata Párt, a Magyar Szocialista Munkáspárt (volt MKP) és a Petőfi Párt (NPP) – politikai filozófiájának közös nevezőjét. S hogy ez a „szocialista" közös nevező nem pusztán egy kritikus helyzet teremtette egyezkedési kényszer szülötte, hanem a magyar társadalomfejlődés tradícióit és távlatait is magába foglaló konszenzus elvi alapja lehet, azt a dokumentum záró részének alábbi mondata hangsúlyozza: „Az országgyűlés rendezi végleg *a szocializmus magyar útjának* jogalkotó és államszervező, gazdasági és társadalmi problémáit, valamint meghatározza az ország külpolitikáját."

Tudom, kockázatos vállalkozás több mint fél évszázad távlatából felidézni Antall József fiatalkori írását. Felületes értelmezése muníciót adhat 1956 balliberális kisajátítóinak a kezébe, de kapóra jöhet azoknak is, akik az egész magyar rendszerváltó elit közös kudarcáért „az ellenféllel paktáló miniszterelnökre" próbálják hárítani a politikai és erkölcsi

felelősséget. Holott ez az ötvenhatos dokumentum s Antall József személyének utólagos diszkreditálása valami egészen másról szól. Arról, hogy a „létező szocializmus" évtizedei nemcsak a polgári demokráciában teremthető materiális értékektől fosztották meg a magyar társadalmat, hanem történelmi tájékozódóképességétől és a politikai erkölcs elemi normái iránti fogékonyságától is. Tájékozódóképességünk egy nyelvi háborúban alkalmazott primitív technika áldozata lett: a szocializmus szó a polgári ellenzék szótárában a kiszolgáltatottság, az elmaradottság és a megtévesztettség gyűjtőfogalmává vált, következésképpen felismerhetetlenül összezavarodtak a társadalomszervezés egykor markánsan elkülönülő alapelvei. A magyar progresszió évszázados harcát a feudális csökevények és a vadkapitalizmus terjeszkedése ellen nem lehetett felmutatni annak kockázata nélkül, hogy a „szocializmus magyar útjának" úttörői ne tűnjenek a bolsevizmus hazai szállászcsinálóinak.

Ezen a ponton kell visszatérnünk a fentebb megválaszolatlanul hagyott kérdésre! Vajon homokra épült-e a miniszterelnök „életmű vára"? Másképpen fogalmazva: vajon szubjektív indítékainak méltányolhatóságán kívül volt-e Antall József stratégiájának egy hosszabb történelmi folyamatba beépülő objektív eredménye, s lehet-e maradandó hatása a mindenkori magyar politikai gondolkodásra?! Mindkét felvetésre csak „igen"-nel felelhetünk.

Azzal, hogy felismerte, hogy „magyar utat" járó koalíciót csak a „népi baloldal" történelmi igazságát is visszaperelni kívánó MDF köré lehet szervezni, frigyre ösztönözte az SZDSZ-t és az MSZP-t, azaz a vadkapitalizmus ideológusait és egykor kérlelhetetlen ellenfeleinek szellemi utódait. A nagy riválisoknak minden idegenkedést, engesztelhetetlen gyűlöletet, fortélyos félelmet magukba kellett fojtaniuk, amikor rádöbbentek, hogy van közös ellenségük. Pontosan tudták, hogy ha az Antall József vezette koalíció a választá-

si győzelem után konszolidálni is tudná a hatalmát, egyiküknek sem lenne esélye, hogy kormányra kerüljön. Ezért kötötték össze a sorsukat, s vállalták inkább a rossz házasságot a biztos megsemmisülés helyett. Azaz a szocialisták és a szabad demokraták nem azért győzhettek az 1994-es választásokon, mert Antall József elárulta az MDF ügyét, hanem éppen azért, mert kiállt mellette! Akkor szánták rá magukat a közös akciókra – taxisblokádra, Charta-mozgalomra, médiaháborúra –, amikor tudomásul kellett venniük, hogy a miniszterelnök nem enged külhoni patrónusaik nyomásának. Jobban féltek egy olyan politikustól, akinek taktikai érzéke van, aki kompromisszumokra kész, s aki tekintélyt tud kivívni magának nemzetközi fórumokon, mint azoktól, akik pallérozatlan indulataikkal bármikor készen álltak egy végső s éppen a saját ügyük szempontjából könnyen végzetessé váló összecsapásra. Ne felejtsük: a balliberálisok 2010-es megsemmisítő vereségének is az volt a döntő oka, hogy Antall József „sírig tartó" érdekházasságra kényszerítette őket. Gyászukat a nászuk előzte meg.

És mi lehet e drágán megfizetett tapasztalatnak a jövőbe mutató tanulsága? Ha a politikai szerveződések polarizálódása folytatódik is, a hamis mítoszoktól megszabadulhatunk. Ma már tisztán látható: az első parlamenti ciklus kormányzó pártjai és ellenfelei is lényegesen gyengébbek voltak annál, amit egyfelől választási eredményeik, másfelől az egymástól való félelmeik jeleztek. Kudarcaikat, vereségeiket nem riválisaik intrikái, hanem saját belső ellentéteik okozták. A „jobbközép" erőket csak a nemzeti egység romantikától örökölt eszméje tartotta ideig-óráig egy táborban, de érdekeiket képtelenek voltak összehangolni. Az a feszültség, ami a kisgazdák és az MDF viszonyát jellemezte, a magyarság 20. századi történetének eladdig felszín alá fojtott ellentmondását: a polgárosulásban már előrehaladottabb és az abból mindig kívül rekedt vidéki magyar társadalom érdekellentéteit hozta felszínre. A mítoszok ezen

nem segíthettek. Sem a nemzeteszme érzelmi töltete, sem az antikommunista indulatok heveny láza nem érzéstelenítheTte ezt a feszültséget. A múltból örökölt konfliktusokat nem lehetett a múltból itt maradt ideológiákkal kezelni. Ahhoz, hogy ennek a terméketlen tradíciónak a szorításából ki tudjunk bontakozni, egy társadalomtörténeti folyamatnak és a gondolkodásmód megváltozásának egyidejűleg kellett megtörténnie. Az ország gazdasági és pénzügyi kiszolgáltatottsága s egy nemzetközömbös újgazdag elit hatalmi cinizmusa következményeként a lecsúszó középosztály és a polgárosodás lehetőségétől ezúttal is „távol tartott" tömegek között olyan érdekszövetség jött létre, amilyen soha korábban a történelmünkben. És ez a változás tette lehetővé, hogy a maga ereje tudatára ébredő többség megszabaduljon a politikai küzdelmeket önemésztő vívódásba fullasztó szemléleti sémáktól is. Megérlelve a felismerést, hogy egy történelmi vállalkozás sikere nem az ellenféllel folytatott érzelmi polgárháború hevességén, hanem azon múlik: sikerül-e az akaratunktól függetlenül teremtődött érdekszövetséget az akaratunkat kifejező értékközösséggé formálni. Sikerül-e – Antall József kifejezésével élve – „a közép felé húzó erőket" „a kereszténydemokráciában megnyilvánuló világnézeti indíttatású irányzatokkal összefogni"?!

Akár számon tartjuk tehát, akár nem, 2010 áprilisától újra azon az úton járunk, amelyen Antall József indult el. S ez a megállapítás nem fetisizálja az ő személyét. Ő sem volt tévedhetetlen: neki is voltak emberi és politikusi gyarlóságai. Mindazonáltal nagyságrendeket téveszt, aki ezekből próbálja levezetni heroikus vállalkozásának átmeneti politikai kudarcát, s aki nem ismeri fel, hogy ez a vállalkozás a magyar történelem legnagyobb morális teljesítményei közé tartozik.

Az ő szerepvállalásának tragikumában nem a népéért életáldozatot vállaló vezér barokkos-romantikus mítosza elevenedett meg, hanem az emberi létezés modern, keresztény-egzisztencialista szemléletének mély igazsága

fejeződött ki. Az az evangéliumi axióma, amely szerint az újjászületéshez meg kell halni, s előbb el kell temetnünk régi önmagunkat, hogy jogot formálhassunk az emberhez méltó életre. Számára már 1990-ben katartikus erejű evidenciaélményt jelentett az, amit bennünk csak húsz év szenvedéstörténete érlelt belátássá. Két évtizednek kellett eltelnie, hogy megértsük: egy politikai fordulat önmagában csak külsődleges változásokat hozhat, mert az igazi megújulás nem történhet meg egykori önmagunk „meg*hal*adása" nélkül.

2010. június

Kulin Ferenc

A BÉRES ÉLETPROGRAM

Granasztói György és Kodolányi Gyula beszélgetése Béres Józseffel és Béres Klárával

Granasztói György: Hogyan fogjunk egy olyan gazdag és rendkívül szerteágazó történetbe, amilyen a Béres család tevékenysége és története? Nyilvánvalóan adódnának például kérdések a Béres Rt. történetéről. Mégis, kezdhetnénk-e mi inkább most azzal a kérdéssel, hogy hogyan született meg bennetek ennek a daloskönyvnek, a *Szép magyar ének*nek, a gondolata? Mert olyan pillanatban jelent meg, amikor ezek a dalok már-már kezdtek feledésbe merülni a köztudatban, és mégis, amikor lapozgatni kezdtük a családban, kiderült, hogy szinte mindegyiket tudja valamelyikünk, pedig már jó néhány éve nem szokásunk énekelni. A könyv egyébként egyedülálló, gyönyörű, könyvészeti, tipográfiai szempontból is az, nem csak tartalmában.

Béres József: A válasznak sok rétege van. Elsőként azt szoktam volt mondani, hogy különféle okoknál fogva a családunk az utóbbi években, évtizedekben afféle énekes családdá vált. Elkezdtünk otthon, szűk, családi körben énekelgetni. Volt ebben valamiféle tudatosság is, hogy például a születésnapjaink, névnapjaink ne teljenek el úgy, hogy nem éneklünk legalább egyet közösen. Azt pedig semmiképpen nem akartuk, hogy „Happy birthday"-vel köszöntsük a családtagokat. Az ember elgondolkozott azon, hogy mit is énekelhetne. És kiderült, hogy nincsen otthon jól használható énekeskönyvünk. Akkor kezdtem ilyesfajta könyvet keresgélni a boltokban. Egyszer a Rádió pagodájában, ahová Klárikával és atyámmal mentünk interjúra, nagy örömmel fedeztem föl a

könyvárusnál egy daloskönyvet. Rögvest vettem belőle – és talán rám jellemző módon –, nem is egyet, hanem ha jól emlékszem, rögtön húszat, hogy adhassak belőle a barátaimnak, rokonaimnak, hogy ők is énekelhessék a dalainkat különböző alkalmakkor. Persze nemcsak születésnapokra, névnapokra gondoltam, hanem más ünnepekre is, például a karácsonyra, húsvétra. Mióta az eszemet tudom, nálunk a karácsony mindig azzal indult, hogy gyertyagyújtás után sorra énekeltük a fánál azokat a karácsonyi énekeket, egyháziakat vagy népi énekeket, pásztordalokat, amelyeket gyerekkorban otthon megismertünk. De jó atyámat is idézhetem, ő is úgy mesélte, hogy a legszebb talán az volt a gyerekkorában, mikor az édesapja vezetésével a karácsonyfa alatt együtt énekelt a család. Amiután rátaláltam a Rádióban arra az énekeskönyvre, azt forgattuk, abból énekelgettünk. Ha összejött nálunk a rokonság és lementünk a borospincébe, akkor azt az énekeskönyvet osztottuk ki a vendégeinknek, hogy ha nem tudják a szöveget, akkor abból énekelhessenek.

De valahogy nem voltam én igazán elégedett azzal a daloskönyvvel. Azért én csak vegyész vagyok, csak ledoktoráltam, csak kandidátus lett belőlem, és van jó néhány tudományos publikációm a kémia területéről, szóval, természetes az igényem egy olyan könyv iránt, amiben rend van, meg kis tudomány. Hogy kiderüljön egy dalról az is, hogy az népdal-e, vagy műdal, hogy ki gyűjtötte, melyik tájegységünkről való, ha műdal vagy akár egy operettdallam, akkor ki a szerzője, ki dolgozta fel. Tehát egy picit a rend hiányzott nekem abból az említett könyvből. Kodály sem véletlenül ostorozta annak idején a Magyar Rádiót, hogy egy dalról nem derül ki, hogy az népdal-e vagy műdal. Akkor fogant meg bennem a gondolat, hogy ha nincs olyan könyv, ami nekem megfelelne, akkor csináljunk egyet! Így indult el az a munka, ami végül majd öt évig tartott. Úgy kezdtem, hogy különböző helyekről – kicsit vulgárisan fogalmazva – összelapátoltam az énekeket, amiket szerettem, és amikről

MÁRFFY ÖDÖN, 1958

úgy gondoltam, hogy egy ilyen jellegű könyvben helyet kell kapniuk. Sok volt köztük, aminek már ismertem a dallamát, esetleg a szövegtöredékeit is. Ezeket kigyűjtöttem különféle könyvekből, kiadványokból, hangzó anyagokból. Amikor komolyabb, elmélyültebb lett a munka, akkor elmentem a Hungarotonhoz és megvettem a Kodály-összest, a Bartók-összest, és végighallgattam azokat is.

Kodolányi Gyula: Közbevetőleg azt kérdezném, hogy a táncházmozgalomban, s egyáltalán abban, ami a zene és a tánc élő kapcsolata volt, nem volt részetek?

B. J.: Ahogy mondtam, nagyon sok rétege van egy ilyen könyvnek, sok motiváló tényezője. Mi nem táncoltunk, a táncházmozgalomhoz se volt közünk, de az utóbbi öt-hat évben a legkisebb gyerekünkön keresztül nagyon sok hatás ért minket a néptánc világából. Merse fiunk, aki most tizennégy éves, a Csillagszemű táncegyüttes profi táncosa, ő nagyon sok olyan dalt hozott haza, ami belekerült az én könyvembe is.

K. Gy.: A mi életünkben, a fiatalságunkban, fiatal szülő korunkban a táncházmozgalom nagyon jelentős volt, nagy fellendülése a 70-es évekre esett, és erre gondolva, meg a balti népek éneklésére, épp a múltkor írtam arról, hogy sajnálatos módon az életünkben ma nincsen helye az éneklésnek.

B. J.: A tárcádban a *Magyar Nemzet Magazin*ban?

K. Gy.: Igen, ott. Azóta több barátom jelezte, hogy ők ma is járnak táncházmozgalomba, és énekelnek is. Mégis, most mintha inkább búvópatak lenne ez a dolog, csendesebben élne a közösségekben az éneklés sok műfaja. Az igény létezik, de talán mondhatjuk, hogy a fiatalabb nemzedékek a dalok forrásait nem ismerik eléggé. Tehát ezért mondom, hogy jó pillanatban jelent meg a könyved.

B. J.: Én is így látom. Az idősebb korosztály iskolai tanulmányai folytán a dalkincsből még sokat kapott, de ha megnézzük a mai generációt, aki nem kötődik kórushoz, énekkarhoz vagy tánccsoporthoz, akkor valószínűleg

ebből teljesen kimarad. Hisz a média a közösségi éneklést ma általában mellőzi. Az előszóban leírjuk, hogy kikopóban van az éneklésnek a szép hagyománya, az énekeink ismerete. Szerencsés esetben az emberek énekelnek, de inkább szerencsétlennek tekintem, amikor a nemzetközi kommersz dalokat kezdik fújni, a „Happy birthday"-t meg a „Jingle bell"-t és hasonlókat.

Az is hozzátartozik a történethez, hogy erősen családszeretőek vagyunk, és ha összehívjuk a nagyobb családot vagy baráti társaságot, előbb-utóbb énekelni kezdünk. Nagyon jól érzem magam, amikor generációk énekelnek együtt, tehát nemcsak a mi korosztályunk, hanem a nagynénik, nagybácsik, szüleink nemzedéke és a gyerekeink együtt. És bizony meg kell állapítanunk, hogy az egy generációval előttünk járók még jóval több éneket tudtak nálunk. Visszatérve az aktualitásra, azt gondolom én is, hogy ami még úgymond közkincs az élő generációknál, az fontos, hogy át tudjon adódni a fiatalabbaknak.

K. Gy.: A könyvedben különböző fejezeteket találunk. Vannak gyermekdalok, népdalok, népies énekek, és van ebben a könyvben egy fejezet a szent énekekből, egyházi énekekből is.

B. J.: Azt tartom, hogy a mai világban egy művelt emberfőnek ismernie kell a különböző felekezetek legfontosabb énekeit. Ezért vettem bele a szép énekek sorába a különböző történelmi egyházak jellemző dalait. Aztán természetesen az én görög katolikusságom is vezérlő elv volt. Templomjárók lévén jól ismerjük a görög katolikus énekhagyományt és gyakorlatot is. Szerettem volna, hogy a könyvemben a görög katolikus liturgia is helyet kapjon, mégpedig kottával együtt. Jellemzően, a görög katolikusság hallás után énekel, korábban nem nagyon voltak olyan énekeskönyveik, amikben kották is lettek volna. A hívek elmentek a templomba, és ott hallás után tanulták meg az énekeket. Ma azonban kevesebbet járunk templomba, az énektanulás így nehezebben megy.

K. Gy.: A könyv ötletét az adta tehát, hogy az emberek figyelmét ráirányítsa a magyar énekekre, és segítse megtanulásukat. A gyűjtemény egésze azonban mélyebb üzenetet is közvetít: magyarságunk megtartását.

B. J.: Ahogy elindultam a kicsitől és a nagy felé haladtam, munka közben ráéreztem valami nagyon fontosra. A magyarságra nagyon jellemző, nemcsak mostanság, az utóbbi húsz évben, hanem évszázadok óta, ha szabad ezt mondani, hogy mindig „ki akarunk pusztulni". Mindig úgy érezzük, útjában vagyunk a világnak. Ez a nemzet mindig ki akar halni, meg akar semmisülni. Én viszont oda jutottam – lehet, hogy szerencsés a természetem –, hogy nem siránkozni kell a nehézségeken, mert az nem visz előre, hanem cselekedni ellenük. Lehet azon búslakodni, hogy a dalaink ki fognak halni, mert nem énekli a kutya sem őket, de ez önmagában még nem tanít meg senkinek egyetlen éneket sem, és nem visz sehová. A mi példánk, atyám küzdelmei, a cégünk sikerei, azt mutatják, hogy a mélyből fölfele is van út. Arra jutottam ennek a könyvnek a kapcsán is, hogyha a nemzet különböző értékeit, kultúrájának különböző elemeit meg akarjuk menteni, akkor nem siránkoznunk kell, hanem tennünk. Mégpedig gyorsan, mert azért van okuk a siránkozóknak. Minden módon, minden szinten, mindenkinek tennie kell a maga képessége, lehetősége szerint! Ilyen értelemben elfogadom azt, amit Tolcsvay Béla a könyvem hátsó borítóján mond, hogy ez egy kisebbfajta nemzetmentés. Valóban, én úgy gondolom, hogy ha ezzel egy cseppnyit hozzájárulunk ahhoz, hogy a dalaink, énekeink tovább éljenek, akkor hozzájárulunk ahhoz is, hogy a magyarságunk is éljen. Ez talán a magasabb célja a könyvvel történt munkálkodásomnak, annak ellenére, hogy valóban nagyon gyakorlatias kérdésből indultam el.

K. Gy.: Illik-e itt mondanunk, hogy az éneklés gyógyít? Testileg és lelkileg. Talán kapcsolható ez is a Béres Egészség Hungarikum Program filozófiájához.

B. J.: Úgy vallom, hogy igen. A múlt évben volt húszéves a cégünk, ennek apropóján többször fölkértek előadások tartására kisebb-nagyobb közönség előtt. Volt alkalmam, hogy mélyen átgondoljam, mi érdekelheti általában az embereket. És pont itt, a testi-lelki egészség összefüggéseinél ragadtam meg a dolgot, részben a vállalat szlogenjéből is kiindulva. Azt szoktuk mondani a legkülönfélébb üzeneteinkben, hogy *„Béres az egészséges emberért"*. Tavaly azt mondtuk, hogy *„Béres, húsz éve az egészséges emberért"*. Nos, erre *„az egészséges emberért"* mottóra, jelmondatra fűztem föl a gondolataimat. Ebben megtalálható egy közös nevező a gyógyszerek, a jótékonysági kezdeményezések, az egészség hungarikum program, a borászat és még az éneklés között is. Ezek a területek lényegében mindent le is fednek, amit csinálunk. Milyen viszonyban van mindez az emberi egészséggel? Egy gyógyszergyár a termékeivel elsősorban az emberek fizikai, testi egészségét szolgálja. Az alapítványaink és a könyvem is a lelki egészséget tudják támogatni.

G. Gy.: Amit eddig az énekeskönyvvel kapcsolatban elmondtál, abból kiderül az, hogy a dolog mélyén ott rejlik a kérdés, hogy a közösséghez – amelynek része a család, a barátok s egy tágabb közösség – különleges kapcsolat fűz benneteket. Mondhatnám, különleges érzékenységgel fordultok a mai közösségproblémához, ami több szempontból is nagyon érdekes, mert hiszen egyre erősödő probléma az, hogy széthullottak a különböző közösségeink. Az éneklés kétségtelenül újfajta közösségi érzéseket teremt. El lehet-e mondani azt, hogy minden mögött, amit tesztek, valamilyen közösségfelfogás jelentkezik? Mert hiszen ahogy elmondtad, ez megjelenik a borral, megjelenik az énekeskönyvvel, megjelenik az alapítványokban. Milyen állapotban van Magyarországon a közösség? Te mire keresed a megoldást akkor, amikor egy nagyon komoly gyógyszeripari és kereskedői tevékenységet, és ugyanakkor egy rendkívül összetett

közösségépítő tevékenységet is végzel? Mi az a probléma, amely benneteket foglalkoztatott túl a konkrét dolgokon?

B. J.: Nem mondhatnám, hogy jól éljük meg a különböző közösségeinknek az alakulását az ún. rendszerváltozás óta. Ami az emberre a tágabb környezetéből rázuhan, vagy ami a médiából elárasztja, sokszor meglehetősen lehangoló. Semmiképpen nem nevezném építőnek az emberi viszonyok formálása tekintetében, és nem elégíti ki azokat az elvárásokat vagy elképzeléseket, ami bennünk él. Tehát egyfelől mi is látjuk azt, hogy a közösségek széthullanak, fogalmazzunk nagyon egyszerűen így. A másik oldal pedig a lehetőségeink, hogy a magunk területén és hatósugarán belül próbáljunk mindent megtenni azért, hogy ez ne így legyen. Talán mondhatom azt, hogy szerencsés emberek vagyunk. Egyrészt házasságban élünk, vannak gyerekeink, és ezt már gyakoroljuk harminchárom éve. Igyekszünk úgymond rendes családként élni, és ezt az állapotot fenntartani az olykor előforduló konfliktusok ellenére, mert hiszen minden családban, házasságban adódnak nehézségek. Másrészt magát a vállalkozásainkat is úgy tekintjük, hogy egyfajta közösségi alapon működik. Nem véletlenül szoktuk használni házon belül azt a kifejezést, hogy a „nagy Béres család". A vállalatainkat is családként kezeljük.

G. Gy.: Erre mondanál konkrét példákat? Ez végképp nem nagyon ismert, gondolom, a szélesebb nyilvánosság előtt.

B. J.: Olyan vállalati kultúrát honosítunk meg a cégen belül, ahol azok a kifejezések, hogy „Béres-értékrend, Béres-hitvallás, béreses vagyok, hozzátartozom ehhez a csapathoz" tartalommal van feltöltődve. Amikor a cég dolgozói elé a nejem, a vezetés, vagy jómagam kiállunk és azt mondjuk, hogy mi egy család vagyunk, akkor ekképp is tekintünk rájuk. Nem csupán alkalmazottak, akik a tőlünk kapott fizetésből élnek, hanem emberek, akik közénk tartoznak, akikhez közünk van, s akiknek egymáshoz is közük van. Még ma is így gon-

doljuk, amikor talán már túl nagy a cég ahhoz, hogy valódi családként lehessen kezelni, de mégsem akarunk lemondani erről a viszonyulásról. Nem tudunk elképzelni, átvenni egy másfajta cégkultúrát, ha lehet ezt mondani, ami a hatalmas multinacionális cégekre inkább jellemző. Egy bensőségesebb, embercentrikusabb, bizonyos értelemben családiasabb vállalati modellt választottunk a vállalkozásainkban is.

Béres Klára: A mindennapok szintjén természetesen egy vállalat, mint gazdálkodó egység nem lehet egy valódi család, mégis azon túlmenően, hogy Béres családnak, a mi nagy családunknak nevezzük magunkat, a családiasság érzetét nagyon tudatosan építjük a legkülönbözőbb eszközökkel, olyanokkal, amelyek a valódi családokban jelennek meg jellemzően. Például, amikor beköltöztünk ebbe a szép, új irodaházunkba, úgy, mint magánházaknál szokás, megszenteltettük az épületet. Rövid ideig dilemma volt ez számunkra, hiszen mégiscsak munkahelyről van szó, sokféle világnézetű emberrel. De aztán azt mondtuk, hogy azt szeretnénk, ha ebben a tekintetben is visszatükröződnének az általunk fontosnak tekintett alapértékek, úgyhogy végül az ökumené jegyében, papokkal, lelkészekkel felszenteltettük, megáldattuk a házunkat. Aztán egy másik példa, hogy ünnepekkor, karácsonykor, évzáráskor, megénekeltetjük az itt dolgozó embereket. Először talán furcsán néztek ránk, amikor azzal álltunk elő, hogy énekelni fogunk együtt, úgy, hogy mi, Jóska és én vállaljuk az előéneklő tanár szerepét, mert természetesen mindig új szép magyar éneket tanulunk meg, és nagy bátorság kellett hozzá a részünkről. Ma már hiányozna mindenkinek, ha elmaradna. És folytathatom a példákat azzal is, hogy apósomra – akinek itt emlékét is mindenki nagyon tiszteli – születésnapján úgy emlékezünk, hogy egy gyertyát gyújtunk a szobránál, s az egész nap ég csendesen. Mindezek apró, mégis nagyon fontos elemek a vállalatunk életében. Én azt gondolom, hogy ezek valóban családias érzetet keltenek minden dolgozónkban.

G. Gy.: És a fluktuáció kicsi, általában a többség már hosszú ideje veletek dolgozik.

B. K.: Sokkal kisebb az átlagosnál. Természetesen nálunk is vannak változások. Előfordul, hogy mi nem vagyunk elégedettek egy kollégával, és olyan is akad, aki másra vágyik. De lényegesen kisebb nálunk a fluktuáció, mint más hasonló vállalatoknál, ebben egészen biztos vagyok.

B. J.: Azt lehet mondani, ahogy öregszünk, ahogy a magunk tapasztalata is nő, a vállalaton belüli fluktuáció csökken. Nyilván húsz év elég volt arra, hogy egy csomó dolog kipróbáltassék, és bennünk is kikristályosodjék. Bizonyos kríziseken nyilván túl van a vállalat. A kezdeti időszakban, azt mondhatnám, hogy az első öt évben átéltünk egyfajta tulajdonosi konfliktust, amin szerencsésen sikerült túljutnunk. Nem volt könnyű időszak, de hozott egyfajta szemléleti és szervezeti megtisztulást is. Akkor nagyon nagy volt a fluktuáció. Aztán nagyjából újabb öt évre rá meg kellett küzdenünk egy menedzsment–tulajdonos közti konfliktussal. A megoldás ismét hozott egyfajta megtisztulást. Mára ezek a nagyobbacska változások lenyugodtak, normál kerékvágásban haladunk. Csak a piac drasztikus változása, akár egy uniós csatlakozás kapcsán, vagy nem várt gazdasági krízishelyzetek hozhatnak olyan zökkenőket, ami olyan új kihívásokat jelenthet, amit a szervezet nehezen tud csak kezelni. A megoldás ilyenkor együtt jár bizonyos cserékkel, mint szoktuk mondani, minőségi cserékkel.

G. Gy.: Ebben a tekintetben 1990-hez képest, vagyis a rendszerváltozás nagy fordulatához képest milyen változást tapasztaltatok? Hogy csapódott le mindaz, ami húsz év alatt történt a ti vállalatotoknak az életében, hiszen az akkor indult? Azt lehet mondani, hogy édesapátok az előző rendszer egyik illusztris áldozatának tekinthető, de mégsem lett az, mert hiszen a műve végül egy új gazdasági rendszerben elismerést tudott kivívni, munkássága folytatódik egész más keretek között. Tulajdonképpen mi az, amit ez a

változás hozott nektek, egyáltalán: változás, fordulat, nagy fordulat?

B. J.: Az előzőekben elmerültünk a családias cég témájában. Ez van az egyik serpenyőben mindenképpen, a másikban pedig az, hogy úgymond a könyörtelen piac törvényei szerint kell működnünk. Ha nem így tennénk, a cég pillanatok alatt tönkremenne, elsüllyedne. Ezt a piacos magatartást boncolgatnám egy picit most talán. Az 1990-ben végbement rendszerváltás mindenképpen jelentős, hiszen ha nincs, akkor nem tudunk céget sem alapítani. Akkor megmaradnak a szocialista struktúrák. A Béres csepp akkoriban a Herbáriára volt bízva, és jól tudjuk, hogy nem jutott ötről hatra, mivel nem is akarták. Se a marketingje, se a kereskedelme, se a fejlesztése, sem a gyógyszerré válása nem tudott kibontakozni. Mindenképpen hatalmas változás volt tehát, hogy atyám és társai létre tudtak hozni egy új vállalatot. A másik óriási változás aztán az, ami az elmúlt húsz évben az országban végbement. Az, hogy lényegében egy szocialista, nem piacgazdaságból egy vadkapitalista gazdaságba jutottunk el. Nyilvánvaló, hogy a 90-es évek első felében a piac működésében rengeteg volt az éretlenség, a hiba. A piac nem volt telített. Ha csak szabad azt idéznem, hogy még a 90-es évek első negyedében is úgy gondolták a tulajdonosok, hogy nem szabad reklámozni a Béres cseppet, mert az egy olyan idol, amihez nem szabad „közönséges módon" reklámmal hozzányúlni. Kérdezem, ha ma így gondolkodnánk, akkor fenn tudna-e maradni egyáltalán a Béres csepp? Amikor fejlett piacgazdaságban, óriási piaci versenyben, konkurensekkel körülvéve kell sikereket elérni. Úgy kellett átformálni a saját szemléletünket, a vezetők és az alkalmazotti kör gondolkozásmódját is, tehát a szervezetet teljes egészében, hogy alkalmas legyen fölvenni a kesztyűt, és a kihívásokra jó válaszokat adni a gyorsan fejlődő piacon. Nyilván vitatható, hogy fejlődés-e vagy pusztán változás az, ami a magyar piacon végbement, de a változásokra reagálni kell, csak így

maradhatott versenyképes a szervezet. Nagy változást jelent az is, hogy kezdetben egyetlen termékünk volt, mára már túl vagyunk az ötvenen. Eleinte nem volt gyárunk, ma van. Amikor elmegyünk Szolnokra, leesik a mi állunk is, hogy egy olyan környezetben, ahol kezdetben munkaerőt is alig találtunk a Béres csepp előállításához, most olyan tudás és technológia van, ami elképesztő. Ezt a világban mindenütt vezető tudásnak és technológiának nevezhetjük, csak a méret kicsi, a mi igényünkhöz alkalmazkodik. Ezek óriási változások! Tényleg, az ember szinte megkönnyezi, hogy mennyi mindent hoztunk létre húsz év során. És ez óriási felelősséget is rak ránk, mert ugye, ami létrejött, annak meg is kellene maradnia.

G. Gy.: A ti felfogásotok az üzletben nyilván egészen különleges. Láttok-e a térségünkben, szomszédságunkban hasonlót, van-e konkurencia, amely hasonló filozófiával működik, mint a tietek?

B. J.: Bizonyára van, de én olyan sokat nem látok. Valószínű sok hasonló vállalkozás van, ami kisebb méretű és kisebb hírű, ezért tán nem tudunk róluk, nem ismerjük őket. Azt azért érzékeljük, látjuk jártunkban-keltünkben, hogy sok ember gondolkodik hasonlóképpen, mint mi. Nemzetközi szinten is előfordul, hogy összetalálkozunk ilyenekkel, jellemző módon családi tulajdonú és családi irányítású vállalkozások ezek. Akadnak köztük óriásiak is. Magyarországon például a Servier ilyen, vagy az Ikea. Találkoztunk már Skandináviából is olyan családi tulajdonú vállalkozással, ami hozzánk hasonló jellegű és hasonló területen is dolgozik, a gyógyszeriparban. Ők is hasonló elképzelésekkel dolgoznak, mint mi. Persze sok a különbség is, például nekünk saját fejlesztéseink vannak, sok vállalkozás nem fejleszt, csak a termékek piacosítását végzik. Az előző gondolatsorhoz még annyit szeretnék hozzátenni, hogy folyamatosan változott, változnia kellett bennünk a vállalat képének, kellett, hogy az ember folyamatosan ke-

resse a siker útját, a fennmaradásnak az útját, hogy olyan bölcsességre tegyen szert többé-kevésbé tapasztalatok alapján, ami a cégnek a létét biztosítja. Az a legrosszabb, ha az ember csökönyös és nem tanul. Akkor falakba ütközik, vagy zsákutcákba téved, vagy olyan utakra kerülhet, ahol elveszti versenyképességét, és nem tud fönnmaradni. Nyilván, ahogy a környezet fejlődött, bonyolódott Magyarországon, egyre szofisztikáltabban kellett nekünk is a megoldásokat megtalálnunk. Fontos, hogy az ember jól tudja definiálni a pontos helyét a világban, nekünk a gyógyszeripari világban. Hát nem könnyű a helyzetünk, hiszen globális, nagyvállalati környezetben működik Magyarországon is a Béres Rt., ha egy picit sarkítunk, azt mondhatjuk, jóformán csak tőkeerősebb, nagyobb vállalatok vesznek bennünket körül a legkülönbözőbb termékeikkel. Ezekkel kell versenyeznünk idehaza, s néhány környező országban, és így kell valahogy fönntartani a profitabilitásunkat, a sikerességünket, megőrizni a nevünket. Ilyen környezetben, ha az ember rossz úton indul el, akkor azt elég gyorsan észre kell vennie, mert gyorsan válhat végzetessé a tévedése. Konkrét példa talán az, hogy nem véletlen, hogy mi OTC gyógyszerekkel, tehát vény nélküli gyógyszerekkel foglalkozunk, és nem olyanokkal, ahol az állammal kellene folyamatosan kokettálnunk, hogy támogatja-e a szerünket vagy nem. Ez túl nagy kockázatot jelentene egy akkora vállalatnak, mint a mienk. Itt már olyan területeket is érintünk, mint befolyásolás, lobbi, korrupció, amikbe mi nem akartunk belebonyolódni, mert itt a nagy hal kíméletlenül megeszi a kicsit.

K. Gy.: Ehhez a gondolatmenethez kapcsolódva azt akarom kérdezni, hogy mondhatjuk-e azt, hogy a kapitalizmusnak nem egy fajtája, nem egy arca van. Vannak jól működő kapitalista társadalmak, amelyek sokkal jobb éghajlatot teremtenek az ilyen típusú vállalkozásnak, kis-, közép- vagy akár nagyvállalkozásnak, amelyik akár a családi tulajdonnak köszönhetően, akár más okból eltűr és verseny-

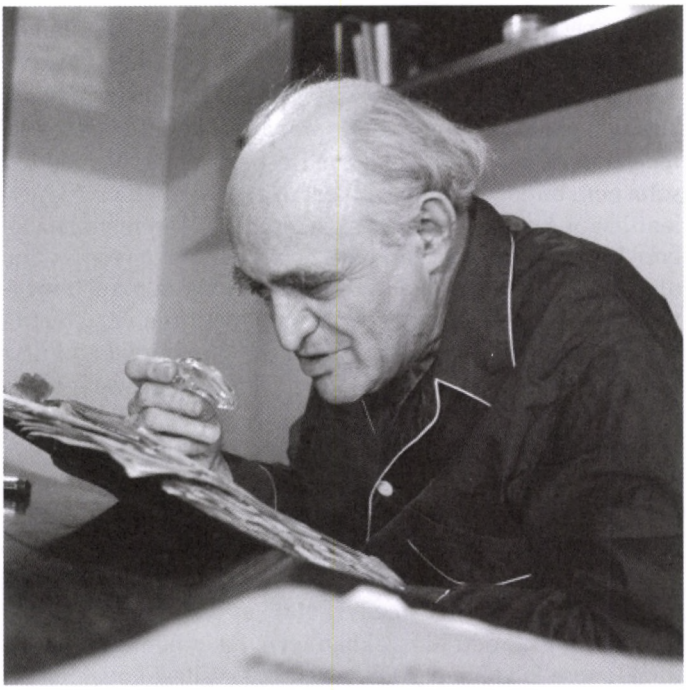
képesen fenn tud tartani ilyenféle tevékenységeket? Ez az egyik kérdés, a másik az, hogy egy új iparpolitika tehet-e azért, hogy Magyarországon ilyen irányba fejlődjön a gazdasági környezet, hiszen azt tapasztaljuk, hogy különösen az elmúlt nyolc évben a környezet az ellenkező irányba fejlődött, és lényegében könyörtelen globális cégek láncolatai teszik ki a mai magyar gazdaság tömegét, amelyek semmilyen értelemben nem működnek humánusan.

B. J.: Sajnálatosan nem vagyok abban a helyzetben, hogy különböző országokat össze tudnék hasonlítani. Ugyanakkor mint magyar vállalkozó, mint magyar ember mindenképpen elvárnám, hogy az ilyen típusú cégek, mint a miénk, az ekkorák és a kisebbek is jól tudjanak működni Magyarországon. Az új kormánynak óriási a felelőssége e tekintetben is.

K. Gy.: Ez kölcsönösen összefügg az ország általános mentalitásával. Tehát mentalitást teremt, illetve maga is egy jó mentalitásban tud virágozni. Ezért nem mellékes.

B. J.: Így van. Például meg szoktuk fogalmazni egymás között azt, hogy a világ, és most nemcsak Magyarországról beszélek, logikailag se tud abba az irányba haladni, hogy csak egyre nagyobb és nagyobb vállalatok jöjjenek létre. Ha ez a folyamat megy végbe, márpedig még ez a jellemző, a gyógyszeriparban is látunk ilyen folyamatokat, fúziókat, felvásárlásokat, akkor végül oda jutunk el, hogy csak egy óriási vállalat lesz, aki diktál és mindent ural. De nem lehet a világ olyan egyszerűsödő vagy egyszerű, hogy ez a végtelenségig folytatható lenne. Ebből következik, hogy létképeseknek kell lenniük a létrejövő kisvállalatoknak, középvállalatoknak is. Tréfásan azt szoktuk mondani, ha a teljes folyamat egyszer mégis végbemenne, akkor a gyógyszeripar területén végül két vállalat marad majd: egy óriási multi és a Béres.

K. Gy.: Nem köztudomású Magyarországon, hiszen nálunk az Amerika-kép hiányos és szimpla, hogy az amerikai gazdaság erejét ma is tulajdonképpen a kis- és közép-

FÜST MILÁN, 1958

szektor adja. Tudniillik a tehetségnek az a diverzitása, amire itt céloztál, ott nagyon jól tud virágozni. És mindig ezek a kis- és középcégek lesznek azok, amelyek az innovációt hozzák. Esetleg úgy, hogy be kell olvadjanak egy nagyobb cégbe az áttörés után, de a helyükön egy tucat másik jön létre.

B. J.: Magyarországon viszont sajnálatos módon az elmúlt húsz évben az ember ezzel többé-kevésbé ellentétes folyamatokat tapasztalt. A versennyel önmagában nincs bajunk, csak a feltételekkel. Azt is mondhatnám, hogy mi szeretünk versenyezni, meg tudunk is, de azt nem szerethetjük,

hogy a saját országunkban hátrányos helyzetbe szorítanak. Tehát, ha már nem segítenek, legalább ne akadályozzanak. Mert ilyenre is vannak konkrét példák. 2004-ben az állam beleavatkozott a gyógyszerek árába, azoknak az árába is, melyeket az állam sem a kifejlesztésben, sem egyéb módon soha nem támogatott. Beavatkoztak a mi árainkba is függetlenül attól, hogy a szereinknek semmi közük nem volt az állami büdzséhez. Megmondták, hogy mennyi legyen az ára, mondjuk a Béres cseppnek. Ez pont olyan volt, mintha megmondták volna, mennyi lehet a kenyér, a ruha vagy a cipő ára. Megmondták, hogy kisfiam, te a gyógyszeredet mínusz 15 százalékos áron adod, és kész. Hogy ez ugyanúgy vonatkozott ránk, mint azokra a cégekre, amelyeket az állam támogatott, vagy hogy elbírja-e a kényszerű csökkentést a vállalat vagy se, azzal senki nem törődött. Egy ilyen igazságtalan rendelkezés óriási piaci zavart hozhat magával. Mi törékenyek vagyunk, ha fél évig, egy évig nem működik a piac, az katasztrofális lehet. Ebből kimásztunk.

K. Gy.: Adókedvezményeket ti kaptatok?

B. J.: A kezdeti időszakban igen, de csak mert külföldi tulajdonosa is volt a cégnek. A rendszerváltást követően bizonyos iparágakban bizonyos feltételek mellett adókedvezményeket lehetett élvezni. Ha jól emlékszem, a gyógyszeriparban, ami egy kiemelt iparág volt, ha harmincszázalékos külföldi tőkével létrejött egy vegyes vállalat, az a maximális adókedvezményt kaphatta, nulla adót fizetett évekig. Én ezt nagyon szomorú dolognak tartom. Szerintem a normális az lett volna, hogy a magyar vállalatokat hozzák helyzetbe maximálisan, nekik kellettek volna a legnagyobb kedvezmények, hogy megerősödhessenek, hogy bírják a versenyt. Az amúgy is erős külföldi tőkével hogyan is tudhat versenyezni az, aki sokkal kisebb és még gyengítik is? Milyen ország az, ahol én, mint magyar állampolgár akkor kapom meg a maximális adókedvezményt, ha behozok egy külföldi tőkéstársat? Szerintem fordítva ültünk egy kicsit a lovon.

Ha magyar vagyok, kapjam meg a maximális kedvezményt, és a külföldi tőke kapjon olyan kedvezményt, amiért a magyar piacra érdemes bejönni. Egyébként áruval mindenképpen érdemes idejönni, hiszen hát mégiscsak tízmillió ember él itt. Mi a helyzet a gyógyszeriparban? Bejött ide az egész világ, és a piac miatt vannak itt. Nem más miatt. Sokan csak kereskednek a termékeikkel. Most is azt mondom: szomorú, ha magunkat jobban akadályozzuk a tevékenységeinkben, mint úgymond az idegent.

Ami a méreteket illeti, én úgy tudom, hogy Magyarországon is, amit Amerikára meg Nyugat-Európára mondtál, továbbra is érvényes, hogy a kis- és középvállalatokban dolgozik az alkalmazottak zöme. Tehát a dolgozók 60 vagy akár 70–80 százaléka. Ugyanakkor a forgalom zömét és a profit zömét a multicégek viszik el. Holott ők az alkalmazáshoz kisebb mértékben járulnak hozzá. Szerintem döntő jelentőségű lenne egy olyan gazdaságpolitika, ami az adott körülmények között – különös tekintettel arra, hogy az Európai Unió tagjai vagyunk – a magyar kis-, közép- és nagyvállalatokat próbálja helyzetbe hozni. Azokkal az eszközökkel, amelyek szalonképesek az unióban.

K. Gy.: A filozófia egyébként a visszás adókedvezmények mögött az volt, hogy a rendszerváltozás elején a gazdaságpolitikai értékelés szerint súlyos tőkehiány volt Magyarországon. Be kellett csalni ide a külföldi tőkét azért, hogy legyenek beruházások és technológiai fejlődés. És egész egyszerűen, működjön az ipar. Azonban létezett a kis- és középvállalkozások számára, legalábbis az Antall-kormány idején, egzisztenciahitel és több másfajta kezdő hitel. De kétségtelen, hogy az említett adókedvezmény-politika egyre anakronisztikusabb lett a 90-es évek közepétől.

B. J.: Később jött a Széchenyi-terv.

K. Gy.: Igen, a Széchenyi-terv. Igazából a polgári kormányok próbálták meg a kis- és középszektort fejleszteni.

B. J.: Összességében én nem tudom a helyzetet áttekinteni, de az eredményt a bőrünkön érezzük. Se erős gazdaság, se állami vagyon. Egyet tudok mondani húsz év után, hogy az az út, amit Magyarország járt, az nem volt üdvözítő út. Hogy mi lett volna az üdvözítő?

K. Gy.: Nem látsz fordulatot '94-ben? Nem látod azt, hogy '94-ben elég jelentős fordulat történt a gazdaságpolitikában is?

B. J.: A magunk területén ezt nem éles változásban érzékeltük, hanem folyamatos átalakulásban. A gyógyszer-kereskedelem egy szocialista elosztásból fejlődött ki, kezdetleges piacból indult. Gyorsan megjelentek a multinacionális cégek, megkezdődtek a privatizációs folyamatok, külföldi kézbe kerültek a nagy múltú gyógyszergyáraink, az országot elárasztották a külföldről behozott gyógyszerek, fejlett versenypiac alakult ki. Folyamatosan változtak a szabályozások is, mit, hol, milyen feltételekkel lehet árulni. Ez igen nagyfokú előrelátást és nagy rugalmasságot igényelt. Néha komolyan elgondolkodom, hogyan is voltunk képesek ebben a rohanó gazdasági változásban sikeresek lenni. Mindenesetre bírtuk a gyűrődést, és erre azt hiszem, nem szerénytelenség büszkének lenni. De térjünk vissza a nehézségekre: a gyógyszeripart és gyógyszerpiacot szerintem Magyarországon különösen a 2000 utáni időszak sújtotta, talán mert a gazdaság már annyira kezdett kimerülni, hogy arra, ahol még volt pénz, igyekezett rátenni az állam a kezét. A gyógyszeripar addig jól elvolt a maga belső törvényei szerint, sőt, prosperált, ha szabad mondani. Bennünket, mint mondtam, 2004-ben ért el az első jelentős csapás, amikor tizennégy évvel a rendszerváltozás után egyszerűen azt mondták, hogy hé, fiú, nem te határozod meg az áradat. Aztán jöttek a gyógyszer-gazdaságossági törvények, melyeknek voltak kifejezetten méltánytalan részei is. Például a bennünket sújtó jogtalan része, állítom ma is, az orvoslátogatók után kötelező ötmillió forintos befizetés az államkasszába. Nekünk támogatásmentesek a gyártmányaink,

azaz az államnak semmibe nem kerülnek. Mi kifejlesztjük és piacosítjuk a szereinket. De nekem az állam mégis azt mondja, ha van orvoslátogatóm, akik segítségével például a Béres cseppet, amit az állam soha nem támogatott, én az orvosokkal ismertetni akarom, akkor utánuk fizessek fejenként ötmillió forintot. Miért? Hát nekünk ez óriási terhet jelentett. Aztán említhetem a liberalizációs lépéseket, melyek révén a szerek egy köre kikerülhetett az élelmiszer- és egyéb disztribúciós csatornákba. Ez lényegében sikertelenül zárult. A gyártónak rossz volt, a disztribútoroknak rossz volt, a fogyasztónak meg nem kellett, mert van elég gyógyszertár, ahol megveheti a gyógyszereit. A piacot persze sikerült vele kellően összezavarni, és egy csomó felesleges és költséges lépésre kényszerítette a gyártókat, forgalmazókat. Az egészségügyi kormányzat egész nyugodtan bukásként könyvelheti el ezt a lépését, olyan dolgot erőltettek, ami nem volt kellően átgondolva. Jobb lett volna előzőleg a piac bejáratott szereplőit megkérdezni, és hallgatni rájuk.

G. Gy.: Egyszerre beszélünk liberalizálásról, másrészt pedig állami beavatkozásról az árképzésben. Hogyan látod az elmúlt húsz évben Magyarországon az állam és a piac szereplőinek a kapcsolatát? Mi az, amit az állam Magyarországon képvisel, és mik azok az ellentmondások, amelyek jellemezték ezt a helyzetet? Illetve mit várs az államtól ezekben a vonatkozásokban? Mert hiszen most már rengeteg megjegyzés elhangzott erről.

B. J.: Elsősorban a saját iparágainkról tudunk véleményt mondani. Első helyre várnám a stabilitást és a kiszámíthatóságot. Hogy tartósan érvényesek legyenek a játékszabályok, törvények, rendeletek, amelyek mentén kiszámíthatóan lehet működni, és amelyek nem állítják évente, négyévente feje tetejére a piacainkat. Az üzlet szereplőinek az a jó, hogy ha a fejlett piacgazdaságba való átmenet után a piacok konszolidált állapotot érnek el. Fix játékszabályok mellett lehet jól működni és tervezni. Ez lenne a legfontosabb a számunk-

ra is, meg mindenkinek. Az elmúlt években a piac szereplőit, a gyártókat, a kis- és nagykereskedőket nem vonták be a döntésekbe. A politika kívülről, valamilyen nyomásra vagy saját elképzelésre hozta a döntéseket. Ez egyébként általános jelenség. Pedig ha a politika döntéseket hoz egy adott területen, akkor nagyon fontos lenne, hogy a szakértőkkel, akik a piacon működnek, vagy szervezeteikkel, érdekvédőkkel ezt konzultálja meg, és olyan döntést hozzon lehetőleg, ami ha nem is lehet mindenkinek egyformán jó, de általában igen és legalább szakszerű.

K. Gy.: Szoktak veled konzultálni, mint egy nagy cég vezetőjével?

B. J.: Nemcsak velem nem szoktak, de a Magyarországi Gyógyszergyártók Szövetségével (MAGYOSZ) sem. Az utóbbi évekre sajnos ez volt a jellemző.

K. Gy.: Ideje, hogy változzon a helyzet. Mit várnál még el egy új politikától?

B. J.: Egy másik kívánalmamat úgy foglalhatnám összse, hogy függetlenül attól, hogy milyen világban élünk, Európai Unióban, vagy bárhol, az ember a saját hazájában ne legyen másodrendű állampolgár és másodrendű vállalkozó sem. Nekem Magyarország a hazám, én itt szeretnék megbecsült lenni minden szempontból. A politikának, a felelősen gondolkodó politikusnak, akit inkább államférfinak hívnék, azon kell folyamatosan törnie a fejét, ha már tagja lettünk az Európai Uniónak, hogy ilyen viszonyok mellett miképp tud legtöbbet tenni a magyar családokért, az itt élő emberekért, az itt munkálkodó vállalkozókért, vállalatokért, a hazáért, és hogy tudja ezeket megvédeni, és hogy tudja ezeket helyzetbe hozni. Ez lenne nagyon fontos.

Járva a világban, sokfelé látjuk, hogy ez a bizonyos nemzeti érdekvédelem nem úgy működik, mint nálunk. Sokkal jobban. Van hová előrelépnünk.

G. Gy.: Még egy gondolat erejéig, alapjában véve egy másfajta európai uniós politikát várs Magyarország részé-

ről? Egy másfajta érdekérvényesítő politikát, vagy tágabban látod ezt?

B. J.: Ezt én csak úgy tudom megválaszolni, hogy bármilyen világ, bármilyen szisztéma vesz bennünket körül, mi magyarul beszélünk, a hazánk meg Magyarország. Nekünk mindenképpen elsősorban a saját érdekeinket kell védenünk. Hogy ennek a törvényi lehetőségei meg az operatív végrehajtása mit jelent, nem tudom, de amíg nem olvadunk föl a globalizmus nagy tégelyében, addig ez a kutya kötelességünk. Addig nem más nációk, más nemzetek, más emberek és más vállalatok érdekeit kell elsősorban képviselnünk, és nem mások szekerét tolnunk a magunké előtt, hanem a sajátunkat.

Én azt érzem, hogy akkor nem olvadunk fel a globalizmusban, ha ezt megcsináljuk a gazdaságpolitikában is. Tehát nemcsak mi és a magyar nagy-, közép- és kisvállalkozók gondolkodnak így, hanem a magyar gazdaságpolitika irányítói is. És azért mondhatjuk ezt nyugodtan, mert ilyen érdekképviseletre van bőven példa a világban. Látjuk Svájc példáját, látjuk azt, hogy Ausztriában nem tudott a globalizmus úgy tarolni, mint nálunk. És azt hiszem, még sok hasonló példát tudnánk felsorolni, és köztük olyan országokat, akiknek a követése miatt nem kellene szégyenkeznünk. Hol van ma a magyar mezőgazdaság? Ha mi egy lassúbb fejlődés, változás útjára lépünk, és megerősítjük a mezőgazdaságunkat, ma elláthatnánk a lakosságunkat élelmiszerrel. Miért kell ehhez Tesco, miért kellenek óriási üzletláncok? Most nem ezer bolt lenne az országban, hanem lenne tízezer bolt, és ugyanazokat az árukat ott lehetne megvenni. Az árut a Tescótól függetlenül és az Auchantól függetlenül is a Nyugat el akarta volna adni itt. Nem lett volna áruhiány. Csak éppen azok a magyar emberek gazdagodtak volna meg belőle, akik termelnek és kereskednek vele. Akik itt élnek. És a jövedelem nem offshore cégekben meg külföldi nyereség formájában tűnik el, hanem ebben az országban

marad. Úgy gondolom, jobb lett volna egy zártabb, lassabban fejlődő, erős saját gazdaság kialakulása. Nyilván jó néhány iparág nem lett volna versenyképes az egész világban, de belföldön igen. Hát, hol vagyok én is versenyképes? Elsősorban Magyarországon vagyok versenyképes. Amint kilépek a világba, és minél távolabb megyek, úgy fogy a tőkém, fogy a nevem, és egyre kevésbé maradhatok versenyben. Hiszem, hogy nagyon sok mindent elő lehetett volna állítani ebben az országban. Azt is, hogyha a családi vállalkozások, kisvállalkozások mind megkapták volna időben a támogatást, akkor nemcsak az lett volna a lehetőség, amit említettél, hogy majd eladják magukat, hogy beleolvadjanak egy nagyobba, hanem hogy megerősödjenek, felnőjenek. Akkor nemcsak szórványosan fordulna elő itt egy-két sikertörténet, hanem nagyon sok lenne belőlük.

K. Gy.: Valóban, Magyarországnak három természeti ereje van, a termőföld, az éghajlat és a víz. És ebből kellett volna kiindulnunk. Azonban az egész rendszerváltozásunk kényszerpályákon folyik. Először is mindenki, még a legfelkészültebbek is – akárcsak a gazdasági életben a gazdasági élet szereplői – a politikában is csak menet közben tudtak tanulni, annyira hirtelen jött minden. Másodszor, a magyar mezőgazdaság hol úgynevezett kisgazda, hol szocialista igazgatás alatt volt. Tehát sajnálatos módon éppen ez a magyar stratégiai ágazat volt az, ami az egész rendszerváltozás során szinte soha távlatosan gondolkodó nemzetpolitikai irányításba tartósan nem tudott kerülni. Ez egy óriási probléma. És gondolom, hogy a bor is valamennyire ide tartozik. A bor témának két aspektusa van. Az egyik kérdésem az, hogy hol a bor helye ma a magyar gazdaságpolitikában? És a másik kérdésem, hogy hol a bor helye a Béres-filozófiában?

B. J.: 2002 óta van szorosabb közünk a borhoz. Korábban is szerettük a bort, tiszteltük a borászokat, és csodáltuk azt a hihetetlen minőségi fejlődést, amit a rendszerváltást követően sokan fel tudtak mutatni. Így talán nem is annyira

véletlenszerű, inkább sorsszerűnek mondanám, hogy végül mi is borászkodásra adtuk a fejünket. Ahogy az elmúlt húsz évben a Béres csepp is, a Béres Gyógyszergyár is szépen és szervesen tudott fejlődni, a borászatok is hasonló utat jártak be. Nyilván kezdetben lökést adott hozzá pont az átmenet, a szocializmusból való kitörés, hisz jobbára azok az emberek kaptak kedvező hátszelet, akik már benne voltak ebben az iparágban, és jól tudtak vásárolni, jól privatizáltak, és a vállalkozáshoz kellő szaktudással bírtak. Kis belépési korlát mellett viszonylag kis tőkével lehetett indulni ebben a gazdasági ágazatban. Mi már jóval később csatlakoztunk, ha mindent összeszámolok, másfél milliárd forinttal „ugrottunk" bele a bortermelésbe. Ha ezt tizenöt évvel korábban csináljuk, akkor valószínűleg jóval kevesebb is elegendő lett volna hozzá. Ugyanakkor meggyőződésem, hogy a borászat, a prémiumborászat, a minőségi szőlőtermelés, és a minőségi bor sikeres ágazati potenciállal rendelkezik. Kiválóak az adottságaink, kellő ismertség esetén versenybe tudunk szállni a világ leghíresebb boraival. Az ágazatnak van bizonyos támogatottsága is, de ez nagyon belterjes, és jellemzően csak országon belül érvényesül. Szőlőtelepítést, gépvásárlást, épületberuházást az elmúlt húsz évben támogattak, nagyon sokan létrehoztak gazdaságokat, de mára egy hatalmas belpiaci tülekedés alakult ki belőle. Az egyre jobb magyar borok és a termelőik tülekszenek belföldön. Holott, ha ez egy életképes gazdasági ágazat, akkor mára mindenképpen jelentős külpiaci szerepének is kellene lennie. Nos, itt nagyon is jól tetten érhető az átfogó, állami gazdaságpolitika hiánya.

K. Gy.: A magyar borok minőségben valóban föl tudtak törni az általad említett adottságok, a talaj és a klíma folytán, méltón a világhírnévhez, ami a magyar borhoz fűződött évszázadokon keresztül, és akár mennyiségi tekintetben is, mert ugye, a szőlőterület is és a bormennyiség is nagy volt.

B. J.: A boraink itthon kiválóak, a világ bortermelőinek listáján mégis az utóbbi húsz évben egyre hátrább szorulunk. Az exportborok között a minőségi boraink alig kapnak helyet, nem csoda, ha a magyar borok nemzetközi megítélésében is ez tükröződik vissza, és sajnos termőterületben is csökkenünk. Az állam nagy mulasztása, hogy a magyar bor minőségét, mint az ország megítélését kedvezően befolyásolni képes tényezőt elhanyagolta. És hogyan hanyagolta el? Részben úgy, hogy erre keveset és rosszul áldozott. Erre sokkal többet kellett volna fordítani anyagiakban és szellemiekben is, és azt jól. Ezalatt pedig azt értem, hogy egy országról vagy egy borról csakis akkor alakulhat ki külföldön jó vélemény, ha a legjobbak mennek az élen, ha rajtuk keresztül ismerik meg az országot és termékeit, mert csak ezek képesek a jó hírnév kialakítására. Ha csak a másodvonal jelenik meg nemzetközileg, vagy csak silányságot mutatunk magunkról, az nemhogy építené, de még rontja is az ország megítélését. Senki nem lesz kíváncsi ránk, se a borainkra.

G. Gy.: Példát mondanál erre, hogy mit jelent az, hogy a másodvonalbeli borok képviselik az országot?

B. J.: Sok példát is fel tudok sorolni. Kezdjük egy elég általános jelenséggel. Ha például elmész Kanadába, Franciaországba, Angliába, vagy bárhová Európában, és bemész egy szupermarketbe, körülnézel a borok között, akkor rögtön találsz rengeteg francia bort, kicsit keresgélsz, és megtalálod az olasz bort, az amerikai bort, a chilei bort stb. És nagy nehezen esetleg ráakadsz a magyar borra is. És ezt hol találod? A polc alján állnak, a legolcsóbb, a futottak még kategóriában. Itt sorakoznak az amúgy ismeretlen termelők, vagy volt állami termelők gyenge minőségű borai. A polc alján, mélyen leárazva. Mit üzennek ezek a borok? Hogy a magyar bor gyenge minőségű és olcsó. Hogy állítható ezek mellé az a bor, amelyikről mi azt állítjuk – és ez tetszik, nem tetszik, de így igaz –, hogy a világ legjobb boraival is össze-

mérhető? Ki fogja ezt elhinni és elfogadni? Ki az a kereskedő és ki az a vásárló?

Egy másik példa közelebbről való, már a borászatunk idejéből származó tapasztalat, a nemzetközi borkiállításokon való hivatalos megjelenésekhez kötődik, amit az AMC, az Agrár Marketing Centrum is szponzorál. Néhány éve történt Veronában a Vinitalyn, ahol mi ugyan személyesen nem voltunk kint, de a boraink igen, és más magyarok is. A kiállítás után láttuk itthon a magyar pavilon katalógusát. Elképedtünk. Szégyen, ahogy a magyar borászat megjelent ezen a jelentős nemzetközi borászati bemutatón, állami támogatással. Nem találtam a katalógusban egyetlen ismert, neves termelőt sem, megjelenésében pedig úgy nézett ki, hogy az utolsó olasz gazdának is szebb, jobb volt a bemutatkozása, mint Magyarországnak. Azt mondták, hogy magára valamit adó magyar borász messze elkerülte az államilag finanszírozott magyar pavilont, mert legfeljebb csak szégyenkezni lehetett miatta. Hát akkor már a semmi is több lett volna.

K. Gy.: Ha helyesen irányítanák a magyar kereskedelempolitikát és célirányosan költenék el a pénzét, akkor feltehetően találnának igen jó szövegírókat, fordítókat, grafikusokat és nyomdákat is a feladathoz. Gondolom, hogy futná a pénzből. Ezek szerint ez nem így van? A nyomát nem látjátok.

B. J.: Gyógyszergyári fronton az ITD Hungaryvel kerültünk kapcsolatba az elmúlt húsz évben többször, és tapasztalataink hasonlóak voltak – ezt hadd ne minősítsem. Azt látjuk általában, hogy a magyar termékek támogatásában nincs elég szellemi, anyagi spiritusz, és amire elköltik a pénzt, az sem a megfelelő szellemiségben történik. Nagyon komolyan gondolom, hogy a magyar borral csak úgy lehet nemzetközileg érvényesülni, ha Tiffán, Gere, Szepsy, Heimann, Béres etc., az a húsz–ötven, kiváló termelő ékként megy előre, és viszi a magyar borok verhetetlenségét, jó hírét, versenyeken elért eredményeit, kóstolókon tarol. Véleményem szerint

ezeket kellene támogatni, csakis ezeket. Ezek mögé majd a másod-, harmadvonalbeli borok is fölkúsznak, ami jó, hisz egyszerűbb asztali borok is kellenek. De a tétel fordítva sosem lehet igaz. A nem minőségi bor soha nem képes felemelni a minőségit, mert a hitvány csak lefelé süllyeszt. Ez a fő probléma számunkra. Persze a magyar boroknak még sok egyéb betegségük is van, a borhamisítások és hasonlók. Ezek tőlünk távol eső területek, mi azok táborába tartozunk, akik csúcsborokat próbálnak előállítani. És bizony jó lenne, ha végre ilyeneket segítene az állam, és a magyar borászatok is jól, intelligensen tudnának megjelenni a nemzetközi színtereken. Azért lenne jó ez, mert meggyőződésem, hogy ezzel nemcsak a borászatokat vinnénk előbbre, de az országon is tudnánk segíteni. Van erre egy kedvenc kifejezésem. Egy meggyötört országimázson kell most a borainkkal áthatolni. Tudniillik, a boraim eladását az országunk jó megítélése segítené. De Magyarország megítélése nemzetközileg rossz. Képzeljük el a beszélgetést egy spanyol és egy portugál között: – „Te, hallottál a magyar borokról? Vegyünk már egy palackkal!", mondja az egyik, és közben mi jut eszébe? A hazugságpolitika jut eszébe, vagy a cigány–magyar konfliktus, vagy a bűnözés terjedése, vagy összetéveszti Budapestet Bukaresttel, vagy azt hiszi, hogy itt oroszul beszélnek, vagy soha nem is hallott rólunk – akkor hogyan várhatjuk, hogy érdekelje a magyar bor? Nekem fölcsillan a szemem, amikor valaki azt mondja, hogy bolgár bor? Nem csillan föl, mert nem tudok róla semmit. Pedig lehet, hogy fantasztikusan jó borok vannak Bulgáriában. Csak hát nem olyan az imázsa.

K. Gy.: A jó országimázs segít tulajdonképpen mindent, ami az országból való, a politikától kezdve az árucikkekig. De fordítva is így van ez. Hogy csak a jó politika és a jó termékek, hogy úgy mondjam azok, amik az országimázst meg tudják változtatni. Ezek kölcsönösen összefüggő dolgok, és sajnálatos módon sokáig mind a ketten együtt voltak mélyponton – jó esetben parkolópályán. Talán ez is változik…

B. K.: Itt lenne az ideje!

G. Gy.: Klára még adós nekünk a filozófiával, amelyhez természetesen csatlakozhat az országimázs is. Nagy feladat lenne, állami feladat is, az országimázson javítani – a bor pedig egy lehetőség lenne arra, hogy ezt segíteni tudja. Hiszen ahogy Jóska is elmondta, az utóbbi években Magyarországon fantasztikus borok tudtak megszületni.

B. K.: Jó mentalitás, értékközpontúság, profizmus, szorgalom, tisztesség, kultúra. Az egészség természetesen járul ezek mellé.

K. Gy.: Jókedvvel élni annyi, mint egészségesen élni. A borászatba az egészség kultusza irányította a családot?

B. K.: A jókedv és egészség együtt járnak, vitathatatlan, hogy sok közük van egymáshoz. Ám hogy mi a borászatba belefogtunk, azt egy másfajta gondolkodás irányította, és csak később láttuk meg ennek az egészséggel való kapcsolatát. Mi abból indultunk ki, hogy van Magyarországon egy különleges régió, annak van egy különleges terméke, ami egyedülálló az egész világon, aminek nincs párja, amelyet úgymond istápolni egyfajta nemzeti kötelesség is. Már régen megfogalmaztuk magunkban, hogy ha egyszer borászkodásra adnánk a fejünket, az csakis Tokaj-Hegyalján lenne, mert afféle büszke magyarként úgy gondoltuk, hogy azzal a régi híres örökségünkkel, amit a világszerte ismert tokaji bor jelent, nemcsak üzleti sikereket érhetünk el, hanem mi is tudjuk segíteni az országunkat. Azzal is, hogy földet vásárolunk Erdőbényén, mert megvolt már rá a spanyol vevő. Valóban az is fontos volt számunkra, hogy ne az idegenek vegyék meg a történelmi dűlőket, hanem maradjanak azok csak magyar kézben. És ezeken a gyönyörű földeken olyan borokat akarunk előállítani, amelyek emelik Magyarország nemzetközi jó hírnevét. Ezért vállaltuk föl azt, hogy legyen borászatunk Tokaj-Hegyalján. Éppen ott.

K. Gy.: Ez óriási befektetés, és kockázatos. Bátor vállalás volt.

B. K.: Pláne ha bevalljuk, hogy nem is tudtuk pontosan, mibe is vágunk bele. Egy kicsit elkalandoztam az egészség kérdésétől, de azért az eddigieknek is van köze hozzá, hiszen ugye, a lelki és a testi egészség összefügg. Az országunk lelkiállapotának is van köze a magunk egészségéhez. Ahol emelt fővel, boldogabban, biztonságban tudnak élni az emberek, ott ez visszatükröződik a lakosság egészségi állapotában is.

B. J.: Megerősítve, amit Klárika mondott, Tokajt mi nemzeti ügynek tekintjük, és a borvidék kiválasztásánál ez már szempont volt a számunkra. Nem akartunk mi sehol másutt borászkodni. Tokaj nemzetközileg ismert, jól csengő márka, mindenütt ismerik, igaz ez akkor is, ha a tartalma már megkopott. A másik, amint említette Klárika, a tulajdonos kérdése volt. Bár erre én csak később döbbentem rá szinte elementáris erővel, amikor megjelent egy könyv Tokaj-Hegyaljáról, és egy este, éjszaka végigolvastam a teljes anyagot. Szó volt benne minden településről, minden jelentős, mintegy százötven vállalkozásról, és valóságos fájdalom tört fel bennem, amikor meg kellett állapítanom, hogy a húsz vezető borászat mindegyike külföldi kézben volt. Milyen ország vagyunk mi, ahol egy magyar gazda nem képes egy komolyabb vállalkozást szőlőből, borból létrehozni? Nagyon szomorú kép, hogy Tokaj-Hegyalján, amit a laikusok is meg a szakértők is úgy tekintenek, mint a világ egyik legjobb borvidéke, ott a külföldi befektetők virágoznak, és magyarok alig vannak. És ez még ma is így van annak ellenére, hogy azóta már egy picit javult a helyzet. Ahogy mindketten mondtuk, Tokajt, a tokajit mi magyar nemzeti ügynek tekintjük, és ehhez így is kötődünk. Az a húsz befektető viszont, ha mondjuk, tartósan veszteséges lesz, akkor egyszer fogja magát és kivonul innen. Erre bőven vannak példák. Tudnék mondani legalább öt külföldi borászatot, ami eladó volt, eladó, vagy eladó lesz. Őket a tokaji borhoz érzelmileg nem köti különösen semmi.

G. Gy.: Maga Erdőbénye jócskán szerepel a magyar történelemben, nevezetes történelmi hely.

B. J.: Ha kiállsz a birtokon a teraszra, Erdőbénye peremén a hegyoldalon, megkap a táj, elvarázsol a medence természeti szépsége. De nekünk Erdőbénye egyébként sem csak látvány, sokkal többet jelent számunkra. Hogy ez egy középkori település, 1404-ben említik először. Ismerjük, milyen hagyományai vannak, milyen szerepe volt már a középkorban vagy akár a Rákócziak idején, milyen családok éltek itt. Éppen most beszéltem Perényi Jánossal, ő azoknak a Perényieknek a leszármazottja, akik az egyik legnagyobb gazdák voltak erre. Kik is voltak itt a nagy pincegazdák? A Perényiek, Lórántffyak, a Rákócziak s hasonló családok. Valahogy ez is kötelez minket, ez a múlt.

No, és a bor és az egészség? A Béres cég esetében ez úgymond kézenfekvő kapcsolat, noha a borászatot úgy tekintjük, úgy kezeljük, mint egy önálló üzletágat. Akárcsak a gyógyszergyárnak, ennek is a maga lábán kell egyszer megállnia. Ettől még a tokaji bor vagy a Béres-borok nyugodtan társíthatók az egészséghez. Vagy inkább azt mondom, hogy a borkultúra társítható az egészséggel. Bizonyos értelemben, a legtágabb vonatkozásban. Ugye, amikor a Béres cseppről beszélek, azt az ember beveszi, és gyógyul a teste. Amikor a borról beszélünk, akkor az egészség legtágabb körét tudjuk megragadni. A mértékkel fogyasztott bor egészséges, ezt sok tudományos vizsgálat igazolja. A tokaji bor esetében aztán vannak még egészen különleges komponensek, amelyek jó hatással vannak, például a szerotonintartalma, a biogén aminok és bizonyos vitaminszintek is elég magasak benne. Tehát esténként egy pohár jó bor elfogyasztása is szolgálhatja az egészségünket.

K. Gy.: Édesapádnak fiatal korában volt egy kis szőlője, ahogy kiveszem az életrajzi könyvből, és nehéz munkás időkben is kijárt oda biciklivel vagy motorral, és gondozta.

B. J.: Gyerekkoromban még megvolt a kisvárdai szőlő. Homokdombok vannak arra, amelyeken alföldi jellegű sző-

lő- és bortermelés folyt, bizony, szüreteltünk, aztán a családi háznál volt néhány tőkénk egy kisebb területen ötven éven keresztül. Édesapám életéhez a szőlőművelés és a borkészítés, az az 50–100 liter bor, amit elkészített a kiskertjében, hozzátartozott. Ő is szerette a jó bort. Kisvárdához közel esik Tokaj-Hegyalja. Elsősorban a jó borokért ő maga is átjárt Tokaj-Hegyaljára.

Hogy kapcsolom én a tokajihoz a lelki egészséget? Elsősorban a márkanéven keresztül. Amikor azt mondom, hogy Tokaj, nekem ez azt jelenti, hogy Magyarország, magyar bor. És ha én egy számomra fontos márkanévvel bíbelődöm, akkor a lelkemmel foglalkozom. Megint visszaköszön, akár az énekeskönyvnél, hogy ha Tokaj előre tudna menni, akkor Magyarország is előre tudna menni. Akkor talán tovább fönnmaradnánk.

Végül pedig, a Béres Hungarikum Program kapcsán is találhatunk kapcsolódási pontot. Szoktunk beszélni az úgynevezett szociális egészségről, a közösségi lét egészségre gyakorolt egyértelműen pozitív hatásáról. Az ember akkor lehet egészséges minden tekintetben, ha közösségben tud élni. A borozás normális esetben és kulturált emberek körében mindenképpen közösségi tevékenység. Ezt gyakoroljuk, amikor összejövünk és énekelünk is és bort iszunk. Próbáljuk a borkultúrát – és egyáltalán –, a kultúrát szolgálni.

K. Gy.: Az sem jelentéktelen motívum, hogy a gazdaság birtokközpontját egy olyan Ausztráliában felnőtt híres magyar építész tervezte, aki a magyar építészetnek az organikus hagyományait és népi hagyományait köti össze a modern építészettel. És nyilvánvalóan részetekről ez is egy tudatos választás volt. Anthony Gallról van szó.

B. J.: Nem első körben kértük fel Anthonyt erre a feladatra. Pályázatot hirdettünk meg igen neves tervezők között, amit mindannyian nagyon komolyan vettek. Amikor a kezdet kezdetén leültem a hét pályázóval, előadtam, hogy milyen épületet szeretnénk nagyjából. Nem szakmai szem-

pontból, hanem hogy illeszkedjen a tájba, ne legyen kivagyi, de legyen elegáns. Készítettem különböző könyvek alapján fotomontázsokat is. Támaszkodtam például Szelényi Károlyra, aki nagyon sok mindent fényképezett azon a vidéken. Foglalkoztam a tetőkkel, foglalkoztam a falakkal, foglalkoztam a kővel, az ablakkeretekkel, a lépcsőkkel. Sugalltam, hogy modern is legyen az épület, de támaszkodjon a helyi építészeti hagyományokra, ne legyen tájidegen vagy országidegen.

Amikor a végén fölbontottuk a nyertes borítékját, derült ki, hogy Anthony Gall terve az, ami megvalósítást érdemel.

B. K.: Volt korábban is elképzelése a családnak, hogy milyen karakterű épületet szeretne, de tényleg komolyan gondoltuk a pályázatot. Olyannyira, hogy abszolút titkosan kezeltük az adatokat, információkat magunk előtt is, hogy semmi baráti szál ne befolyásolhassa a döntésünket. Volt egy szakmai zsűrink is, ahová neves építészeket hívtunk meg, hogy szakmailag ők ítéljék meg a terveket. Nagy öröm volt, hogy végül a szakma és a magunk szubjektív ítélkezése ugyanabba az irányba vezetett: Anthony Gall nyerte a pályázatot.

G. Gy.: Erdőbényén a Béres-birtok megtekintésekor a Lőcse-dűlőnek a fekvése a délutáni napfényben azért is volt különleges élmény, mert mint várostörténész tudom azt, hogy a nagy felvidéki városok közül, amelyeknek volt birtoka, illetve a nagy magyar arisztokrata családok, amelyeknek volt birtoka Tokaj-Hegyalján, azok tévedhetetlen precizitással választották ki a legjobb területeket. És Lőcse város maga pedig mindig is híres volt a rendkívül körmönfont, céltudatos és óriási haszonnal járó működéséről a Felvidéken. Tehát ilyen értelemben Lőcse különleges város volt mindig. Ez hagyomány volt náluk. Úgyhogy a Lőcse-dűlő, én azt hiszem, nagyon komoly érték lehet.

K. Gy.: Nagyon-nagyon szép délnyugatra néző fekvése van, kicsit védett is ugyanakkor, ugye?

B. J.: Igen. A Lőcse-dűlő a birtok egyik büszkesége, dél–délnyugatra néz, így van, pontosan. Napközben is sok fényt kap, és a lemenő nap is megvilágítja. A másik szép területünket, az Omlás-dűlőt pedig a keleti nap, a felkelő nap süti inkább. Lényegében déli karéjban fekszenek ezek a területek.

B. K.: Valóban, a Lőcse-dűlő történelmi gyökerekkel büszkélkedik, nevét Lőcse városáról kapta, mégpedig azért, mert egykor a szepesi városszövetséghez tartozó, vezető város volt e terület tulajdonosa. Ha más nem, *A lőcsei fehér asszony* című Jókai-regény mindnyájunknak emlékezetessé tette e város hírét.

G. Gy.: Lőcsének szabad királyi város híre van a köztudatban, holott csak elég későn lett az. De ez csak történészi pedantéria – tény az, hogy századokig az egyik legjelentősebb felvidéki város volt.

B. J.: És a Tokajból származó borok jelentették az egyik alapját a gazdagságának... És ugye, Jókaihoz térjünk vissza, a harminc-valahányadik oldalon írva vagyon, hogy amikor a városházában törvényeket hoztak, hogy jó törvények szülessenek, ülés előtt a város elöljárói lementek a pincébe, és ittak egy jó pohár tokajit. Az egyik álmunk mi lehetett más, mint hogy a régi városházára visszakerüljön a tokaji bor. Ezen felbuzdulva föl is vettük Lőcse város elöljáróival a kapcsolatot, akik nagy szeretettel fogadtak minket már az első alkalommal is. Mára már elmondhatjuk, hogy egy faragott hordó Lőcse városának egykori birtokáról most újból ott van a városházán. A pince ugyan még romos állapotban van, de reméljük, hogy egyszer lesz még tokaji a lőcsei városháza pincéjében!

K. Gy.: Zárásul visszatérnék a ti egyik korábbi gondolatotokra, ami nagyon megragadta az én képzeletemet. Úgy veszem ki, hogy ti a tevékenységeteket úgy is tekintitek, mint ami a magyar túlélésről szól valamilyen értelemben. Nem arról az ismert toposzról, hogy kibírjuk valahogy fogcsikor-

gatva, hanem úgy, hogy tenni kell jó irányba és jó kedvvel. Az emberben fölvetődik a gondolat, hogy mennyiben következik ez a családi hagyományból, amelyik eléggé publikussá vált, kezdve Kósa Ferenc filmjétől és kezdve attól, hogy a magyar értelmiség számtalan tagja állt oda édesapátok mellé a késő hetvenes–nyolcvanas években. Ha csak a verseket tekintjük, hogy idősebb Béres József kitartása és találmánya hány verset ihletett, akkor azt gondolom, hogy nem nagyon van az elmúlt száz évben olyan magyar tudományos vállalkozás, aminek ilyen visszhangja lett volna. Tehát azt szeretném kérdezni, hogy a ti családi mentalitástörténetetekben, édesapádéban ez a nagyon erős, szívós kitartás egymagában uralkodik-e, avagy megtaláljuk azt a másik oldalt is, amelyik tulajdonképpen az életörömről szól? Más szóval, hogy őbenne, ővele talán nemcsak a leszegett fejű makacsság győzött, hanem egy szerencsés lelki alkatnak a harmóniája is, amelyben a küzdés kiegyenlítődött valamilyen életszeretettel és a család és a jó dolgok élvezetével?

B. J.: Ezt jól látod. Klárika különösen mint menye és úgymond második lánya nagyon jól meglátta ezt atyámban, mert mindig elbűvölte őt ez a benne lévő harmónia. Atyám valóban meg volt áldva az életöröm képességével. Nekem természetesebb volt nyilván az életszeretete, az, hogy ő tényleg élete utolsó pillanatáig életpárti volt, mert a közelében éltem. Ezt egyébként el is mondta, életrajzi könyvében is megtaláljuk azt a hitvallást, miszerint a halálon nincs mit morfondírozni, az élet az, amit szolgálni, szeretni, tisztelni kell. Hallatlan természet- és életszeretet jellemezte. Mi soha nem láttuk őt depressziósnak, az életbe belefáradtnak. Pedig jól tudjuk, voltak igazán nehéz időszakai az életének, különösen az ismert 70-es évek, amikor már meglett embernek számított. De valahogy minden megpróbáltatásban is meg tudta a belső egyensúlyát őrizni. Persze egyedül senkinek sem megy, őt is mindig támogatta, segítette valaki, és sok erőt kapott később a betegeitől is, akiket meggyógyított.

Sokszor gondolt jó szívvel arra, hogy a családtól kezdve a baráti köréig, budapesti művészekből álló társakig mennyit segítettek neki mások.

Egy másik nagy erőforrása volt az ő életének a természet, a természet szeretete. A természet csodái mindig elbűvölték. Fontos volt neki a kertjében való munkálkodás, ez olyan jóleső fáradság is volt. Nagyon tudott örülni a szép termésnek, amiből mindig boldogan és büszkén adott nekünk. Az utolsó éveiben egyre nehezebbé vált számára a fizikai terhelés, eljött az idő, amikor másra kellett bíznia a metszést is. De azért a szemét rajta tartotta, hogy jó munkát végezzenek. Nálunk is sokat metszett a városi kertünkben. Utóbb már úgy csináltuk, hogy én fogtam az ollót, ő pedig ült egy széken, és mondta, hogy mit hogyan csináljak. Ahogy haladtunk előre, szépen vittük tovább magunkkal a széket is.

Ez a mély természetszeretet, a növényeknek, állatoknak, madaraknak a szeretete, az élet szeretete mindvégig benne volt. Nem volt ez izzadságszagú vagy öngyötrő. Ha valamit el akart érni, de kudarc érte, nem csüggedt el, nem vált depresszióssá. A sikertelenségeit mindig tudta valahogy ellensúlyozni az élet más területeivel. Egyebek mellett például a kutatási sikereivel. Ha a Béres cseppel vívott küzdelmeit kivesszük a történetéből, megállapíthatjuk, hogy voltaképpen nagyon sikeres ember volt egész életében. Amikor a mezőgazdaságban kutatott, nagyon sikeres kutató volt. Tudott publikálni, elismerték az eredményeit. A környezet haragját, a politika, a tudomány haragját a Béres cseppel vívta ki. Ez már nem fért a „normális" mederbe. Persze nem véletlen, hogy ezzel alkotta meg élete főművét.

K. Gy.: Megkérdezhetem azt, hogy énekelt-e édesapád?

B. J.: Ő is szerette a zenét, az énekeket is. A kora 20. században felnövő emberként, ő inkább nótapárti volt. Háborút megjárt emberként, természetesen a katonadalok is nagyon közel álltak a szívéhez. Talán a II. világháborút

A JOBB SZÉLEN TERSÁNSZKY JÓZSI JENŐ, 1962

megelőző időkből származó dalokat, nótákat és a háborús énekeket szerette a legjobban, a komolyzenében a lágy ívű, dallamos műveket.

K. Gy.: Érdekes felfedezést tettem a ti könyveteket forgatva, bár lehet, hogy közismert dolog. Számomra, aki pedig foglalkoztam Bartókkal és Kodállyal, most világosodott csak meg, hogy tulajdonképpen a legrégebbi népdalainkat mi magyar értelmiség vagy művelt magyar emberek, még nincsen száz éve, hogy ismerjük. Ha megnézem a dátumokat a lejegyzésnél, a legkorábbi dátum száz évvel ezelőtti, Bartók, Kodály akkor jegyezte le az első hiteles népdalokat. Vagy amelyikre nagyon büszke vagyok, a gyönyörű énekre, amelyet az unokabátyám, Veress Sándor zeneszerző jegyzett le: „Tavaszi szél vizet áraszt". Tulajdonképpen a 30-as évek értelmisége volt az, amelyik ezeket a dalokat elsőnek Kodályéktól megtanulta, hozzátéve a 19. század vegyesebb

örökségéhez. Ha így nézzük a dolgokat, optimistáknak kell lennünk. Mert fel kell ismernünk, milyen nagy dolog volt, hogy képesek voltunk olyan mélyre lenyúlni a múltunkba nyolcvan évvel ezelőtt, és hogy onnan felhoztuk ezt az értéket, és ez talán még nem veszett el.

B. J.: Nekem nehéz volna azt elfogadni, hogy ezek a gyöngyszemek, kultúránk csodálatos értékei csak szűk réteget illessenek meg. Az ember mindig azt szeretné, hogy amit ő tud, minél többen tudják, ha valami értékeset felfedezett, azt minél többen megismerjék, és hogy ezekkel az ismeretekkel mások éljenek is. Erre gondolva, a politikának, a médiának, az értelmiségnek méltó szerepe lenne nem lenyomni, hanem felemelni, megmutatni, segíteni átadni a fiataloknak a múltunkban gyökerező, hallatlanul gazdag, kimeríthetetlen értékeket.

Granasztói György
Kodolányi Gyula

ÉPÍTÉSZET, TELEPÜLÉSEK, VIDÉKPOLITIKA SZIMPÓZIUM

BATTHYÁNY LAJOS ALAPÍTVÁNY ÉPÍTÉSZEK KÖRE

2. rész

TATA, MAGYARY-TERV

Tata huszonnégyezres kisváros Komárom–Esztergom megyében. Akik hozzánk jönnek, azt mondják, hogy egy kis ékszerdoboz, amely egyelőre be van zárva.

A korábbi önkormányzatok – minden kritika és bántó szándék nélkül mondom –, amit csak lehetett, eladtak ebben a városban is. Amit csak lehetett, azt úgy formálták át, hogy attól a gondolatmenettől, amiről beszélünk, nagyon messze jutott.

2006-ban egy új önkormányzat állt fel, és mi is elkészítettük a szokásos feladatot, amit illik – gazdasági programot kellett készíteni, felállítottuk az új rendet a közigazgatást illetően, a polgármestert két alpolgármester segíti. Itt következett az első újdonság. Azt mondtuk: a mi számunkra a gazdaság és a pénz mellett minimum ugyanolyan fontosnak kell lennie az embernek, akiről ez az egész szól. Eddig mindenfelé azt tapasztalhattam csak, hogy a politika a gazdaság alakításáról szól, és nagyon ritkán tapasztalhattam azt, hogy az ember az, aki fontosabb. A bizottságokat is eszerint állítottuk fel.

A pénzügyi és ügyrendi bizottság kötelező feladat, és annyira demokratikusak akartunk lenni, hogy többséget adtunk az ellenzéknek ebben a bizottságban. A programot a 2006-os választási kampányban meghirdettük, a választás után a képviselő-testület elfogadta. Amikor nekikezdtünk

a munkának, azt kellett tapasztalnunk, hogy a szekrényt kinyitva egyetlen tervet sem találtunk az elődeinktől, nem maradt ránk semmi, aminek azonnal neki lehetett volna állni. Ez részben nagy segítség volt, részben pedig nagy hiányosság és nagy fékezőerő, ezért azt gondoltuk, a tataiakkal, az ott élőkkel együtt meg kell alkotnunk a magunk tervét, a város hosszú távú fejlesztési tervét.

Így született meg az a gondolat, hogy a következő választásra kezdjünk el készülni rögtön a ciklus elején, de ne úgy, ahogy szokás, hanem hozzunk létre egy olyan hosszú távú tervet, aminek az a lényege, hogy ne azon vitatkozzunk, hogy mit akarunk építeni majd a következő időszakban. Azon vitatkozzanak a pártok, hogy hogyan szeretnék, milyenre szeretnék felépíteni azt, amiben a tataiak már előtte megegyeznek. Így született meg a *Magyary-terv* gondolata, amelyet először vitairatban adtunk közre a tataiaknak – ezt nagyon sok fórumon, nagyon sok ember megvitatta, hozzászólt, értékelte –, és ezután jött létre a könyv: *Magyary Zoltán Társadalom- és településfejlesztési, igazgatásszervezési és helyi gazdaságfejlesztési terv* címmel, vagyis röviden *Magyary-terv*.

A nagy közigazgatási szakember, Magyary Zoltán Tata szülötte, és nagyon sok mindent tett Tatáért. Hetven évvel ezelőtt valójában egy tulajdonképpen integrált városfejlesztési stratégiát írt; *Mi lesz veled Tata-tóváros?* címmel. Ebbe a stratégiába beleszerettünk, és kötelességünknek éreztük, hogy korszerű változatát megírjuk.

Ennek a munkának az lett az eredménye, hogy megszületett a hat nagy fejezetből álló Magyary-terv, a fejezeteknek pedig szintén tataiakat adtunk névadójául, hogy még jobban erősítsük azt a közösséget, ahol ezek a nagy emberek dolgoztak. Minden egyes területre megneveztünk egy helyi emlékű olyan személyt, akit a tataiak többsége szeretett és szeret. A fejezetek címe tehát így hangzik: 1. Mikovnyi Sámuel: *Vizek és zöldfelületek*; 2. Fellner Jakab: *Településfejlesztés*; 3. Öveges József: *Oktatás és kultúra, család és ifjúság*; 4. Ester-

házy: *Gazdaságfejlesztés*; 5. Giesswein Sándor: *Szolidaritás*; 6. *A megvalósítás útja.*

Hosszú távra tervezünk

Az új gondolkodásmódnak a lényege az, hogy azt mondtuk, mi legalább 20 évre szeretnénk megrajzolni és megbeszélni a tataiakkal, hogy merre menjünk, merre menjen ez a város. A cél az volt, hogy gyűjtsük össze minél többeknek a gondolatát, és ezt nagyon precízen fogjuk össze. A terveket előkészítő fórumokon, vitákon nagyon komoly kritikákat, ugyanakkor rengeteg segítséget kaptunk. A tataiak fellelkesültek attól, hogy beleszólhatnak a városuk életének minden részletébe, és egyre több kis közösség alakult, amely ezt komolyan vette.

Nem pártalapon szerveztük ezt, mégis meghívtunk minden pártot, minden közösséget – mindenkit igyekeztünk bevonni ebbe a munkába. A kötet megszületésével nem lett vége a gondolkodásunknak, a munkánknak – ennek mentén alakítjuk az előterjesztéseinket, a hivatal eszerint igyekszik előkészíteni az újabb és újabb döntéseket.

Éreztük, hogy ha itt megállunk, akkor évek múlva visszatekintve minden csak egy szép fellángolás lesz. Ekkor léptek be a civilek. Ekkor erősödött meg a helyi közösségeknek az ereje, és jelentek meg azzal az igénnyel, hogy ők a továbbiakban is szeretnének a munkában részt venni, beleszólni. Így indult el, hogy az egyes programokat egy-egy közösség fogadta örökbe és vette át a gondozását.

A politikus szépen hangzó szlogenjeit – hogy az emberekkel összefogva, az emberekkel együtt szeretné megvalósítani mindazt, amit kigondolt, értük, merthogy értük dolgozik, őket akarja szolgálni – már agyoncsépelte mindenki. Mi azon dolgozunk, hogy ebből hogyan lehetne tényleg valóságot teremteni, eltüntetni azt a távolságot, ami sok esetben a szakma és a politika között ott tátong, de ugyanúgy ott

van a civil szerveződések, a városért tenni akaró kisközösségek és a város vezetésének az együttműködésében is. [...]

Ha a városvezetés nem közösségteremtő akar lenni, hanem mindig csak valaminek a létrehozója, akkor nem jó úton jár. Azt szeretnénk, ha Tatán olyan közösségek alakulhatnának és erősödhetnének, akik sajátjuknak érezhetik a várost, ami az ő érdekeiket az értékeikké válthatja.

Befejezésül egy példa: a gyerekeinket most kell ránevelni arra, hogy szeressék a lakóhelyeiket – ne szemeteljenek, ne borogassák fel a kukákat, ne firkálják össze a falakat, most kellene megtanítanunk őket, de hogyan?

Kötelező tantárgyként bevezetünk egy új tantárgyat az iskolában, aminek egyszerűen az a neve, hogy *TATA*. A tankönyv elkészült, a munkafüzet most íródik hozzá.

Hiszem, hogy csak azt tudjuk szeretni, amit ismerünk. Ha a gyermekeinkkel meg tudtuk ismertetni a várost, akkor meg fogják szeretni, amit meg szeretünk, azt nem szoktuk tönkretenni.

Michl József

HELYI ÉRTÉK AZ EMBER

„Az ember nemcsak ásóval és kapával szelídít meg egy tájat, hanem azzal is, amit ásás és kapálás közben gondol."
(Márai Sándor)

Helyzetértékelés

Az elmúlt évtizedek modernizációs átalakulásai olyan kihívások elé állították a vidéket, amelynek a mai napig nem képes megfelelni. Minden jel arra utal, hogy a kistelepülések leszakadó státusa állandósul. A globalizált világ fogyasztói

társadalma a falusi életformát, az önellátó képességet túlhaladottnak tekinti, és azokról, akik képtelenek megfelelni az új kor kihívásainak, lényegében senki sem gondoskodik. Az egyre vékonyodó szociális háló nem válasz a problémákra, hiszen nem szociális, nem területfejlesztési, nem közigazgatási feladatról van szó, hanem össztársadalmi kérdésről. Egy olyan életforma erodálódik és tűnik el napjainkban, amely évszázadokon keresztül az önellátás és együttműködő készség, a stabilitás, az élet és a nemzeti hagyományok csendes, kötelességtudó őrzője volt.

Ennek a folyamatnak az eredményeként mára a következő drámainak mondható helyzet alakult ki a kutatóintézetek vizsgálatai alapján:

– Hazánk településeinek 53%-án ezernél kevesebben élnek.

– Az ország önkormányzatainak 32%-a olyan kistelepülés, ahol a lakosok lélekszáma az ötszázat sem éri el.

– Az összlakosság majdnem 40%-a él kistelepülésen (3,3 millió), és közülük mintegy 800 ezren élnek hátrányos helyzetű kistelepülésen.

A vidéki társadalom ereje fogytán.

– Népességük tartósan fogy és öregszik (egyes kutatók már a falvak eutanáziájáról beszélnek);

– a mezőgazdaság egyoldalú dominanciája jellemző;

– a tartós munkanélküliség magas;

– az átlagos iskolai végzettség alacsony.

Továbbá:

– Kialakultak markáns „vidéki" perifériák;

– a vidéki környezet felértékelődése megkésett;

– a vidéki társadalom presztízse alacsony,

– a szociális és etnikai (roma) feszültségek jelentősek;

– a mezőgazdaság szerepe átalakult, gyengült és ellentmondásos;

– a nagyüzemi mezőgazdasági termelés következtében monokultúrák alakulnak ki;

– a város–vidék kapcsolatok gyengék;
– általánosságban gyenge a lakosság együttműködő képessége;
– a mai vidékfejlesztés tervezetlen, túlszabályozott;
– még „nincs" integrált, komplex, alulról építkező vidékfejlesztés.

A legsúlyosabb probléma pedig az, hogy ez az értékvesztő (*anómiás*), céltalan lelkiállapot nemcsak a leszakadó vidéki társadalmi rétegekre jellemző, hanem a városokban élőkre is. 2006-ban Magyarországon a teljes lakosság 85%-a érezte úgy, hogy élete céltalan, sokszor értelmetlen. (Svédországban ez 30%!) 2006-ban Magyarországon öt emberből négy mondta, hogy nincs miben higgyen, négyből három pedig nem igazodik el a jelenlegi viszonyok között (Kopp Mária: *A magyar népesség életkilátásai*).

A problémák gyökere

Ma a legfőbb ellentétek nem a város és vidéke között feszülnek, hanem a globális és lokális rendszerek (központ és periféria) közötti egyensúlytalanság problémája az igazi gond. Hazánkban az elmúlt évtized rekapitalizációs társadalmi változásai egybeestek a globális rendszerek kialakulásának időszakával, és ez a folyamat a vidéki térségeket is új kihívások elé állította. Tovább gyengítette a perifériákon maradottak önfenntartó képességét az elmúlt évek hibás gazdaságpolitikája, a multinacionális cégek dominanciája. Ezeknek a folyamatoknak az eredményeként a társadalom aktívabb, mobilisabb rétegei a központokba vándoroltak, és a perifériák kiüresedtek, elszegényedtek. Ez vákuumot teremtett a pólusoktól távoli vidékeken, és megindult a szegregáció.

Ernst Schumacher *„The small is beautiful"* (*A kicsi szép*) című közgazdasági tanulmányában a globális gazdaságot egy teherhajóhoz hasonlította, ahol a rakodótérben az áruk

nincsenek lekötve. A hullámzó tengeren a ládák elszabadulnak, és mind egyszerre lódul hol az egyik, hol a másik irányba. Ennek következtében a hajó (a világgazdaság) egyre jobban kibillen, hol az egyik, hol a másik irányba, és végzetesen labilissá válik.

Ebből az egyensúlytalan állapotból aztán mindenki fejvesztve menekül. Elsősorban a központokba, ahol megélhetést, biztonságot remél. Pedig a globális világ egyeduralmában bízni illúzió csupán. Napjaink pénzügyi válsága egyértelműen bebizonyította, hogy ha nem törekszünk arra, hogy önfenntartó képességünket megteremtsük, akkor kiszolgáltatottakká válunk.

Társadalomépítés

Milyen közös társadalomépítő módszerek segíthetnek változtatni ezen a kilátástalannak tűnő helyzeten?

1. Az első és legfontosabb szabály, amit minden pánikhelyzetben tanítanak, hogy ne kapkodjunk!

Buddha egyik beszédében mondja: „Mint hogyha egy ember gyorsan menne, és eszébe jutna: – Miért menjek gyorsan? Mehetek lassan is – és lassan menne. Ekkor eszébe jutna: – Miért menjek lassan? Meg is állhatok – és megállna. Ekkor eszébe jutna: – Miért álljak? Le is ülhetek – és leülne. Ekkor eszébe jutna: – Miért üljek? Le is fekhetek – és lefeküdne. Így ez az ember fokozatosan feladja a hevesebb mozdulatokat, és fokozatosan nyugodtabbakra tér át... Szerzetesek az ilyen emberről mondják, hogy uralkodik a gondolatok menetének útján. Amilyen gondolatra akar, olyan gondolatra gondol; amilyen gondolatra nem akar, olyan gondolatra nem gondol."

Ez a magatartás segít bennünket, hogy elkezdjünk figyelni egymásra, hogy *olyan gondolatra gondoljunk, amilyenre akarunk*, hogy valódi párbeszédbe kerüljünk egymással, amelyből új megértés emelkedik ki. Amikor mindenki érzé-

keny a másik rezdülésére, nem csupán arra, hogy mi történik a saját fejében, akkor következetesen együtt beszélgethetünk és gondolkodhatunk. Ami az embereket, közösségeket összetartja, és közös megértésre sarkallja, mikor kialakulhat a közös gondolkodás élménye közöttünk. A dialógusnak és a közös tudatosságnak ez az élménye azt sugallja, hogy közös problémáinkból van kiút. Ha mindnyájan félbeszakítjuk szándékaink megvalósítását, megkérdőjelezzük feltételezéseinket és megvizsgáljuk azokat, akkor mindnyájan a tudatosságnak ugyanabba az állapotába jutunk, és a dialógus során a védekező magatartás, a vélemények és nézeteltérések egész szerkezete összeomolhat, és hirtelen az érzés átváltozhat a barátság, a részvétel és az együttgondolkodás egységévé (David Bohm). Olyan civil fórumokat, dialógusokat kell teremtsünk, ahol lokális szinten lehet az okokat, magyarázatokat, megoldásokat megtalálni, mindenekelőtt az értelmes beszéd, a párbeszéd, az igényes közgondolkodás módszerével (Csütörtöki Iskola[1]).

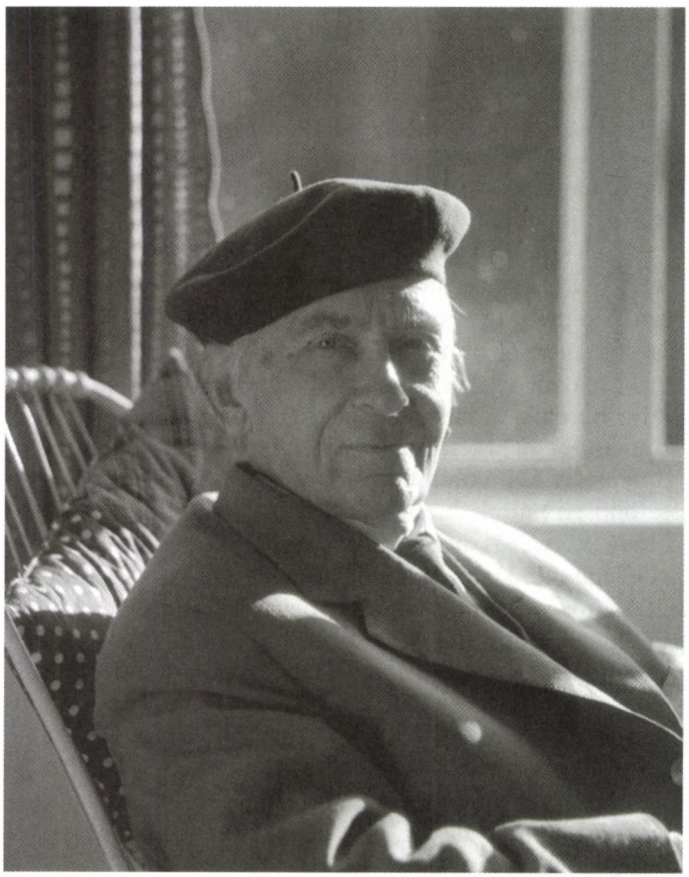
2. Nagy szükség van a küzdőképességet támogató, pozitív modellekre is. Korunk entellektüeljei – ha van lelkiismeretük – a megoldásokat csak intellektuális konstrukciókban (új „elméletekben") látják. De nekünk gyakorlati megoldásokat kell felkínálnunk. Ott helyben! Jelenlétre és együttműködésre van szükség. Nem az élettől független, teoretikus gondolkodást, a sematikus lakókörnyezetet létrehozó technológiát, nem az eldobható építészetet teremtő profitot és pénzt, nem a nemzetközi trendeket, a globális átlagosodást, a mitikusra növekvő, mindentől elszakadó bürokráciát és jogszabályosdit, nem az egyéniség mindenekfeletti érvényét kell megvalósítanunk, hanem magának az életnek és az embernek a szolgálatát. Ehhez pedig lokális válaszok kellenek. Nem kívülről jövő fenntartható fejlődésre, hanem az önfenntartó képesség növelésére van szükség. A központosított állami vagy gazdasági hatalom helyett decentralizációra, az önigazgatás megerősítésére.

Az állami és befektetői tulajdonmonopólium helyett helyi és közösségi tulajdonformák életképes működésére. Mert ezek a lokális megoldások növelik az intézményi, szellemi és gazdasági támogatottság nélkül magukra maradt, hátrányos helyzetű falvak életben maradásának lehetőségét, saját hagyományaink, szükségleteink újraértelmezését, a helyi értékek újrafelfedezését.

3. A vidék jövője nem csupán az infrastruktúra fejlesztése. „Nem népességmegtartó képességre van szükség, hanem a képességmegtartó népességre" (Kemény Bertalan). Elsősorban nem utak, járdák, közterek és játszóterek kellenek, hanem saját környezetükhöz kötődő emberek. Márpedig ha embert mondunk, akkor annak mindig hármas szintjére – egyén, család, közösség – és ezek összefüggésrendszerére kell gondolnunk: a teljes emberre! Eleink még ösztönösen tudták, hogy az emberi faj közösséghez fűződő kötődése oly erős, hogy azt minden körülmények között ki kell elégítenünk a csoporthoz tartozás igényével. Saját életkilátásunk és életminőségünk érdekében fontos, hogy higgyünk szilárd erkölcsi értékeinkben, abban, hogy milyen kiemelt értéke van a bizalomnak, a közösségeknek, a családnak és a társas kapcsolatoknak. Nem elég az egyéni autonómia látszatmegoldásába menekülni, a ránk nehezedő külső körülményekre erősödő belső együttműködés szükséges.

Hogy az önbecsülésből → köztudat; önérdekből → közügy; önfenntartásból → közélet; önzetlenségből → közösség legyen.

Krizsán András

ÁPRILY LAJOS, 1962

A TÁJ

Egyetértek azokkal, akik szerint alapvetően morális válság van, amelynek a gazdasági és a klímaváltozás következtében az ökológiai jeleit érzékeljük leginkább. Ez a morális válság, az érték-, és arányvesztés jelentkezik mindennapi kapcsolatainkban is, amikor a pillanatnyi érdek felülírja az évtizedes szakmai és emberi kapcsolatokat, szempontokat.

A vidéki gazdasági lehetőségek beszűkülése, a közbiztonság bántó hiánya következtében értelmetlenné vált a termelés a házikertekben és a külterületeken egyaránt. A globális gazdaság előnyeit jól kihasználó multicégek, illetve a morális válság következtében megnövekedett helyi erőszak eredményeként csaknem eltűntek a magyar tájból az egykori ártéri gyümölcsösök, a legelők, rétek nagy része bebokrosodott, nagymértékben – 70%-kal – csökkent a szőlőterület és sokkal kisebb lett az értékes élővilágú, ún. magas természetességű erdők területe. A jó minőségű szántóterületeken pedig több száz vagy több ezer hektáros gazdaságok alakultak, ahol a gazdaságosnak mondott termelés céljából szinte az utolsó fát is kivágták Ezek a változások, amelyek csak részben minősíthetők törvényszerűnek, egyértelműen a tájkarakter megváltozását eredményezték.

A jól működő ország feltétele a város és a vidék összhangban történő fejlődése. Az elmúlt évtizedekben a vidék tönkretétele oly mértékű volt, hogy az ország csaknem fele önerejéből már nem tud megújulni. Alapvető változásra, a vidék megújítására van szükség!

Azt, hogy ez milyen nehéz feladat, azt személyesen is megtapasztaltam, amikor 2008 őszén, kiváló szellemiségű előadók részvételével konferenciát szerveztünk *A vidék jelentősége a válság, a klímaváltozás idején* címmel. A konferenciát csaknem teljes érdektelenség fogadta. Pedig a vidék felemelkedése, újranépesedése nélkül nincs jövő, nincs megújuló Magyarország, és elszállhat a frissen szerzett hatalom

is. A változások idején szerintem fontos a folyamatosság és a biztonság. A vidék megújítása során ezért támaszkodni kell az elért szakmai eredményekre, mert létrejöttek az ország és a vidék jövőjét szolgáló szakszerű anyagok.

Az Európai Tájegyezmény, az EU falufejlesztési irányelvei, a Leader-program mind értékes, a vidék jövőjét segítő szakanyag, sőt a 2005-ben elfogadott OTK[2] is komoly szellemi teljesítmény. Lényeg az, hogy a politika pont az ellenkezőjét tette, mint amit hirdetett. Az előbb említett Leader-program az EU-ban hosszú évek óta sikerrel működött, és az volt a lényege, hogy a támogatás felhasználására irányuló tervezést és döntést rábízták az alulról szerveződő közösségekre. Ez a program nálunk megbukott. Megbukott az önkényuralmi módszereket idéző központosítás miatt. A kötelezően előírt – szakmailag erősen korlátolt – tervezőrendszer az egyedi, önálló útkeresésnek véget vetett, és az értékelés központi pontrendszeréről szóló rendelet pedig végleg megsemmisítette a Leader lényegét, az alulról építkezést.

Hadd említsek még egy példát a hirdetett céllal ellenkező megvalósulásról. 2009 nyarán jelent meg a KDOP 2009 3.1.1.C. pályázati kiírása *Kistelepüléseken településkép javítása* címmel. Remélem, hogy nem vagyok egyedül, akik Magyarországon kistelepülések alatt a néhány száz fős, max. 1000, illetve 2000 fős településeket értik. A pályázat első mondataiból azonban világossá vált, hogy a cím az csak az EU kedvéért született, mert valójában a régió kisvárosai és nagyközségei vonzerejének növelése volt célként meghatározva, és ennek megfelelően csak az 5000 főnél nagyobb községek és a 10 000 főnél kisebb városok pályázhattak. Az eredmény: a kistelepülések településkép-javító pályázatára a közép-dunántúli régióban 2 nagyközség és 22 város pályázhatott.

Hasonlóképp halhatott el a többi szakmailag megalapozott vidékfejlesztési szándék és gondolat is. Számomra ez a példa azt mutatja, hogy radikálisan módosítani kell a tervezés, támogatás gyakorlatát, és meg kell valósítani az EU

által is támogatott, alulról építkező tervezési és fejlesztési folyamatot.

Település- és területrendezői munkám egyik legfontosabb tapasztalata az, hogy a tervező együttműködést, együttgondolkodást ösztönző, gerjesztő tevékenysége legtöbb esetben fontosabb, mint maga a terv. A tervezés során számos esetben keletkeztek, szabadultak fel olyan helyi energiák és születtek olyan javaslatok, közös célok, amelyek a tervező jelenléte, átfogó, az egészre figyelő tevékenysége nélkül nem jött/jöttek volna létre. Az is a tapasztalat része, hogy a tervezők 99%-a egy idő után, még ha szívből gondolja is azt, hogy marad, továbbáll. Távozásával az általa beindított együttműködés elhalványul, a felélesztett helyi energiák elhalnak, a párbeszéd, a megindult együttgondolkodás megszakad. Végső soron az esetek egy részében a tervező megjelenése előttinél kedvezőtlenebb állapot alakul ki.

A fentiek alapján a mai tervezői gyakorlat kifejezetten káros, a településtervezés és a felülről vezérelt területrendezés ma létező eszközei alkalmatlanok az egyes települések, tájegységek társadalmi, gazdasági, ökológiai gondjainak megoldására, a folyamatosan változó fejlesztési szándékok összehangolására. Tájegységenként mások az értékek, hagyományok, ezért másként lehet, és másként kell fejleszteni. Ez a mostani válság korántsem pénzügyi, gazdasági természetű, hanem az emberiség történelmében már többször előfordult erkölcsi, társadalmi és ökológiai válság, amelyből csak a társadalmi feszültségek oldásával, a hagyományos emberi és természeti értékek középpontba emelésével, tudatos közösségépítéssel lehet kilábalni.

A táj a helyi kultúrák, a humán és a természeti értékek hordozója, amely nagyban hozzájárul az identitás erősítéséhez. Ezért szükség van arra, hogy a táj mint fontos tervezési és területfejlesztési fogalom visszanyerje az őt megillető helyét, szükség van az alulról építkező, érdemben decentralizált demokratikus tervezési és fejlesztési gyakorlatra.

Tájegységenként, kistájanként van szükség *tájintézetek* szervezésére, az adottságok feltárására, a szellemiség, a közösség fejlesztésére, a táji természeti értékek, a fejlesztési igények, a gazdaság összehangolására. A tájintézetek többféle szakterület, tudományág szakemberei és a helyi szándékok közös gondolkodásának, formálásának műhelyei lennének. Olyan szellemi bázisok, amelyek képesek a helyi adottságok, erények, hátrányok ismeretében megfogalmazni a fejlődés irányait.

A tájintézetek esetében biztosított lenne a folyamatos szakmai jelenlét, a helyi érdekek, szándékok folyamatos figyelemmel kísérése, a helyi együttműködés, összefogás állandó segítése, a pályázatok szakmai megalapozása, a helyi területi és fejlesztési érdekek tájegységi szintű képviselete. Azaz a különböző ágazati érdekek tájegységi szintű összehangolására is esélyt adna a tájintézeti rendszer.

A rendszerváltást követő politika és a kárpótlás sajátosságai következtében a falvakban élők az ország jelentős részén alig rendelkeznek földtulajdonnal. A több elemzésben említett folyamatok eredményeként az ország 40%-án rendkívül szegény térségek alakultak ki. Ezeken a területeken a szociális ellátás szempontjából alapvető fontosságú lenne az önkormányzatok, azaz a helyi közösség egykori földtulajdonának visszaállítása, pontosabban a *közbirtokossághoz hasonló* tulajdoni lehetőség megteremtése, összhangban Varga-Ötvös Béla közvagyonról szóló gondolataival. Ezáltal a közmunkások is állandó munkalehetőséghez jutnának, és az önkormányzat is jobban tudna gondoskodni – tűzifával, élelemmel – a leginkább rászorulókról. Érzékeltetve az állapotokat, elmondom, hogy Göllén (Somogy megye) az önkormányzati intézményeket ezen a télen – 2009-et írunk! – csöves kukoricával fűtik!

Azonnali feladat a vidéki termelők életét, gazdálkodását, a helyi termékek értékesítését, a települések önfenntartó képességét nyomorító jogszabályok felülvizsgálata. Mert

egyébként ott rohad a gyümölcs a földön, mint eddig, és üresen maradnak az ólak.

Hasonlóképp politikai feladat annak megítélése, hogy mekkora birtokokra van szükség. Ha úgy véljük, hogy a több ezer hektáros birtokok ellehetetlenítik a vidék megújulását, akkor át kell alakítani az adórendszert!

Az új kormánynak világos hatalommegosztást kell megvalósítani az önkormányzatok és az állam között a jelenlegi, az államtól függő térségi szervezetek megszüntetésével, a területi decentralizáció megvalósításával, a területi önkormányzatok önállóságának, demokratikus legitimitásának növelésével.

Rendkívüli fontosságú a helyi közösségek erősödésének támogatása.

Laposa József

FORDÍTSUK MEG AZ URBANIZÁCIÓ IRÁNYÁT!

A városok pozitív jövője a fenntartható fejlesztés és a humanizálás, az egyediségen alapuló minőségi – és nem mennyiségi – fejlesztés lenne, hiszen eddig elnyelték a fejlesztési források nagyobb részét, felszámolandó egyensúlytalanságot teremtve a vidék és a város között. Általánosságokat sem hangoztatnék a városok jövőjével kapcsolatban, mert a minőségi fejlesztés alapján annyi jövő lehetséges, amennyi város.

Amikor egyetemistaként először találkoztam az urbanizáció fogalmával, még nem vettem észre, hogy ennek a nagyvárosok felé preferált iránya van, azt hittem, ez a fejlesztés egyetlen természetes iránya, holott ez tervezett folyamat volt, mely a szellemi és gazdasági javakat tudatosan (is) a nagyvárosok felé terelte. Ott urbanizáltunk, ahol az urbanizáció már erős volt, s nem ott, ahol e tekintetben elmaradásunk volt, tehát még csak nem is konzerváltuk, hanem

fokoztuk az egyensúlyvesztést. Ez a fokozódó koncentráció érdeke volt a szocialista és kapitalista politikának egyaránt, az egyiknek társadalmi (tervezési), a másiknak (piac) gazdasági (tőke, munkaerő, szolgáltatás, piac stb.) okokból.

A városépítészetben ennek megfelelő látomások alakultak ki világszerte a II. világháború után, pl. a megapoliszokról, a régi városoktól is független utópisztikus városokról (Yona Friedman, Corbusier, Wright elképzelése, Zalotay Elemér magyar szalagháza, lakótelepek stb.). A *nagy = szép* hite működött.

Ennek az urbanizációs koncepciónak a szellemi központja az ENSZ (vagy az USA?) által fenntartott athéni DOXIADES intézet volt, melyet volt szerencsém mesteriskolásként (1972) meglátogatni, s ott jöttem rá, hogy az urbanizáció tudatosan (is) irányított, s hogy elkötelezett az energiáknak a városok felé terelése iránt, akárcsak a kommunista ideológia volt korábban.

Ennek az irányított s csak részben természetes folyamatnak lett eredménye a vidék gazdasági, fizikai, kulturális leépülése, elmaradása. Így történt vidékfejlesztés helyett lényegében falurombolás, és nemcsak Romániában (ami ellen tüntettünk), de Magyarországon is, és nemcsak 1989 előtt, hanem a mai, 2009-ben fennálló gyakorlat szerint is (l. vasutak, oktatás, posta, szolgáltatások, munkalehetőségek leépítése, elsorvasztása a kistelepüléseken stb.). A faluromboló politika ma is működik, s a régi szocialista urbanizációs politika szellemében újabb koncentráló, ún. „pólusprogramok" születnek, francia minták rossz másolataként, melynek gyanúthatóan a szavazóbázis megtartása a hátsó szándéka.

Az erőltetett, koncentráló szocialista urbanizáció ellenpontjaként városba terelt emberek biológiai igénye és a városiak idill iránti vágya torzult formákban valósul meg a hatalmas területű kiskertekben, üdülőövezetekben (Balaton, Dunakanyar), az elhagyott falusi házak pazarló második otthonként való hasznosításában. Tehát a tervezett kon-

centráció nem tervezett és ma sem kezelhető decentralizáló folyamatokat is elindított, s torzított területfelhasználáshoz vezetett (pl. Miskolc lakótelep-területe kb. azonos a város környéki kiskertek területével).

Mindennek eredményeként a vidéken, de az egész országban is, csökken a lakosság, nő a munkanélküliség, a hajléktalanság, a központi szociális teher, leépül a Magyarországon fontos tanyavilág. A települési hálózat hajszálerei pusztulásra ítéltetnek, ami az egész ország egészségét veszélyezteti, mind társadalmilag, mind gazdaságilag.

Úgy tűnik mindebből, hogy az urbanizáció városok felé való irányultsága több szempont szerint rossz irány, hogy azt meg kell fordítani mindaddig, amíg a vidék–város egyensúly létre nem jön. Ez után lehet majd az azonos irányú, egyidejű, arányos országfejlesztésbe kezdeni. Addig a restanciákat kell felszámolni.

Most, párhuzamosan szeretném Tokaj példáján bemutatni, hogyan fordítottuk meg húsz éve az urbanizáció irányát.

Tokaj – mint kb. 5000 lakosú kisváros – erős kárvallottja volt 40 évig a szocialista urbanizációnak, még régi városi rangját is csak 1987-ben kapta vissza. Megszüntették a borvidékben betöltött történelmi emblematikus szerepét, kereskedő, igazgatási, városi szerepkörét, és természetes fejlődési irányát elvették. Ennek egyetlen pozitív hozadéka lett: nem lett „tönkrefejlesztve". Mára az önkormányzatiság lehetőségével élve, az organikus folyamat visszaállt, a város mára ismét kistérségi központtá vált, erős és sajátos városépítészeti fejlődésen ment keresztül, melynek eredményeként Hild-érmet, Kós Károly-díjat, a Kultúra városa címet kapott, s a Világörökség része lett. A fejlesztés minőségét a polgármester és a főépítész (vagyis a helyi politika és a szakma) példaszerű együttműködése garantálta.

Tokaj mint kisváros tehát jó példája (talán még modellje is) lehet az urbanizáció iránya eredményes megfordításának s az Európában ismert ideális kisvárosi lét és térformák,

a település történetéből szervesen fakadó saját identitás megteremtésére.

Ennek igazi eredménye az önálló szerep, a települési közösségek, a saját polgári réteg észlelhető kialakulása.

Bodonyi Csaba

Jegyzetek

[1] Csütörtöki Iskola: A Falufejlesztési Társaság és a Magyar Építőművészek Szövetségének faluszemináriuma.

[2] OTK: Az *Országos Területfejlesztési Koncepció* az ország átfogó távlati fejlesztését megalapozó tervdokumentum, amely meghatározza az ország hosszú távú területfejlesztési céljait, és a területfejlesztési programok kidolgozásához szükséges irányelveket, információt biztosít az ágazati és a kapcsolódó területi tervezés és területfejlesztés szereplői számára. A jelenleg érvényes OTK-t az országgyűlés *97/2005. (XII.25.) számú határozatával* fogadta el.

MAGYAR CIGÁNYPOLITIKA

Az alábbiakban a szerző a „cigány" szót a „roma" magyar fordításának tekinti és minden népnek kijáró megbecsüléssel használja.

A cigányokkal való együttélés kérdése mostanáig nem volt része a nemzetpolitikai gondolkodásnak. Ha számba vesszük azokat az írásokat, amelyek a magyarság jövőjével kapcsolatban összefoglalóan vagy akár részterületekre irányulóan születtek, ezt a területet nem találjuk meg benne. Nem született e témában mű a társadalmi problémákat sorra vevő népi szociográfiák között, és a szépirodalomban sem kapott jelentékeny helyet. A magyar nemzet történetét összefoglaló nagy művekben vagy említésre sem kerül, vagy más témák leírásában marginálisan említik. Külső szemlélő ezekből a művekből arra a következtetésre jutna, hogy Magyarországon nem éltek, nem élnek cigányok, vagy ha igen, akkor nem játszottak szerepet a nemzet sorsának alakulása szempontjából.

Ezen az a tény sem változtat, hogy különösen az elmúlt évtizedekben monográfiák sora született a cigányság társadalmi helyzetéről, és napjainkban a társadalomtudományi szakirodalom egyik legfrekventáltabb témájává vált. Ezek az írások azonban legjobb esetben is a cigányság szociális integrációját, a rétegződésben elfoglalt helyét, mobilitási lehetőségeit, szegénységének természetét vizsgálják, de a magyar nemzethez való viszonyát, a magyar–cigány együttélés bonyolult dinamikáját nem. Részben azért nem, mert a marxista alapú társadalomtudományban a nemzeti dimenzió jobb esetben értelmezhetetlen, rosszabb esetben

a „haladás" útjában álló, felszámolandó jelenség. Ebből a perspektívából a politikai porondon megjelenő cigány etnikai identitás legfeljebb mint a magyar identitásfejlődéssel szembeállítható ellensúly jöhet számításba.

A nemzeti értékrendű gondolkodás ez irányú megkésettsége jórészt menthető. A mai magyar nemzeti identitásban a jövőre irányultsággal, elérendő célokat kitűző szemlélettel szemben túlsúlyos a múlt szerepe, a történelmi traumák feldolgozása. Másrészt a cigányság valóban kívül élt a magyar történelmen és társadalmon. Ezt az egymás *mellett* élést sokáig mindkét fél elfogadta, és hátrányai mellett előnye a viszonylagos konfliktusmentesség volt. A 20. század végén azonban ez a helyzet alapjaiban megváltozott: a cigányság belépett ugyanabba a társadalmi, történelmi és fizikai térbe, amelyben a nemzet egésze él. Korábban egy átlag magyar polgár leélhette anélkül az életét, hogy úgy találkozott volna cigány személyel, hogy ezt a találkozást valóságos interakció kísérte. Ma a magyarok többsége naponta találkozik cigányokkal úgy, hogy ez a találkozás nem a tradicionális, mindkét fél által elfogadott, konfliktusokat kizáró vagy minimalizáló koreográfia szerint zajlik, hanem a kulturális különbségek miatt konfiktusokkal terhelten. *Az egymás mellett élés helyett együtt kell élnünk.* A cigányügy az egyik legsúlyosabb társadalompolitikai üggyé vált. Más megfogalmazásban: *a magyar–cigány együttélés kérdése az egyik legfontosabb nemzeti sorskérdés.* A magyar nemzet jövője egyebek között most már attól is függ, hogy a cigányság társadalmi helyzete és a magyarsághoz való viszonya hogyan alakul. A magyar nemzet jövőjéről való stratégiai gondolkodás számára tehát nem csupán morális, méltányossági szempont a cigánysággal való együttélés kérdése, hanem a tények racionális tudomásulvétele is. *A cigánysággal való együttélés optimális módjának megtalálása nemzeti érdek.*

Bár úgy tűnik, hogy a mai, konfliktusoktól terhelt magyar–cigány viszony spontán, külső tényezők hatására ala-

ILLYÉSÉK TIHANYBAN, 1962

kult ki, *a viszony nem determinált: a nemzeti érdek szempontjából jó vagy rossz irányba tudatos cselekvéssel módosítható.* A „nemzetstratégia" fogalmilag feltételezi ennek lehetőségét. Lehetőség van minimálisan a külső meghatározottságokhoz való tudatos alkalmazkodásra, jobb esetben a társadalmi folyamatokat meghatározó feltételrendszer alakítására is. Lehet javítani, de rontani is a helyzeten. Egy biztos: a tudatos cselekvés elmulasztása vagy a spontán folyamatoknak ad utat, amely ritkán vezet magától kedvező irányba, vagy más, nemzeti szempontokat mellőző, vagy éppen azok ellen irányuló stratégiáknak biztosít érvényesülési lehetőséget.

Az, hogy a cigányság belépett a történelmi és társadalmi térbe, felveti a kérdést, hogy szabad-e részvételük nélkül ve-

lük kapcsolatos stratégiát tervezni. A cigány identitásépítésben gyakran ismételt tétel: „ne döntsenek rólunk, nélkülünk". Ez az írás nem is a cigányságról, hanem a magyar–cigány viszonyról szól, deklaráltan magyar szempontból. Természetesen figyelembe veszi azokat a cigány szempontokat és információkat, amelyeket egy magyar ismerhet, és ezt abban a hitben teszi, hogy *lehetséges a magyar–cigány együttélésre olyan stratégiát kidolgozni és azt meg is valósítani, amely a magyar és a cigány közösség érdekeit optimálisan egyezteti.* A cigányügy nemzetstratégiai megfogalmazása nem titkos doktrína akar lenni; kifejezetten igényli a párbeszédet, és örömmel üdvözölné, ha a cigány értelmiség is megfogalmazná a maga nyilvános magyarstratégiáját. A magyar–cigány együttélést egyébként is olyan mértékű *kölcsönös függőség* jellemzi, hogy a kulturális autonómia szűk körén kívül lehetetlen olyan cigányokkal kapcsolatos döntést hozni, amely ne érintené a magyarokat is egyben. Mindezek miatt téves, helytelen és nem is jogos az a törekvés amely szerint a cigányokról való gondolkodás és az ezzel kapcsolatos cselekvés etnikai privilégium. A kisebbségben élő magyaroknak sem volna kifogásuk az ellen, ha a többségi elit a maga számára olyan nemzetstratégiát dolgozna ki, amely a két közösség közös érdekét keresi. A romániai magyarok éppen azt kifogásolják, hogy a román nemzet-stratégiából hiányzik a kisebbségekkel, jelesül a magyarokkal való együttélés stratégiája.

Nemzeti érdek a cigánypolitikában

A modern cigány identitás fejlődési szakaszban van, több irányban nyitott, és a közeljövőben konszolidálódó formája nagymértékben függ a magyar többséggel kapcsolatos viszonyától. A magyar nemzet-stratégia szempontjából leegyszerűsítve két alternatíva létezik: az érdekegyeztetésen, *történelmi szövetségen alapuló és a konfrontációs.* Az utóbbi szerint

a nemzeti elnyomás alatt élő cigányoknak a magyarokkal szemben kell megvívniuk emancipációs küzdelmüket. Veszélyessége abban rejlik, hogy a téves kiindulópont ellenére is hatékony: gyors politikai sikert ígér, mozgósító erejű, belés külpolitikai támogatást is élvez.

A magyar nemzeti kibontakozásnak semmi sem hiányzik kevésbé, mint hogy ezzel az *elkerülhető* konfliktussal megterhelten vágjon bele az előtte tornyosuló problématömeg megoldásába. Minden tudományoskodást félretéve a józan paraszti ész is azt diktálja, hogy *ne engedjük ellenséggé válni azt a közösséget, amely szövetségesünk is lehetne.* A magyar nemzet nincs abban a helyzetben, hogy ezt megengedhetné magának. A hosszú távú nemzeti érdek ellen cselekszik az, aki az elkerülhető konfliktus kibontakozását engedi vagy éppen provokálja. Ebben az értelemben *a cigányellenesség egyben magyarellenesség is.*

A nemzeti érdek a cigánypolitikában az elkerülhető konfliktusok elkerülése, az elkerülhetetlenek legkisebb áldozattal járó megoldása és *egy érdekegyeztetési folyamat során kialakított történelmi szövetség megkötése.* Ahogy a *Nemzet-stratégia* I. kötetének bemutatóján elhangzott: „új magyar vérszerződést" kell kötni. Ebből a cigányság sem maradhat ki!

A nemzeti érdek érvényesülését demonstratívan példázza a határon túli magyarokkal együtt élő cigányok esete. Noha a gyenge pozíciójú kisebbségek általában az államalkotó, uralmi helyzetben lévő többségi nemzethez húznak, a magyar identitással is rendelkező szlovákiai, romániai, kárpátaljai cigányok kitartanak a magyarok mellett. Az iskolaválasztás során magyar oktatást igénylő cigányok nélkül a magyar oktatási intézményrendszert – különösen szórványban – nem lehetne fenntartani. Szlovák és román nacionalista politikusok több ízben megfogalmazták igényüket a cigányok magyar identitásának megszüntetésére, ez idáig sikertelenül. A konfrontáció híveinek ostoba cigányellenessége eközben az anyaországban veszélyezteti a cigányok magyar kötődését.

Cigányellenesség: rövidlátó ostobaság vagy tudatos provokáció?

A magyarokat a rendszerváltozás kezdete óta próbálják mind a nemzetközi közvélemény, mind saját maguk előtt cigányellenesként, rasszistaként, kirekesztőként stb. beállítani. Ezzel szemben a legutóbbi időkig e szempontból Magyarország a béke szigete volt. Jellemző, hogy az USA rendszeres évi emberi jogi jelentésében a 90-es években ugyanazokat a csekély jelentőségű, kétes információkon alapuló vagy bizonyítottan meg nem történt eseteket „kellett" éveken át felsorolni a „szükséges" elmarasztaló ítélet alátámasztására. Még a szélsőjobboldaliként aposztrofált magyar sajtóban sem jelentek meg cigányellenes cikkek. 2006 óta azonban harsány, durva, szociálpszichológiai és kommunikációelméleti tudással megtervezett cigányellenesség jelent meg egyik évről a másikra. Ezzel párhuzamosan megszaporodtak és súlyosbodtak az etnikai konfliktusok, egészen a 2008–2009 évi gyilkosságokig. Szemben a 90-es évek fiktív cigányellenességével, ma tömeges méretű valódi, szervezett cigányellenesség van, amellyel párhuzamosan a cigány mozgalom is radikalizálódott, önvédelmi szervezkedésbe kezdett. Vita van arról, hogy ez a magyar szélsőjobb új hulláma megjelenésének spontán következménye-e, vagy az etnopolitikai alvilág tervezett, kormányzati kapcsolatokat sem kizáró provokációja azzal a céllal, hogy etnikai polgárháborús hangulatot szítva növelje a belpolitikai káoszt és érje el a nemzeti megújulási mozgalom diszkreditálását, az ország nemzetközi ellenőrzöttségének fokozását. E sorok írójának az a tapasztalata, hogy a mindenkori magyar szélsőjobb tud magától is ostoba, rövidlátó, nemzetrontó lenni, de provokációra utaló jelek sorát is felfedezni véli a történtekben. Legvalószínűbb, hogy mint annyiszor a történelem során, kisszámú okos provokátor manipulálja az intellektuális kontroll nélkül, indulatból, rövid távú érdekből

cselekvő, frusztrált és gyors pszichológiai kielégülést kereső tömeget.

A cigányellenes kampány képviselői végső soron azt a politikát valósítják meg, melynek következtében a magyar nemzet nem erősödik a cigányság integrálásával, hanem gyengül azáltal, hogy elidegeníti, elvadítja, *ellenséggé teszi* a népesség jelentős és egyre nagyobb részét kitevő cigányokat. Akadályozzák a magukat már magyarnak vallók végleges kötődését a nemzethez, megnehezítik a magyar-cigány tudatúak magyar kötődésének stabilizálódását, ellehetetlenítik a magyarbarát vonalat érvényesítő cigány vezetőket, és radikalizálják az etnocentrikus hagyományokra építő magyarellenes cigány nacionalista vonalat. *Ugyanez a cigány etnikai radikalizmus célja is.* A békés együttélés, a nemzeti integráció lehetőségét tagadva a szélsőségek egymás pozícióit erősítik.

Fontos megjegyezni, hogy a cigányellenességgel szembeni fellépés semmiképpen nem jelentheti a cigányság körében is elterjedt devianciák, a társadalmi együttélés írott és íratlan szabályait semmibe vevő magatartás, a cigány közösségekre és a többségi környezetre egyaránt veszélyes életszemlélet és életmód elleplezését, mentegetését, „megértő" jóváhagyását. A kóros jelenségek kiterjesztése a cigány közösség egészére azonban több, mint erkölcsileg elítélhető méltánytalanság: alapvető politikai hiba, mert a társadalmi és nemzeti integrációban érdekelt cigány többséget eltaszítja, ellenséggé teszi, miközben a nemzeti érdek szempontjából nézve semmiféle pozitívumot nem eredményez. A megvadított, magyarellenessé tett cigány tömegek ugyanis velünk maradnak a történelem belátható idejéig. A cigányellenesség következtében legfeljebb éppen az az integrálódott réteg tűnik el a cigányságból egyfajta kikényszerített asszimiláció vagy kivándorlás útján, amellyel semmi baj nincs, és amelyre mind a társadalmi terhek megosztása, mind pedig a béke megőrzése szempontjából nagy szükség van.

A társadalmi és nemzeti integrációt azonban nem csupán a szélsőjobboldal veszélyezteti. A balliberális kormányzás társadalompolitikája láthatólag „leírta" a társadalmi rétegződés alsó egyharmadát, benne a cigányság túlnyomó többségével. Az elmúlt évek reformnak álcázott intézkedései – a kis falvak ellehetetlenítése, az oktatási rendszer lezüllesztése stb. – strukturális szempontból cigányellenesnek is nevezhetők. A szélsőjobboldalt ugyan nem a baloldal találta ki, de politikájával hozzájárult annak megerősödéséhez, és visszaszorítása helyett nagyobb súlyt helyez arra, hogy az azzal való manipulációs lehetőségeket felhasználja a mérsékelt jobboldal gyengítésére. Árulkodó, hogy a szélsőjobboldali internetes portálok „cigánybűnözés"-kampánya számára kedvelt csemegének számít egy-egy balliberális közéleti személyiség megnyilvánulásának vagy a baloldali sajtó egyes cikkeinek idézése. Következményeit tekintve cigányellenességet provokálnak a multikulturalizmusra hivatkozó „jogvédők" azon véleményirányítói és aktivistái is, akik tevékenységükkel megkérdőjelezik a jogállamiság alapját képező erkölcs univerzalizmusát, relativizálják a normalitás fogalmát, azt a tévhitet keltve a cigányok egy részében, hogy nekik szabad azt, amit másoknak nem. Jó példa erre a „megélhetési bűnözés" fogalmának bevezetése, amely nagymértékben hozzájárult a mai konfliktusokkal terhelt viszony kialakulásához. *Ezek a torzulások nemcsak a cigány–magyar jó viszonyt veszélyeztetik, hanem magának a cigány közösségnek is ártanak.*

Az együttélés optimális formája: kettős identitás

A magyar nemzeti tradíció a befogadási készségen, nyitottságon, integrációs képességen alapul. Nemzetek, nemzettöredékek sora integrálódott a magyar nemzetbe, egy részük asszimilálódva, más részük eredeti identitását, anyanyel-

vét is megőrizve. *A mai magyar nemzet nem a közös biológiai származás, hanem a közösen kialakított kultúra és a magyar nyelv alapjaira épül. A tagjai közötti összetartozási tudat spirituális és nem vérségi.* Éppen ezáltal tud meggyengülni, eltorzulni, mint napjainkban, de megerősödni is. A spirituális összetartozási tudat erősebb, egészségesebb identitást eredményezhet, mint a vérségi: lásd a „testvérnépek" gyilkos háborúit szerte a világban, beleértve közvetlen szomszédságunkat.

A tradicionális magyar nemzeti identitás lehetővé teszi a velünk élő kisebbségek kettős kötődését, azt, hogy egyszerre érezhessék magukat a széles értelemben vett magyar nemzet tagjának és megőrizhessék eredeti identitásukat. A kisebbségek kettős kötődésének magyar párja *több, mint a politikai nemzethez fűződő jogi kapcsolat*: morális, érzelmi, nyelvi és kulturális kötődés is egyben. Ez óriási különbség a környező országok többségéhez képest, amelyekben a kisebbségek, köztük a magyarok védekező pozícióba vannak kényszerítve, és lehetőségük sincs arra, hogy kettős identitással a többségi nemzettel is azonosuljanak a politikai nemzethez való konfliktusos viszonyon túl. Más szemszögből nézve a szomszédos államok nemzeti politikai irányzatai kevés kivétellel kisebbségellenesek, identitásukat egyebek közt a magyarsággal történő szembenállásra építve fogalmazzák meg. A magyar mérsékelt jobboldal viszont anélkül követhet kisebbségbarát irányvonalat is egyben, hogy ez konfliktusba kerülne egyértelmű nemzeti elkötelezettségével. *Nemzeti elkötelezettség és kisebbségbarátság tehát mind spirituális, mind politikai szinten összeegyeztethető.*

A magyar–cigány viszony azonban különbözik ettől. Egyrészt azért, mert nem befejezett vagy akár egy történelmi időszakra nyugvópontra jutott, hanem alakulóban lévő folyamatról van szó. A történelmi népvándorlás utolsó hullámaként Magyarországra érkezett cigányságot hatszáz év alatt sem sikerült úgy integrálni, ahogy a kunokat, jászokat vagy a török után betelepült népcsoportokat. *A cigányság*

napjainkban alakítja ki modern identitását, melynek során az önmagához való viszony megfogalmazásán túl a magyarokhoz való viszonyt is újrafogalmazza. Ebben a folyamatban sok a spontán, nehezen befolyásolható elem, de jelentős mértékben az értelmiségi elit tervezi és irányítja. Nem mindegy tehát, hogy az egyre erősödő cigány elit milyen identitásformát választ és tűz ki követendő példaként a közösség elé.

A cigány identitásformákat a nemzeti integráció szempontjából három fő típusra egyszerűsíthetjük le: *asszimilánsok, kettős identitásúak* és *radikálisok.* Az asszimilánsok azon általános emberi jogot gyakorolják, mely szerint az egyénnek éppolyan joga van egy kisebbségi közösségből kilépni, mint az identitást megőrizni. Sokan elítélik az asszimilánsokat, mint közösségüket cserbenhagyó, könnyebb utat követő „árulókat". A közösségből kilépők egyfelől valóban veszteséget jelentenek, mert többségükben középosztálybeliek lévén, kilépésükkel „rontják" a cigányság társadalomszerkezetét, elvesznek a saját csoporthoz fűződő „misszió" szempontjából, és a közösség létszámát is apasztják. Azonban a társadalmi közvélemény az átlag magyar középosztálybelitől nem vár el hasonló missziót, például azt, hogy költözzön vissza saját eredeti falusi közösségébe stb. Másfelől egy közösségből való kilépés éppúgy alapvető emberi jog, mint az ahhoz való tartozás. A kilépő egyben be is lép egy másik közösségbe, amelynél nyereségként jelentkezik az előbb jelzett veszteség, azaz „jó magyar ember" lesz belőle. A mai magyar nemzet tekintélyes része ilyen be-, illetve kilépők leszármazottja, köztük a nemzeti kultúra számos karizmatikus képviselője. *Az asszimilációval nem akkor van baj, ha sikeres, hanem ha sikertelen.* Ki kell mondani, hogy a magyar társadalom befogadási készsége a cigányok irányában alacsony szintű, és az azonosulni óhajtó egyént vagy családot sok esetben nem engedik be könnyen maguk közé. A magyarrá válni akaró cigány gyakran találkozik visszautasítással, ami azt eredményezi, hogy a két közösség közötti légüres térben találja magát („marginal

man"). A visszautasítás sok esetben a cigány radikalizmus oldalára taszítja az egyént, ha nem az első, akkor a második vagy harmadik generációban. Ezért is szerencsésebb tudatforma a kettős identitás, mert nem állítja kényszerű választás elé az egyént.

Tapasztalati tény, hogy az asszimiláció főleg a társadalmi tagozódás azon közegében sikeres, amelyben a nemzeti kötődés mint érték alacsony szintű, azaz az elszürkült fogyasztói és bérrabszolga lakosság körében. Itt könnyebb a beolvadás, mivel ez a közeg nem támaszt különösen nagy igényeket a befogadás útjába. Ez a „nyereség" azonban nem erősíti különösebben a nemzet tudatosan magyar részét. Az érem másik oldala, hogy a tudatos magyar közösség nem eléggé nyitott és elfogadó; nem kínál szervezetten azonosulási gesztusok kinyilvánítására lehetőséget és nem ad elegendő pozitív visszajelzést ezekre.

Az ellenkező oldalon állnak a *cigány etnikai radikalizmus* képviselői és követői, akik tagadják a magyar kulturális nemzethez való tartozásukat, sőt identitásuk építését éppen az attól való elhatárolódásra, *az azzal való szembenállásra* alapozzák. Hangsúlyozni kell, hogy ez az álláspont nem jogtalan, nem feltétlenül magyarellenes, bár magyarellenes ideológia ebben a táborban figyelhető meg leggyakrabban. Jellemzője, hogy a magyar–cigány viszonyt magyar elnyomásként, a cigányság kizsákmányolásaként értelmezik; olyan „játszmaként", amelyben az egyik partner nyeresége a másik veszteségét jelenti, antagonisztikus érdekellentétet feltételezve közöttük. Ennek a szemléletnek vannak tradicionális gyökerei a „roma–gádzsó" dichotómia formájában. Gyakori megnyilvánulása a „csak eggyel legyünk többen, mint ti..." kezdetű mondat, amely a magyar többség demográfiai viszonyaira, rövid időn belüli kisebbségbe kerülésére utal. *Magyar* oldalon ezt a „Magyarország elcigányosodása" címszavak alatt erősítik meg, akaratlanul is elfogadva ezt a forgatókönyvet. Erősödő hatása van a többségi nemzetektől

elhatárolódni igyekvő „transznacionális nemzet" koncepciójának és a „romanesztán"-mítosznak amely a nemzetközi cigány mozgalom többsége számára szellemi hazát jelent („Romanestan is in our soul!"). Vannak azonban propagálói a cigány területi állam megteremtésének is, főként a cigány nemzetközi mozgalomban részt vevő „gádzsó" tanácsadók részéről. Ezek a nézetek a magyar valóságtól távol állnak ugyan, de létezésükkel és elidegenítő hatásukkal mindenképpen számolni kell.

Amíg az asszimilánsokat befogadni kell, nem vitatkozni velük, vagy cigány identitásuk megőrzésére kapacitálni őket, addig a cigány radikalizmus képviselőivel őszinte párbeszédet lehet, sőt kell kezdeményezni, mivel ha nem is szövetségesi, de korrekt partneri viszonyt nem reménytelen kialakítani velük, *különösen akkor, ha felismerik, hogy a nagy etnopolitikai sakktáblán a paraszt szerepét osztották rájuk.*

Az egyre erősödő cigány elit mellett az identitásépítésben jelentős szerepet játszanak „gádzsó" (nem cigány) értelmiségiek is, részben tiszteletre méltó segítő, reformer szándékkal, részben a cigányság helyzetén túlmutató etnopolitikai célokkal. Ez utóbbi csoport a cigányság erősödő identitásmozgalmát egy kisebbségellenesként feltételezett magyar nacionalista irányzat ellensúlyozására használja fel. A cigánykérdéssel foglalkozó „gádzsók" túlnyomó többsége a magyar nemzeti elkötelezettség szempontjából jobb esetben közömbös, rosszabb esetben ellenséges. Mindeközben nincs, helyesebben eddig nem volt olyan magyar *nemzeti* stratégia, amely a cigányság szociális integrációja mellett magyar nemzeti kötődésük megerősítését tűzte volna ki célul. Ha voltak is ilyen kezdeményezések, nem kaptak politikai, pénzügyi és intézményes támogatást.

Megjegyzendő, hogy a cigány radikalizmus nem köthető a cigányság belső tagozódásához. Képviselői között éppúgy találunk romungró (magyarcigány), beás (románcigány)

KODÁLY ZOLTÁN ÉS PABLO CASALS FELESÉGEIKKEL
A ZENEAKADÉMIÁN, 1964

és oláhcigányokat, mint analfabétákat és magasan képzett értelmiségiket.

A „radikális" jelző politikai célokat és stílust takar. Nem sorolhatók ide a cigány anyanyelv és kultúra, valamint a szociális felzárkózás érdekében következetesen és keményen fellépő aktivisták, akiknek a programja jól összeegyeztethető egy összmagyar nemzeti reformprogrammal. Képviselői sok esetben a kettős identitás példái lehetnek.

Amíg a militáns cigány nemzeti radikalizmus képviselőivel konfrontálódást kell vállalni, addig *a kettős – magyar-cigány – identitású cigányokkal a történelmi megegyezés útjára lehet és kell lépni.* Az erre irányuló magyar kezdeményezésre a cigányság körében van fogadókészség. A cigány értelmiség és az e dimenzióban tudatos véleményalkotásra képes egyszerű értelmes cigányok körében az erősödő cigány etnikai tudatosság mellett erős magyar nemzettudat van. A kettős kötődésű cigányok általában iskolázottabbak, szociális helyzetük, társadalmi aktivitásuk, szervezettségi szintjük az átlagnál jobb. A történelmi megegyezés szükségét több-kevesebb tudatossággal ők is igénylik.

Az integráció szociális és nemzeti oldala

Szűk értelmezés szerint a cigányság integrációja akkor következik be, ha társadalomstatisztikai mutatói (foglalkoztatottság, jövedelem, vagyoni helyzet, szolgáltatásokban való részesedés stb.) hasonlóak lesznek, mint a többségé. Ha ez valami csoda folytán a közeli jövőben bekövetkezne, nem eredményezné az óhajtott társadalmi békét, tekintve, hogy ennek a folyamatnak az elvi maximuma is csak az össztársadalmi egyenlőtlenségi rendszer leképezését jelenthetné. A mai kilátások szerint inkább beszélhetünk arról, hogy a magyarok egy része hozzászegényedik a cigányokhoz. Ez természetesen nem jelentheti azt, hogy a mindenkori

kormányzat feladja a cigányság szociális integrációjának programját. Messze vagyunk ugyanis attól, hogy a cigányság egyenlőtlenségi struktúrája megfeleljen a társadalmi átlagnak. A cigányok nagyobbik része a szegények szegénye, és ezt a helyzetüket részben okkal, részben ok nélkül magyar többségi elnyomásként élik meg, ami nem jó sem nekik, sem a többségnek.

A szerveződő és erősödő cigány mozgalom vezetőinek egy része, amely a cigányok szegénységében a magyar többség faji motivációjú elnyomását látja, annak az illúziónak a rabja, hogy a cigányságot mint etnikai közösséget valamely pozitív diszkriminációs technikával lehetséges a társadalmi átlag szintjére felhozni anélkül, hogy az egyenlőtlenségi rendszer maga ne változna. A valóság az, hogy a neoliberális gazdaságpolitika a magyar társadalom egynegyedét, más számítások szerint egyharmadát sodorta reménytelen helyzetbe. Ezen belül a cigányság specifikuma az, hogy a cigányság kb. kétharmada tartozik ide, és a szegénységen belüli rétegződés szempontjából is a legrosszabb helyzetben vannak. Nyilvánvaló, hogy ezt a társadalomszerkezetet alapjaiban átalakító új gazdasági rend nélkül nem lehet a cigányság integrációjáról beszélni. Ugyanakkor az is illúzió, hogy egy feltételezett makrogazdasági fellendülés automatikusan kiegyensúlyozottabb társadalomszerkezetet eredményez, sőt az is, hogy egy kiegyensúlyozottabb társadalomszerkezet automatikusan a cigányság társadalmi integrációját eredményezné. Egy közösség anyagi élethelyzetének javulása korántsem eredményezi automatikusan társadalmi integrációját, különösen a nemzeti identitás dimenziójában. Számtalan példát láthatunk arra, hogy anyagi jólétben élő kisebbségek a többségtől távolodva, azzal gyakran ellentétben építik identitásukat. Az identitásépítés a kétségtelenül létező determináló tényezők dacára tudatos értékválasztás eredménye, amelyben kiemelkedő szerep jut az interakcióban részt vevő közösségek szellemi és politikai vezetőinek.

Egy aforizma szerint „éhes hassal nem lehet himnuszt énekelni". Ebből az következnék, hogy nemzeti integrációról a cigányság esetében csak azt követően érdemes beszélni, hogy anyagi értelemben vett jólétük legalább a lakossági átlag szintjére emelkedik. Erre egyrészt a magyar nemzet újjáépítésének folyamatában nincs idő, másrészt a fenti tétel nem igaz. Elsősorban spirituális megújulásra van szükség, morálisan és intellektuálisan helyes válaszok megtalálására és célok kitűzésére. *Ezért a cigányság szociális és nemzeti integrációját egyformán fontosnak kell tartanunk, és egyidejűleg kell mindkét dimenzióban cselekedni.*

A nemzet újraintegrálásának néhány feltétele

A fenti gondolatmenet a nemzeti identitás rekonstrukciójának feltételezésére épül. Ebben az értelemben a rekonstrukció nem valamely ideálisnak feltételezett múltbéli állapot „műemléki" helyreállítását jelenti, hanem *tradíciókon alapuló új minőség* létrehozását. A rekonstrukcióra nem csupán a cigányság integrációja miatt van szükség, de ez annak lényeges eleme, amely nélkül a törekvés sikertelenségre van ítélve. Ebben a folyamatban a „nemzet" nem valamely monolit tömb, amelyhez a cigányság vagy alkalmazkodik, vagy sem, hanem olyan önmagát új minőségben újrateremtő közösség, amelybe lehetséges integrálódni. A folyamatnak a cigányság sem passzív elszenvedője vagy haszonélvezője, hanem felelős résztvevője.

Ki kell törni az egymásra mutogatás csapdájából. Többségi részről szakítani kell az ún. „önhibás" szemlélettel, amely szerint a cigányság kizárólag önmaga tehet rossz helyzetéről, sőt a többség problémáit is a cigányság okozza. A cigányságnak viszont szakítania kell a fordított önhibás szemlélettel, miszerint minden bajáért a magyar többség, a társadalom a felelős. Ez a szemlélet elsősorban nem azért rossz, mert mél-

tánytalan és igazságtalan, hanem azért, mert lehetetlenné teszi a valóságos okok felismerését, és hamis pszichés kielégülést nyújtva megbénítja a cselekvőkészséget és állandósítja a függőségi állapotot.

Meg kell erősíteni a spirituális egységre épülő befogadó nemzet ideológiáját. Az újabban divatos, vérségi leszármazáson alapuló felfogás nem csupán a cigányság és az új bevándorlók integrációját teszi lehetetlenné, de a történelmileg kialakult magyar nemzet egységét is veszélyezteti.

A párbeszédet, az érdekegyeztetést a *jóakaratot és megegyezési szándékot tükröző formában és stílusban* lehet csak folytatni. A sértegető, megbélyegző, gyűlöletkeltő beszéd taszítja és ellenséggé teszi a cigányságot, de semmit sem old meg azon problémákból, amelyeket felvet. A „politikai korrektség" alapelve – egymás méltóságának tiszteletben tartása – helyes, de nem tűrhető, hogy szabályait önjelölt cenzorok diktálják, és a valóság eltagadásához vagy a többség érdekeinek semmibevételéhez vezessen. Ez egyébként a cigányság emancipációs mozgalmát is tévútra tereli.

A párbeszéd során segíteni kell a cigányság képviselőit annak belátásához, hogy elvárásaik megfogalmazásától függetlenül elsősorban saját erőfeszítéseiktől várhatják sorsuk jobbra fordulását. Meg kell őket győzni arról, hogy *nem a magyar többség az ellenségük,* hogy a megosztó, szembeállító törekvések őket is és a magyarokat is sújtják; hogy ebben a játszmában megalázó szerepben, eszközként használják fel őket. A meggyőzés azonban csak akkor lehet sikeres, *ha a nemzeti dimenziót is magában foglaló társadalmi integráció vonzóbb alternatívát kínál számukra.*

Báthory János

A NAGY ÖREGEK*

A kezdetek

Egy kora nyári napon belépett a kiállítási terembe egy magas, sápadt arcú, elegáns öregúr. Lassú léptekkel jött előre, szokatlan jelenség volt. Vértes Marcell kiállítása nyílt a Műcsarnokban 1960-ban. Előkerült valahonnan egy karosszék, abba ültették le, körülötte elegáns, kalapos, idős dámák. Az öregúr kezeit összekulcsolva, fürkészve nézett előre, látszólag nem érdekelte a hölgyek élénk csivitelése. Arcán megfeszült a sárgás bőr, pofacsontjai kiálltak. Hosszan figyeltem. Valaki megszólalt mellettem: – Készített már fényképet Hatvany Lajosról? – kérdezte az ismeretlen. Exponáltam, egy felvételt készítettem, utána csak néztem őket elmélázva. Furcsa érzésem támadt, gondoltam, akár besétálhatna Ady és József Attila is.

A Quintben ült a megszokott társaság, nekik újságoltam lelkesen: – Képzeljétek, kivel találkoztam alig egy órája! – Hatásszünet. – Hatvanyval! – Éppen itt az ideje – szólalt meg Kondor –, hogy ne marháskodjál, hanem kezdjél el tudatosan gyűjtögetni. – Meghökkentem őszinteségén, szókimondásán, talán kicsit meg is sértődtem. – Igaza van – mondta Bodnár György irodalomtörténész. – Itt vannak a nyugatosok nagy nemzedékéből még néhányan, tessék őket fényképezni! – nézett rám színlelt szigorral a tanár úr. – A második nemzedéket is meg a népi írókat – toldotta meg a névsort Czine Mihály. – Úgy, mint Székely Aladár – mondta Németh Lajos művészettörténész. A Czine–Bodnár páros diktálta a neveket: – Füst

* Részletek egy emlékiratból.

Milán, Dutka Ákos, Tersánszky Józsi Jenő, Tamási Áron, Illyés Gyula – nem győztem írni a Quintben.

A Quint a Bárczy István utcában az akkori alkotó értelmiség egyik találkozóhelye volt. Írók, zenészek, képzőművészek, építészek jártak oda. Próbálom felidézni az ötvenes és a hatvanas évek elejének belvárosi utcaképét. A kopottas kis presszókat, kocsmákat, mindenekelőtt a Bajtárs vendéglőt, ahol az asztalokat kockás terítővel terítették le, s jó volt a konyhája. A pult mellett állva, konyakot, fröccsöt lehetett inni és elbeszélgetni az ismerősökkel. Mesteremberek, iparosok, kistisztviselők, művészek, diákok jártak oda. És a Nárcisz presszó a Váci utcában, Józsi főúrral, a régi vágású pincérrel, aki névről, rangról ismerte a törzsvendégeket, időnként hitelezett is néhányuknak. A Corso a Petőfi Sándor utca elején, vagy a Finom Falat a Kristóf téren.

Szót fogadtam, még azon a héten ott álltam Füst Milán előtt budai otthonában Egy gyönyörű karosszékben ült, méltóságteljesen és látszólag megközelíthetetlenül. Olyan volt, mint egy bánatos fejedelem. Háta mögött állt a felesége. – Mit olvastál tőlem – ez volt hozzám az első kérdése. – A *Konstantin úrfi ifjúságát* – feleltem. – Az kevés, a legjobb könyvem a *Feleségem története*, azt kellett volna elolvasnod, ha hozzám jössz – mondta. És a szája széle mintha legörbült volna, és ettől olyan lett, mint egy megbántott öregember. – Na, gyere ide, adj egy puszit! – Gyanútlanul hozzáléptem. Megragadott és szájon csókolt, visszahőköltem, láttam, kajánul nevet, széttárta a karját, na, gyere ide mondta türelmetlenül. Óvatos voltam, álltam előtte és fényképeztem. – Nem, nem – válaszoltam, és tovább fényképeztem. Miután befejeztem, jobban körülnéztem a nagypolgári környezetben. Láttam festményeket, Rippl-Rónait, Gulácsyt, Csók Istvánt, és régi értékes perzsaszőnyegeket, stílbútorokat, ezüsttárgyakat. Látta, hogy csodálom otthonának értékeit, mert beküldött a fürdőszobájukba. – Na – kérdezte –, mit láttál? – Szép nagy fürdőszobát, rézcsapokkal és egy öltö-

zőasztalkát, gyönyörű tükörrel. – Ez kevés – mondta türelmesen, nézzek jobban körül. A szemem újra megakadt a toalettasztalkán, felesége a háta mögül súgott valamit, nem értettem. Megmakacsoltam magam, nem mentem vissza. – Gyere – mondta Erzsébet asszony –, megmutatom neked, mire olyan büszke Milán. Az ezüst fésülködőtükörhöz képest számomra jelentéktelen volt a falra szerelt réz törülközőszárító. Erzsébet magyarázta: – Milán mindig élvezi, hogy szárazak a törülközőink, ebben – mutatott a falra – meleg víz cirkulál. – Én a tükröt néztem. – Látom, tetszik. Ez ezüst – mondta –, a hozományom egyik darabja. – Aztán megmutatta a zenetermet. Faburkolatú helyiség volt, nehéz, sötét bársonyfüggönyökkel. Ezek szerint, gondoltam, nem csak az arisztokratáknál voltak házi hangversenyek.

Milyen más volt Tersánszky Józsi Jenő otthona! Becsöngettem az Avar utcai ház magasföldszinti lakásába. Nyílt az ajtó, ott állt előttem barna kordzakójában, feje búbjára tolva svájcisapkája, nyakában bőrszíjon kulcscsomója. Mosolyogva tárta szélesre az ajtót. – Szeretem, ha szép asszonyok látogatnak meg – mondta, és befelé tessékelt. Szobájában rendetlenség, gitárja egy törött lábú széken, a komódon szép erdélyi bokályok, az asztalon kézirat, mellette toll. A *Nagy árnyakról bizalmasan* című könyvét írta. Szemközt a sarokban széles heverő, Tersánszky otthona. Később utánam jött a barátom, akit elküldött borért a Csengődiekhez a Mészáros utcába. A maradék bort töltögette, szabadkoztam, nem iszom többet. – Van babgulyásom, arra majd jólesik inni – mondta, és elindult a konyhába. Utánamentem, kopott, régi, lepusztult konyhakredenc, hokedli, rozoga asztal, a fiókból dugók, spárgák, mindenféle kacat közül előhúzott két kanalat. Csorba tányérokba szedte ki a babgulyást.

A másik író, aki közel lakott Tersánszkyhoz, Tamási Áron volt. Szépen berendezett otthonában szőttesek, párnák, bokályok, rend, tisztaság. Erdélyre emlékeztető tárgyakkal körülvéve élt Budapesten. Az asztal megterítve,

süteménnyel, gyümölccsel, borral, kávéval. Az elegáns, öreg gavallér olykor játékosan megrázta az asztalon lévő kis csöngőt, és arról panaszkodott, hogy ő milyen árva, és szemében ott bujkált a huncutság. Rosszul fogalmaztam, nem öreg, inkább jó karban lévő, hódítani akaró arszlán, aki mindig bókolt a nőknek. Beláttam a másik szobába. Az ablak előtt állt íróasztala, a falon öreg parasztasszony képe, édesanyja, népviseletben. A lámpaernyőn székely mesefigurák, esténként, amikor dolgozik, gondoltam, ebbe a világba vonul vissza.

Kicsi, üvegezett verandás ház a kert végében, a Béla király út és a Mátyás király út közötti lejtős telken. Itt élt Lyka Károly művészettörténész, a híres műkritikus. Nagy idők tanúja volt, hiszen 1960-ban már nyolcvanas éveinek végén járt. Ült íróasztala mellett elmélkedve, gondolatait rendezgetve. Szobájába besütött az őszi nap. Ódon, nagy íróasztalán papírok, könyvek, beteg lábánál hűséges kutyája. Rosszul hallott, beszélgetni nehezen lehetett vele, de tisztában volt a kor képzőművészeti életével. Szép arcú öregember volt, fáradt, de nem megtört tekintettel. Munkácsy Mihály, Paál László, Ferenczy Károly, Derkovits Gyula, Kernstok Károly, Medgyessy Ferenc, hogy csak néhányat említsek a 19. század szülöttei közül, akiknek ismerte munkásságát, és barátság is kapcsolta hozzájuk. Nagy áttekintése volt a magyar képzőművészeti irányzatokról a századfordulótól a hatvanas éveikig. Képzeletemben egy asztalhoz ültettem Ady Endrével, Mednyászky Lászlóval, Barcsay Jenővel, Kassák Lajossal, Nagy Balogh Istvánnal, Egry Józseffel és Csernus Tiborral, Korniss Dezsővel és Kondor Bélával.

A Százados úton

A Százados úti művésztelep 1960-ban ünnepelte fennállásának ötvenedik évfordulóját. Régi lakónak számított Medgyessy Ferenc is. Őt korábban, 1957-ben már fényképeztem. Nagyon öreg volt, nehezen járt, de érdeklődve, aprókat lépegetve jött felénk, kíváncsi huncutsággal nézegetett. Szürke munkaköpenyt viselt, mint egykor a szobrászok, fején kis sipkát hordott. Fényképeztem, és meghatódva néztem a kicsi, alacsony öregurat, élénk kék szemében érdeklődés és mosoly bujkált. Kortársa volt Móricz Zsigmondnak, Babits Mihálynak, Krúdynak, Zala Györgynek, Kodálynak, Bartóknak. Körbeültük az asztalt, középen nagy tálban dió, alma, régi, szép formájú diótörőjével törte fel a diókat. Harmónia, békesség, szobáját beragyogta a délelőtti napsütés. Az idős mesterrel eszegettük a gyümölcsöket. Körülnéztem, ott voltak munkái, legközelebb az asztalhoz híres *Móricz Zsigmond*-szobrának gipszmásolata.

Morózus, rosszkedvű, sértődött, magányos öregember volt Csorba Géza. Ady Endre síremlékének alkotója bezárkózva, elvonultan élt műtermében. Nehezen engedett be, keserű arckifejezéssel nyitotta résnyire az ajtót. – Tessék, mit akar – kérdezte nem valami barátságosan. – Az *Ady-emlékmű* miatt keresem – válaszoltam. A zsűri az ő pályaművét fogadta el. Ott áll azóta is fázósan, köpenyébe burkolózva Ady Endre a Liszt Ferenc téren. Nem tudom, miért volt megsértődve. Talán a helyszín nem tetszett neki, vagy eljutottak hozzá bántó, irigykedő megjegyzések? Tele volt sérelemmel, panasszal a magányos öregember.

Egészen más volt Gábor Móric, a festő, mindenki Gabi bácsija, a telep első lakóinak egyike. Kedves, derűs öregúr, túl a nyolcvanon. Megszokott sétaútját betartva, elindult a Százados útról, végig a Stefánián, az Andrássy úton át a Belvárosba. Egykori kávéházainak útvonalán haladt. A hatvanas évek elején ezek már csak az ő emlékezetében éltek.

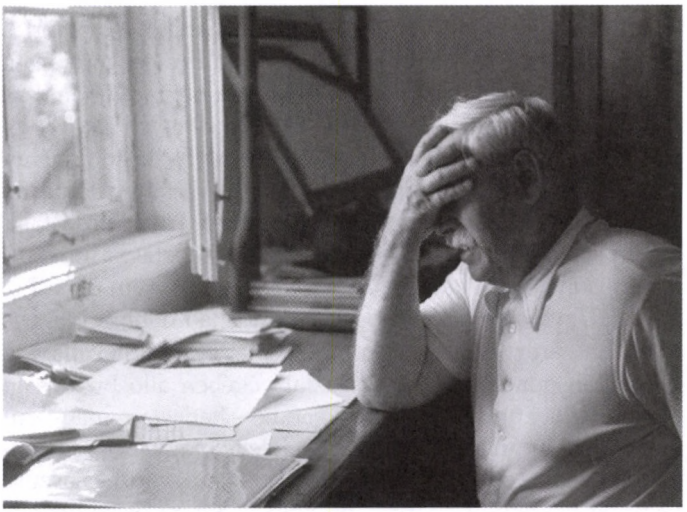
Sokszor ültem hangulatos otthonában, tőle tanultam jó teát készíteni, és fogyasztottuk a kis piritós szendvicseket. A tea illatát és az ízeket ma is érzem. Szertartásos volt náluk a délutáni teázás. Lánya, Icu, unokája Gábor és veje, Szabó Iván társaságában ültük körül az asztalt.

Világsztárok között Moszkvában

Megszeppenten ültem a TU 104-es fedélzetén, szemben Gagarin mosolygós fényképével. Először utazom repülőgéppel. Félve és kíváncsisággal vegyes érzésekkel vártam az indulást: vajon milyen lesz a repülés. Gurultunk a betonon, megálltunk, félelmetesen felbőgtek a motorok, éreztem, emelkedünk. Furcsa volt eltávolodni a földtől, kicsinek látni a nagy épületeket, játék vonatnak a vasúti pályát. Zúgott a fülem, szaporán szopogattam a cukorkát, mire elfogyott, fent is voltunk a felhők fölött. Másfél óra volt a menetidő Budapesttől Moszkváig. Világeseményre utaztunk, abban az évben rendezték meg első alkalommal a Moszkvai Nemzetközi Filmfesztivált. Óriási érdeklődés kísérte, ott voltak a világlapok sztárriporterei: *Life, Stern, Paris Match* és így tovább, és a magyar *Film Színház Muzsika*. Mindenki a Moszkva Szállóban lakott, kivéve Liz Taylort, aki később érkezett, és kérésére egy Moszkva környéki palotácskában helyezték el.

A Moszkva Szálló a húszas évek végén, a harmincas évek elején épült a Gorkij utca modern házaival, középületeivel együtt. Kényelmes, elegáns szálloda volt, bent a szálló halljában pezsgett az élet reggeltől estig. Csak le kellett menni a hatalmas előtérbe, beülni az egyik kényelmes fotelba, és figyelni, valami mindig történt. Cserélődtek az információk, ott volt a nemzetközi sajtóközpont, oda érkeztek az újabb vendégek. Én a nagyokat figyeltem, ha indultak valamerre, nyomukba eredtem. Felfedeztem, egyedül vagyok női riporter, csinosnak mondott huszonhat éves, és ezt igyekeztem ki

is használni. Senki sem tudta, ki vagyok. Egymást kérdezgették a sok helyen megfordult nyugati riporterek: Ki ez? Fogalmam sincs, válaszolták, sose láttam, és igazuk volt. Én nem árultam el kilétemet, csak mosolyogtam, és kedvesen bólintottam feléjük. Élveztem a helyzetet, az oroszok azt hitték, öltözködésem, sötét bubifrizurám alapján, hogy talán francia vagy olasz lehetek, talán amerikai. A nyugatiak sem tudtak hova tenni, eszükbe sem jutott, hogy a kis Magyarország riportere forgolódik köztük. Kihasználtam ezt a bizonytalanságot, és miközben előrefurakodtam, nem beszéltem, csak annyit, hogy sorry, excuse me, izvenyica, és környezetemre mosolyogva bújtam előre. Mire a nagydarab férfiak felém fordultak, én eléjük vagy mellékük kerültem. Így történt ez Jurij Gagarin és a sztárok találkozásán is. A programot Jekatyerina Furceva kulturális miniszter asszony hivatalában rendezték, ott ültünk illedelmesen a zöld posztóval borított asztal két oldalán. Várakoztunk. Bejöttek, leültek az elnöki asztalhoz a miniszter asszony, Gagarin, Gina Lollobrigida és a többi jeles vendég, köztük Váradi Hédi színésznőnk. Udvarias köszöntés, majd Gagarin üdvözölt bennünket, kedvesen, közvetlen természetességgel, majd a vendégek nevében Lollobrigida emelkedett szólásra. Ekkor állt fel egy széles vállú, hústorony nagyságú olasz fotós, az asztal fölé hajolt, én meg nem láttam semmit, még a hóna alól sem. Mások is felálltak, tülekedés az asztal körül, a végén ülők már fél térddel az asztalon voltak. Jó lesz vigyázni, gondoltam, és fél térdre ereszkedve én is fenn voltam az asztalon. Pillanatok alatt megtelt az asztal térdeplő fotósokkal. Nyomtak hátulról, oldalról, térdelve araszoltam előre, az első sorba kerültem, éreztem, lassan csúszik le rólam a szoknyám. Nem volt érdekes, csak én éreztem, senki semmit nem látott, csak azt, ahogyan a fotósok egymás hegyén-hátán tolakodnak előre. Egyszer csak valamelyik fotós odakiáltotta Lollónak: csókold meg! – Pillanatnyi zavartság, lefordították. Gagarin mosolyogva tartotta arcát, várta az évszázad csókját. A fotósok

VERES PÉTER BALATONAKARATTYÁN, 1968

kórusban követelték: – Csókold meg! – Izgalmamban odakiáltottam Gagarinnak: – Kiss me, please! – Kitört a nevetés, jót derültek rajtam. Suttyomban felrángattam félig lecsúszott szoknyámat, és mentem tovább velük.

Fogadás a Kremlben. Csodálatos bőkezűséggel, eleganciával megterített, hosszú asztalok a terem két oldalán. Mindenféle ínyenc falatok, kaviár, lazac, halak, sültek, különböző italok. Az óriási méretű Szent György teremben a márványborítású falakon domborművek, az orosz történelem egykori híresség eivel. Gyönyörű, hatalmas kristálycsillárjai az egykori orosz birodalom nagyságát voltak hivatottak hirdetni. Alig láttam a terem végét. A helyiség félkörívben folytatódott, ahol keresztbe állított asztal előtt várakoztunk. Ügyesen csinálták, egyszerre csak két-három fotóst engedtek be, néhány percre én is sorra kerültem. A belső térben volt Lollobrigida, Furceva miniszter asszony, Várkonyi Zoltán,

Visconti, a híres olasz rendező és Sindo Kaneto, a díjnyertes japán film, *A kopár sziget* rendezője, és a szovjet művészek színe-java. Lelkesen fényképeztem, aztán nem feltűnően, de éreztem, a pincérek vállukkal kifelé toltak, jöhetett a következő fotós. Figyelemmel kísérték munkánkat, tudták, kik hányszor voltak bent, betartották a sorrendet. Vártam a soromra, amikor izgatott moraj futott végig a termen. Hátrafordultam. Szétnyílt a tömeg. Ő jött! Késve, megvárakoztatva mindenkit, mosolyogva lépkedett az akkor még mit sem sejtő Liz Taylor. Ugyanolyan ruhát viselt, mint Gina Lollobrigida. Úristen! Én kárörvendő voltam. A két sztár egyforma ruhában! Izgatottan odaperdültem az asztal végében álló biztonsági emberhez. – Engedjen be, engedjen be – hadartam magyarul –, ugyanaz a ruhája, látja? – Igen – felelte magyarul, és beengedett. Nem is figyeltem fel rögtön, hogy magyarul válaszolt, vagy természetesnek tartottam, hogy a Kreml belső biztonsági őre is magyar. Így időben érkezve készítettem el egyik legérdekesebb riportfotómat. Nem volt jobb, mint a sztárokat ismerő világlapok fényképészeinek munkája, csak nő voltam, és rögtön láttam: egy és ugyanaz a ruha a két világsztáron. Fényképeztem az elképedt Lollobrigidát és a fagyos mosolyú Liz Taylort. Nem tartott sokáig, néhány pillanatig csupán, aztán szétrebbentek. Kárörömmel néztem a nagy felvezetést. Taylor a sajtófogadásán is órákig várakoztatta az újságírókat, különcködött, igazi sztárallűrjei voltak Moszkvában is. Szép volt hamvas, bársonyos arcbőre, fűzöld szeme, fekete haja. Alacsony növésű, kecses alakú nő volt.

Boldogan mondtam köszönetet az őrnek, aki kissé zavarban volt, magyarázkodni kezdett. Ő az utolsó mohikánok egyike, mondta, akik az emigrációból itt maradtak, most csak besegít itt, tette hozzá. Rácsodálkoztam, hogy hol mindenhol vannak magyarok a nagyvilágban! Évekkel később mint műfordítóval találkoztam vele Pesten.

Molnár Edit

NÉHÁNY ÚJABB LAP A MINDSZENTY-ÜGY TÖRTÉNETÉHEZ

Mindszenty bíborosnak a budapesti amerikai (nagy)követségen töltött évei kétségkívül a magyar diplomáciatörténetnek *is* a legizgalmasabb fejezetei közé tartoznak. A magyar állami levéltárakban jelenleg kutatható dokumentumok tanúsága szerint a magyar katolikus egyházfő sorsa szorosan kötődött az amerikai–magyar kapcsolatok kérdésköréhez is, mely kapcsolatok normalizálása iránt támasztott amerikai feltételek egyik, későbbi sarokkövét alkották. Ettől függetlenül az amerikai kormány a bíborosnak az amerikai követségen történő menedékkérését az első hónapokban nem fogadta tetszéssel, s nem egy ízben tett kísérletet arra, hogy Mindszenty Józsefet eltávolítsa az amerikai diplomáciai képviseletről. E kísérletek egyikéről a budapesti olasz követ számolt be Sík Endrénél, a külügyminiszter első helyettesénél tett, 1957. május 24-i látogatása során. A több témát érintő véleménycsere során az olasz nagykövet Mindszenty bíboros „ügyével" kapcsolatban megemlítette, hogy a budapesti amerikai követség (feltehetően) ügyvivője több alkalommal megpróbálta rábeszélni „az olasz követség"-et arra, hogy „vegye át tőle" az amerikai követségen tartózkodó bíborost. Az olasz követ ezt mindannyiszor megtagadta – nyilvánvalóan hazai utasításra.[1] Így Mindszenty bíboros a budapesti amerikai követségen maradt, s helyzetének rendezése igen hamar a magyar–amerikai kapcsolatok normalizálásának egyik elemévé vált. Az egy másik kérdés, hogy e normalizálás feltételei az évek múlásával egyre szűkültek,

s végül Washington – miután 1962 decemberében levetette az ENSZ-közgyűlés napirendjéről a magyar kérdést – megelégedett az 1963. április 4-ére meghirdetett amnesztiával, aminek eredményeképpen sok 1956-os elítélt kiszabadult, de még így is épp elegen maradtak börtönben, s csak a hetvenes évek legelején kerültek szabadlábra.

A magyar–amerikai kapcsolatok kérdése – tekintettel arra, hogy ezek a szovjet–amerikai viszony egyik alrendszerét jelentették – folyamatosan szerepelt a Budapest és Moszkva közötti külügyi konzultációk napirendjén, ami gyakorlatilag azt jelentette, hogy a szovjetek instrukciókkal látták el a magyarokat, mely instrukciókat az utóbbiak pontosan követtek – *az amerikai követségre menekült Mindszenty ügyében is*. Ennek megfelelően szoros egyeztetés történt az ENSZ-közgyűlés napirendjén szereplő magyar kérdés kezelését illetően olyannyira, hogy a magyar külügyminisztériumban készült, a *Tervek az ún. magyar kérdés likvidálására a nemzetközi fórumokon* című feljegyzést a budapesti szovjet nagykövetség útján Moszkvába továbbították. A politikai bizottság határozatának megfelelően, 1960. február 5-én Sík Endre *külügyminiszter* a Szovjetunióba utazott és látogatást tett Pirjubin (máshol Firjubin) *külügyminiszter-helyettesnél* azzal a céllal, hogy a feljegyzésben foglaltakat illetően megfelelő utasításokat kapjon.

A szovjet külügyminiszter-helyettes alapos eligazítással látta el a magyar külügyminisztert. A két diplomata közötti tárgyalás témájának megfelelően elsősorban a magyar–amerikai viszonyt érintették, de Sík Endre ezzel kapcsolatban felvetette a „Mindszenty-problémát", és részletesen informálta Pirjubint az elmúlt év októberében a Kreisky osztrák kancellárral folytatott megbeszéléséről.[2] Válaszában Pirjubin kifejezte azt a véleményét, hogy Kreisky kancellár mindazt, amit mondott, kétségen kívül amerikai utasításra mondta abból a célból, hogy kitapogassák: „hajlandók vagyunk-e a Mindszenty-kérdés rendezéséről szóba állni".[3]

A továbbiakban a szovjet diplomata nagyon helyesnek ítélte meg azt, amit Sík Endre Kreisky kancellárnak mondott (vagyis, hogy nincs felhatalmazása erről a kérdésről tárgyalni, de meggyőződése az, hogy amennyiben konkrét javaslattal jönnének amerikai részről, azt a magyar kormány komoly megfontolás tárgyává tenné). Véleménye szerint azzal, amit Sík Endre mondott, „értésére adtuk" az amerikaiaknak is, a Vatikánnak is, hogy „hajlandók lennénk" a kérdésről szóba állni. Ezek után – Pirjubin szerint – „nekünk" egyelőre nincs más tennivalónk, mint várni, hogy ők – mármint az amerikaiak – jöjjenek a kérdéssel.

A szovjet külügyminiszter-helyettes kifejtette, hogy ha Kreisky nem jelentkezett, mint ahogy ígérte, az azt jelenti, hogy az Egyesült Államok kormányának és a Vatikánnak még nem sikerült közös javaslatot kialakítania a bíboros további sorsát illetően. Úgy látta, hogy erre a közös javaslatra „előbb vagy utóbb" sor kerül, és indítványuk Pirjubin szerint csak egy lehet: javasolni fogják, hogy Mindszentyt „engedjük" ki az országból. Pirjubin felhívta a figyelmet arra, hogy a magyar kormánynak („nekünk") viszont csak olyan álláspontot lehet elfoglalnia, „amely nem sérti országunk – s ezzel a szocialista tábor – presztízsét". Ez az álláspont pedig Pirjubin szerint csak az lehetett, hogy Mindszenty jöjjön ki a követségről, és adja magát a magyar hatóságok rendelkezésére, és „csak ha ez megtörtént, akkor fogunk tudni dönteni arról, hogy mi történjen vele". Ugyanakkor megfelelő formában az amerikaiak értésére adható, hogy ha ez megtörtént, szó lehet arról, hogy Mindszenty ügyében – *megfelelő feltételek mellett* – kedvező döntést „hozzunk".

Pirjubin szerint arról is lehetett volna szó, hogy megfelelő amerikai engedmények ellenében (a magyar kérdés végleges levétele az ENSZ-közgyűlés napirendjéről, a magyarellenes lépések beszüntetése stb.) Mindszentyt az országból „kiengedjük". Ez esetben a szovjet koncepció szerint „írást vehetnénk tőle, amelyben egy s más bűnét

beismerné, esetleg funkciójáról lemondana – azzal, hogy amennyiben ellenséges aktivitást fejtene ki, írását nyilvánosságra hozzuk".[4] Pirjubin véleménye szerint Mindszenty külföldre kiengedése különösebb veszedelmet amúgy sem jelentene „számunkra", mert még ha fel is lépne „ellenünk" nyilatkozatokban, beszédekben vagy a sajtóban, annak jelentősége a történtek után minimális lenne. Egy-két hétig beszélnének róla „mint Nagy Ferencről", aztán lekerülne a napirendről.[5] Ez a mondat meg újabb jelzése annak, hogy Nagy Ferenc miniszterelnök lemondásáról sem Budapesten döntöttek 1947-ben.

A moszkvai „konzultációt" követően politikai bizottság elé került jelentés gyökeresen szakított azzal a korábbi koncepcióval, miszerint az amerikaiakkal szó sem lehet a Mindszenty-kérdés megtárgyalásáról – mivel az a magyar belügyekbe történő súlyos beavatkozás. A jelentés előterjesztői világosan leszögezték a szovjet külügyminisztériumban kidolgozott új álláspontot, amennyiben kijelentették, hogy a „Vatikán és az Egyesült Államok által elfogadhatónak tűnő kompromisszumos megoldásba, vagyis Mindszentynek az országból való kiengedésébe, akkor mehetünk bele, ha világos már, hogy az őszi ENSZ-közgyűlésen a »magyar kérdés« napirendre tűzése iránti javaslat elmaradt s a magyar delegáció mandátumát elismerték. Ebben az esetben – függően a nemzetközi helyzet akkori egyéb vonatkozásaitól – és feltéve, hogy az Egyesült Államok és a Vatikán garanciát nyújt Mindszenty szilencium alatt tartására, hozzájárulhatunk kiengedéséhez". Hozzáfűzték még, hogy a magyar fél számára egyelőre előnyös a jelenlegi helyzet, tekintettel arra, hogy „megkímél bennünket a Mindszentyvel szemben való eljárás szükségességétől". A helyzet a jelentés szerint lehetőséget adott arra, hogy az Egyesült Államok hidegháborús támadásaival szemben a budapesti követségnek a nemzetközi jogot sértő eljárását a magyar kormány támadja. Ezen túlmenően megkötötte az Egyesült Államok kormá-

nyának kezét a hidegháborús támadások tekintetében: nem fenyegetőzhet azzal, hogy megszakítja a magyar kormánnyal diplomáciai kapcsolatait. A kialakult helyzet – így az előterjesztés – már megfosztotta Mindszentyt a hazai egyházi közvélemény előtt „főpásztori" nimbuszától és kialakult Mindszenty nélkül s részben ellene, az új egyházi vezetés – jelezve ezzel, hogy a szovjet irányelvek nyomán a magyar vezetés felismerte a bíboros amerikai követségen tartózkodásában rejlő zsarolási potenciált.

A Mindszenty bíboros további sorsát illető tárgyalások aztán rövidebb-hosszabb szünetekkel mentek a maguk útján. Sík Endre irathagyatékából előkerült, a Pirjubin szovjet külügyminiszter-helyettessel folytatott tárgyalását ismertető dokumentum mindenesetre újabb, kézenfekvő bizonyítékát adja annak, hogy a magyar külpolitika a szovjet globális törekvések egyik „alvállalkozója" volt, és a szovjetek „kézi irányítása" még a magyar egyházpolitikai kérdésekre is kiterjedt.

M. Szebeni Géza

Jegyzetek

[1] MOL XIX-J-1-u 65. doboz sz. n. (Volt külügy-minisztériumi vezetők irathagyatéka – Sík Endre)

[2] Vö. M. Szebeni Géza: *A Mindszenty-ügyek.* 1–2. rész. *Magyar Szemle,* 2008. december.79–100., 2009. február. 52–77. o.

[3] A többes szám első személy használata végig a feljegyzésben talán arról is árulkodik, hogy a szovjetek mennyire a „magukénak" érezték a Mindszenty-ügyet.

[4] Ezt később Kádár saját megnyilatkozásaiban is szükségesnek tartotta egy ideig.

[5] MOL 288.f.32/11öe/1960.

OROSZORSZÁG GEORGIA ELLENI HÁBORÚJA

1. rész

Az 1989–1993-as évek és 2008 augusztusa közötti események összefüggése

Ha összevetjük a mostani fejleményeket az 1989–93 között Georgiában (oroszul: Grúziában) történt eseményekkel, arra a következtetésre jutunk, hogy az orosz vezetés céljai, módszerei nem sokat változtak. Georgia 1989-ben a Szovjetunió akkori tagállamai közül a balti államokkal együtt elsők között nyilvánította ki függetlenségi szándékát, ezért sújtott le rá az orosz erőszak.

Az 1918–21 között még független Georgiai (oroszul: Grúz) Köztársaság a szovjet rendszer totális diktatúrájában nagy veszteségeket szenvedett mind politikai, mind gazdasági, sőt fizikai értelemben is. Az 1937-ben kezdődött sztálini „tisztogatások" során fizikailag megsemmisítették, vagy lágerekbe hurcolták a georgiai értelmiség és családtagjaik (ún. „hazaárulók családtagjai") jelentős részét. Szinte minden családban akadt olyan, aki a megtorlások áldozata lett, vagy kárvallottja volt a repressziónak.

A georgiai nép első nagy felkelése a 20. század közepén, 1956. március 9-én következett be, megelőzve a lengyelországi és magyarországi eseményeket. A függetlenségért indított felkelést az orosz hadsereg rövid idő alatt vérbe fojtotta, nagyon sokan estek el a harcokban, vagy lettek áldozatai az azt követő megtorlásoknak. A magyar 56-ot követően Georgiában ismét felerősödött az ellenállás, és Zviad

Gamszahurdia tizenhét évesen akkor tette közzé kiáltványát a magyar forradalom védelmében, és abban szólította fegyverbe a georgiai népet elnyomóikkal szemben. Emiatt került először börtönbe.

1989. április 9-én Zviad Gamszahurdia és Merab Kosztava, a két legendás ellenzéki vezetésével békés tömegtüntetésen követelték a többpárti szabad választásokat, a demokráciát és Georgia függetlenségét. Sevardnadze (aki akkor még külügyminiszter volt) és az orosz katonai gépezet vérbe fojtotta a megmozdulást. 1990-ben rogyadozni kezdett az orosz birodalom és Georgiában az első szabad, többpárti választásokon elsöprő többséget szereztek az ellenzéki pártok. Georgia történetében először tartottak szabad, közvetlen elnökválasztást, amit *Zviad Gamszahurdia* 7 jelölt közül 87%-kal nyert meg. Az ország első szabadon választott elnökének vezetésével Georgia jelentős eredményeket tudott elérni a demokratikus fejlődésben, a demokratikus intézményrendszer kialakításában. Kihirdették az ország teljes függetlenségét, szuverenitását, létrehozták a Nemzeti Gárdát (saját hadseregük még nem volt). Georgiai katonák nem szolgáltak többé a szovjet hadseregben.

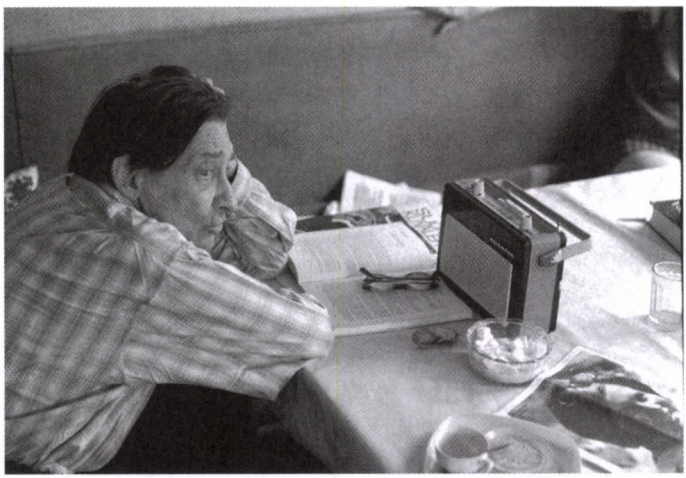
Ki kezdte a háborút 2008 nyarán Georgiában?

Visszatekintve Georgia közeli és régmúltbeli történelmére, láthatjuk, hogy a háborúkat soha nem Georgia kezdte Oroszországgal szemben, hanem éppen fordítva. Georgia történelme során évszázadokon át védekezni kényszerült az idegen hódítókkal: görögökkel, médekkel, szkítákkal, bizánciakkal, arabokkal, perzsákkal, mongolokkal, törökökkel és végül az oroszokkal szemben, és ebben a küzdelemben mégis képes volt fennmaradni, megőrizni a kereszténységet, saját anyanyelvét, kultúráját, nemzeti örökségét és identitását.

A mostani háborút Oroszország már 1989-ben kezdte, majd folytatta 1991 decemberétől, amikor katonai agressziót követett el Georgiával szemben, és 1991-től 93-ig tartó véres etnikai konfliktust robbantott ki Abháziában és Dél-Oszétiában, katonai erővel mozdította el a törvényes elnököt és kormányt, majd törvénytelen úton az elnöki székbe ültette Eduard Sevardnadzét, aki 12 évig tartó diktatúrájával tönkretette az országot.

Georgiának most sem állt érdekében háborút folytatni Oroszországgal. Ezt bizonyítják a Szaakasvili-kormánynak a békés rendezés érdekében tett folyamatos erőfeszítései mind az Abháziával, mind a Dél-Oszétiával kapcsolatos tárgyalások során. Dél-Oszétiában az utóbbi időben különösen nagy figyelmet szentelt a georgiai kormány a lakosság életkörülményeinek javítására – iskolák, kórházak, szociális intézmények sora épült.

Georgia – 1945-ig hazánkban is így nevezték a kaukázusi országot és georgiainak annak népét. Az *Új magyar lexikon* hallani sem akart a Georgia elnevezésről, s e címszó alatt csak egy nyilat találtunk „ld. Grúzia" megjegyzéssel. A Pallas Irodalmi és Részvénytársaság által 1894-ben kiadott *Nagy Lexikon,* valamint a Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság 1913-ban kiadott *Nagy Lexikon*a ellenben a kaukázusi ország Európa-szerte elfogadott és közismert elnevezését használja, és egyértelműen leszögezi, hogy a „Grúzia, grúz" szavak az oroszban használatosak. A következőképpen írnak róla: „Georgia: az orosz Transzkaukázus vidéke, amely a Kur felső és a Rion, a Ingur völgyeit, az Adsara-hegyeket és a Fekete-tenger partvidékét foglalja magában Trebizondig. E vidék nagy része az ókorban Iberia nevet viselt, az oroszok Grúziának, a perzsák Gurdzsisztánnak, a bennszülöttek Kartvelinek hívják." A georgiaiakról így szól: „gyakran oroszosan gruzinok, ősi iber nép a néhai Kolchis, a későbbi Kartvelia, Szakartvel v. Georgia területén. Országalapító ősük Karthlos, a krónika szerint Noé unokája volt, kinek sír-

KODOLÁNYI JÁNOS, 1968

ját szentség gyanánt tisztelték." Az elnevezéseket még itt is pontosítanunk kell, az említett folyók georgiai nevei: Mtkvari (oroszul Kura), Rioni, Inguri.

A georgiaiak saját nyelvükön országukat *Szakartvelónak*, önmagukat *kartveli*-nek (magyarul *kartvélek*nek) nevezik, ami utal arra a tényre, miszerint a mai Kartliban, korábbi nevén Iberiában a kereszténység felvételével a Kr. u. 4. századtól létrejött a feudális királyság, melynek központja Mcheta lett. A Kartli név utal arra a legendára is, mely szerint az egykori ősi georgiai törzsek vezérei, Kartlosz és Mchetosz kötöttek szövetséget és telepedtek meg a mai Georgia területén, ahol egészen a Kr. u. 6. századig a georgaiaiak ősei (lázok, csánok, szánok, kolhok, iberek és mások) által lakott Kolhisz, Lazika, Kartli, Ili és Iberia birodalmak, királyságok jöttek létre a Kr. e. utolsó századoktól kezdve.

A különböző kartvél népcsoportok hagyományosan az egyes történelmi tájegységekben, egykori fejedelemségek-

ben, illetve királyságokban éltek (Kartli, Imeretei, Szvaneti, Aphazeti/Abházia, Adzsara/Adzsária, Szamegrelo/Mengrélia, Szamacsablo/Dél-Oszétia, Guria, Meszhet-Dzsa-vaheti, Lecshumi, Racsa, Gori, Trialeti, Psavi, Mtiuleti, Hevi, Hevszureti, Tuseti, Kaheti/Kahétia). A mai Georgia történelmi területén élő, a georgiai nemzetet alkotó, saját hagyományokkal és szokásokkal rendelkező népcsoportok önmagukat mengréleknek, psávoknak, tusétéknek, dusétéknek, hevszúroknak, adzsároknak, szvánoknak stb. nevezik. Ezért indokolt a georgiai nemzet egészét kifejező georgiai elnevezés használata. Az említett területeken élő népcsoportok egymással is keveredtek, nagyobb mértékben csak azok maradtak elszigeteltek, akik Georgia magas hegyvidéki falvaiban éltek (szvánok, hevszúrok).

Hazánkban a 19. században, sőt még korábbi századokban és a 20. század első felében is a Georgia, georgiai elnevezések voltak használatosak a szépirodalomban, a tudományos munkákban is. Kiemelkedő íróink, költőink, tudósaink helyesen a Georgia elnevezést használták, mivel ők is pontosan tudták, hogy ez fejezi ki legjobban a kaukázusi ország Európához való tartozását, a georgiaiak európai gondolkodását és ez az elnevezés volt mindig is az elfogadott világszerte. Csokonai Vitéz Mihály, Tótfalusi Kis Miklós, Arany János, Vörösmarty Mihály, Jókai Mór, Vikár Béla, Bendefy László is jól tudta ezt.

Hangsúlyozni kell, hogy Georgia történelme során mindig is befogadó ország volt. Az országban évszázadok óta békességben éltek a kartvélekkel együtt azerbajdzsánok, örmények, csecsenek, kurdok, oszétok, abházok, adzsárok, görögök, zsidók, oroszok, ukránok. Békés együttélésüket egymás kultúrájának és nyelvének, vallásának kölcsönös tisztelete jellemezte (ld. Tbilisziben a georgiai ortodox templomokon kívül pravoszláv templomok, zsinagóga, mecset, karavánszeráj, örmény templomok is épültek). és nem osztották meg őket belső ellentétek. Az orosz politiká-

nak azonban mindig is része volt a nemzetiségek és népek egymás ellen hangolása és egymás elleni kijátszása az „oszd meg és uralkodj" elve alapján, és ennek egyedüli nyertese mindig Oroszország volt.

A jelenlegi háború kirobbantása csakis Oroszországnak állt érdekében éppen úgy, mint 1991-ben. Visszatekintve a 17 évvel ezelőtti eseményekre, világosan látszik, hogy Oroszország lappangó és nyílt provokációi, támadásai az adott politikai és gazdasági környezetre, nemzetközi viszonyokra adaptálva, ám lényegében ugyanazon elvek, célok, módszerek alapján működnek.

Oroszország Georgiával kötött szerződéseinek, megállapodásainak sorsa

Putyin elnök 2008 augusztusában az orosz televízió *Vesztyi* című műsorában a következőképpen nyilatkozott: „Ami Oroszországot illeti, jogi szempontból a fellépésünk teljesen megalapozott és legitim, sőt mi több, elkerülhetetlen. Oroszország a Kaukázus egész területén évszázadokon át igen pozitív stabilizáló szerepet töltött be. Így volt ez a múltban, így lesz ez a jövőben is. Ebben senki ne kételkedjen."

Orosz katonai vezetők szerint Oroszország a katonai hadműveleteket az orosz békefenntartó erők védelme érdekében hajtotta végre. Az orosz kormány nyilatkozataiban arra hivatkozott, hogy állampolgáraik védelmében léptek fel.

Nos, Georgia törekvései, az ottani történések, évszázadok óta, de különösen az utóbbi 25 év óta ellentétesek Oroszország szándékaival. Ha szem előtt tartjuk mindezeket a körülményeket, láthatjuk, hogy Georgia, mely Oroszország kaukázusi érdekeivel szembeni, éppen azzal ellentétes irányú politikát folytat, bár mindent megtett a helyzet tárgyalásos rendezése érdekében, mégsem tudta elkerülni ezt a háborút.

2007 februárjában *Vjacseszlav Kovalenko*, Oroszország georgiai nagykövete még úgy vélekedett, hogy Oroszország Georgiát, területi egységének megtartásával, független, szuverén államként, semleges kormánnyal szeretné látni, és ilyen alapokon kívánják együttműködésüket fejleszteni a kaukázusi országgal.

1920-ban, az orosz forradalmat követően Oroszország ugyan elismerte Georgia függetlenségét, de kikötésük az volt, hogy Georgiának semleges államnak kell lennie. Ez azonban nem valósulhatott meg. Georgiát angol és spanyol csapatok szállták meg, Oroszország pedig felrúgva a Georgia függetlenségének elismeréséről szóló 1920. évi dokumentumot, a Vörös Hadsereg bevetésével az aláírástól számított 6 hónap múlva az országot annektálta. Georgia ettől a pillanattól fogva 70 éven át orosz megszállás alatt álló országként létezett.

1989-ben *Gorbacsov* bejelentette, hogy Georgia a demokratikus fejlődés útjára lépett, ám ugyanebben az évben, 1989. április 9-én hajnalban megindult a szovjet hadsereg brutális katonai támadása a fővárosban, a Rusztaveli sugárúton többpárti szabad választásokat és teljes függetlenséget követelő, békés tüntető tömeg ellen, ahol gyalogsági ásókkal vertek agyon sok tüntetőt. Tankokat, gépfegyvereket és mérgező harci gázokat is bevetettek.

1992-ben az első szabadon választott köztársasági elnök, Zviad Gamszahurdia és kormánya ellen az orosz titkosszolgálatok és a hadsereg előre kidolgozott terve alapján az orosz kormány finanszírozásával Oroszország véres katonai puccsot hajtott végre, amit két évig tartó háború, polgárháború, majd évtizedes represszió követett – azért, hogy Georgia ne váljon ki Oroszország érdekszférájából.

1992-ben Szocsiban *Borisz Jelcin*, *Eduard Sevardnadze* és az abház elnök, *Vladiszlav Ardzinba* részvételével Oroszország és Georgia békeegyezményt írt alá, olyan egyezményt, amely garantálni hivatott a térség békéjét. A békeegyez-

mény aláírását követő egy hónap múlva azonban ugyanebben az évben Oroszország háborút indított Abházia és ezzel egész Georgia ellen, melynek során Abházia békés kartvél lakosságát elűzték otthonaikból, és etnikai tisztogatást hajtottak végre. A Gagrában kezdődött háború kiterjedt egész Abházia területére, és kimerítette a többségi nemzetet alkotó kartvélek ellen elkövetett genocídium fogalmát.

Az ezt követő második, 1993 júliusában megkötött egyezményben Oroszország magára vállalta a béke fő garanciáját, és mint a béketeremtés fő letéteményese írta alá az egyezményt. Másfél hónap elteltével azonban az orosz hadsereg megkezdte Szuhumi emlékezetes ostromát és megszállását. A város elfoglalásának tervét Moszkvában, az Orosz Védelmi Minisztérium vezetői dolgozták ki. E két egyezmény „eredményeképpen" több 10 000 kartvél, mintegy 3000 abház vesztette életét a békés lakosság körében, majd több mint 300 000 menekült kartvél hagyta el szülőföldjét, otthonát, és többségük nagy létszámban keresett menedéket Tbilisziben és más városokban.

Oroszország egyetlen egyezményt sem tartott be, a szerződésszegés miatti felháborodásra nyilvánosan nem adott magyarázatot, nem válaszolt. Borisz Jelcin azonban személyes találkozásuk során világossá tette Eduard Sevardnadze számára, hogy amennyiben Georgia nem lesz tagja a FÁK-nak, Oroszország továbbra is támogatni fogja az abház szeparatistákat, és tényked̈éseik folytatódni fognak. A Kreml Zviad Gamszahurdia katonai erőszakkal való eltávolítását követően az országot könnyű prédának, gazdátlannak tekintette. Sevardnadzét és bábkormányát az orosz érdekek feltétel nélküli kiszolgálójaként kezelték, Adzsáriát *Aszlan Abasidze*, Abháziát *Vladiszlav Ardzinba*, Dél-Oszétiát *Ljubik Csibilov* elnök irányította. A törvényes köztársasági elnök, *Zviad Gamszahurdia* nem mondott le és nem hagyta cserben hazáját. 1993 őszén kormányával együtt visszatért Georgiába, Imereteibe és Mengréliába, és kormánya, mely

a törvénytelen bábkormánnyal szemben a lakosság teljes támogatását élvezte, békés úton mind nagyobb területek felett szerezte vissza ellenőrzését, irányítását. Sevardnadze mozgástere beszűkült, és ekkor gyökeresen megváltozott a helyzet: Sevardnadze nem számíthatott sem az abházokra, sem az adzsárokra, általában véve a georgiai nemzet nagy többségére sem. Minthogy őt magát is a Kreml ültette az elnöki székbe, az oroszok segítségét kérte. Megkezdődött az újabb orosz támadás, a soha nem látott büntető háború az egész georgiai nép ellen, mely a törvényes kormányt támogatta és annak védelmében lépett fel. Mindez sok ezer georgiai civil és katona halálához vezetett. Az, amit Sevardnadze tett, nyíltan a szovjet időkbe való visszatérést, a teljes visszarendeződést, Moszkva terveinek feltétel nélküli kiszolgálását jelentette. A törvénytelen rezsim orosz diktátum alapján működött, és ez megnyilvánult a vezetők kinevezésében is. Ekkor lett *Sota Kviraia* belügyminiszter, *Igor Giorgadze* védelmi miniszter, aki később, a 2008-as orosz agresszió során tevékeny szerepet játszott az abháziai hadműveletben. *Guram Abasidze* volt NATO- és oroszországi nagykövet visszaemlékezése szerint[1] akkoriban abban reménykedtek, hogy a háborús helyzetből kilábalhatnak és békét teremthetnek. Két éven át kézi vezérléssel Moszkvából irányították a Sevardnadze-kormányt, a vezetők hetente, kéthetente Moszkvába utaztak, és minden lépésüket egyeztették az orosz vezetéssel. Ilyen csak a szovjet időkben volt. Sevardnadze nyilvánosan kijelentette: Oroszország a fő stratégiai partnerük. *Revaz Adamia*, aki 1995–2003 között a Parlament Védelmi Bizottságának tagja volt, szintén megerősítette, hogy Sevardnadze politikája a kaukázusi játszmában teljes egészében az orosz politikai elittel való együttműködésen alapult és erre irányult. Mint Adamia említi, ő maga feltette a kérdést az oroszoknak, „mi az ára, hogy normálisan éljünk?". De árat az oroszok nem szabtak, amit mondtak, annak kellett lennie. A törvénytelen rezsim

vezetői az adzsár elnökkel, *Aszlan Abasidzével*, az orosz hadsereg volt generálisával is együttműködtek, és igyekeztek mind az adzsár, mind az oszét vezetőket felhasználni céljaikra. Abházia, Dél-Oszétia és Adzsária közül éppen az adzsár elnök támogatta elsőként Georgia területi integritását 2004-ben és nyilvánította ki, hogy Adzsária Georgia szerves része, Adzsária nem akar kiválni.

Sevardnadze 1993. évi második paktumát követően a harmadik, Georgia számára hátrányos egyezményt 1993-ban kötötték meg Oroszországgal, melyben 25 évre meghosszabbították az orosz katonai bázisok működését és a katonaság ott-tartózkodását.

1994-ben *Andrej Kozirjev* külügyminiszter az Inguri-folyónál kialakult feszült helyzetben azt nyilatkozta, hogy az orosz békefenntartók hatékonyan fogják segíteni az elüldözött georgiai (kartvél) lakosság visszatérését Abháziába. A valóságban azonban mindent megtettek annak érdekében, hogy ezt minden eszközzel megakadályozzák és Georgia határát örökre az Inguri-folyónál[2] húzzák meg. Az elüldözött kartvél lakosság a mai napig nem térhetett vissza Abháziába.

Sevardnadze arra számított, hogy a Nyugat majd kisegíti őket, de a Nyugat érdeklődése csak igen lassan ébredt fel, amit nyilvánvalóan az a körülmény is erősen befolyásolt, hogy a törvénytelen rezsim nemhogy a demokratikus intézményrendszer kiépítésén munkálkodott volna, hanem éppen ellenkezőleg: a demokratikus intézményrendszer és a demokrácia alapelveivel ellentétesen cselekedett, beleértve magát az elnökválasztást is. 1999-ig, a csecsenföldi háború legvégéig folyt Oroszországgal a szovjet recept szerinti „dialógus"-nak nevezett együttműködés, melyben Georgia mint megszállt ország szerepe a Moszkva által diktált feltételek teljesítésére korlátozódott. Oroszország számára Sevardnadze nem számított komoly politikai tényezőnek, de nem is állt szándékukban Sevardnadze túlzott politikai

megerősítése. Putyin idején tovább mélyült az abház válság, kialakult a pankiszi krízis[3] és 2002–2003-ra Oroszország Abháziában és Dél-Oszétiában bevezette az orosz útlevélrendszert. Putyin mind az abház, mind az oszét oldalon erősíteni igyekezett befolyását, és gyakran találkozott pl. Raul Hadzsinba elnökjelölttel, őt személyesen támogatta. Abházia után Oroszország számára még inkább Dél-Oszétia vált fontossá. Az oroszok által Zviad Gamszahurdia idején Dél-Oszétia ellen 1990-ben indított háború ismétlődött meg 2008-ban.

Az események 1990-től egyenesen vezettek a 2008-ban bekövetkezett katonai agresszióhoz. 2004-től teljes orosz katonai kontroll érvényesült Dél-Oszétiában, kiépült az orosz titkosszolgálat Chinvaliban, a helyi oszét vezetőket kiszorították a hatalomból, és orosz káderek érkeztek helyükre. Így pl. *Jurij Morozov* lett a kormányfő, *Anatolij Barankevics*, a tapasztalt orosz katonatiszt, aki 4 évet töltött Csecsenföldön, az orosz katonai biztos első helyetteseként, a védelmi szervek titkára, államfő pedig az orosz titkosszolgálat által támogatott *Eduard Kokojiti*. Érdemes felidézni Kokojiti 2008 márciusában egy tv-műsorban elhangzott szavait: „A kaukázusi stabilitás szempontjából igen fontosnak tartjuk, hogy Oroszország ismerje el Abházia és Dél-Oszétia függetlenségét. Mi nagyon is tudatában vagyunk, mi ennek a jelentősége. Az Észak-Kaukázusban nagyon sok rokon nép él, és vannak, akik láncreakcióval riogatják a világot. De nincs igazuk azoknak, akik ezzel riogatnak, mert a Kaukázus nem Balkán. Láncreakció akkor lenne, ha Oroszország feladná Abháziát és Dél-Oszétiát." 2004-től felerősödtek a Dél-Oszétiában végrehajtott terrorista akciók, melyek hátterében szintén az orosz titkosszolgálat és a hadsereg állt. Egyre több helyi oszét vezetőt váltottak le, távolítottak el, így pl. *Dzsemal Karkaszov* belügyminisztert és testvérét, Uruzman Karkaszovot. Minden, a Szaakasvili-kormánnyal együttműködő és jó kapcsolatokra törekvő oszét politikust, tisztségviselőt el akartak

távolítani, valamint üldözték azokat az oszétokat a civil lakosság köréből, akik együttműködtek a georgiai vezetéssel. A terrorista akciók még inkább felerősödtek, és a georgiai kormány több diverzáns csoportot leplezett le. Ilyen diverzáns csoportok robbantották fel a gázvezetéket, valamint elektromos vezetékeket 2006-ban, és Georgia elleni embargót akartak elérni. A Szaakasvili-kormány abban bízott, hogy Oroszország felhagy kísérleteivel, és jelentős gazdasági projekteket indítottak el Dél-Oszétiában, így pl. oszét nyelvű iskolákat, kórházakat építettek, javultak a lakosság életkörülményei, a helyzet erőteljesen stabilizálódott és javult az együttműködés a georgiai kormánnyal. Az oszétok és kartvélek évszázados békés együttélésének csak az oroszok kaukázusi megjelenése vetett véget. A két nép 2008-ban is csak békére és nyugalomra vágyott. A georgiai kormány az európai államok által ismert legmagasabb szintű kulturális autonómia biztosítására törekedett Dél-Oszétiában, és támogatta *Dimitri Szanakojev* oszét vezető tevékenységét szemben az oroszok által kinevezett *Eduard Kokojiti*vel.

A „rózsás forradalom" győzelme után a Szaakasvili-kormány kijelentette, hogy Georgia jövője a demokrácia, a Nyugattal való integráció és az ország jövőjének garanciáját a NATO-tagságban látják.

Minél szorosabbra fűzte kapcsolatait a Nyugattal Georgia, Oroszország annál inkább aggódott a „status quo" felbomlása miatt, és úgy gondolta, hogy a Nyugatnak nem szabad beleszólnia az ő impériumi, reintegrációs törekvéseibe. 2007 decemberétől, amikor a NATO-csúcson tárgyalták Ukrajna és Georgia NATO-felvételének ügyét, felerősödött a Georgia-ellenes orosz propaganda Abháziában és Dél-Oszétiában. Ahogy erősödött a georgiai kormány befolyása és javult a helyzet Dél-Oszétiában, annál jobban készültek az oroszok az ellenlépésekre.

Rohamos tempóban indult meg az orosz személyek, generálisok, tisztek kinevezése azérintett területeken, és életbe

lépett Putyin Georgia leigázására, elfoglalására, megszállására és tönkretételére, a Szaakasvili-kormány likvidálására irányuló terve. A csecsen genocídium után Georgiában is véghez akarták vinni a genocídiumot. Az orosz vezetés nyilvánvaló célja (amit később Zsirinovszkij maga is kikiabált) az ország és benne Tbiliszi lerombolása, a Szaakasvili-kormány megdöntése, helyette orosz vezetés felállítása volt. *Medvegyev* elnök 2008. szeptember 2-án tett nyilatkozata is ezt igazolja: „A mostani rendszernek vége, számunkra Szaakasvili elnök nem létezik, ő politikai halott." Oroszország tehát Georgiát ismét leigázott és elnyomott tartományává akarta változtatni, vezetőként pedig abháziai és oszétiai mintára orosz helytartókat akart kinevezni.

2004-től a georgiai kormány Abháziát és Dél-Oszétiát érintő átfogó békefolyamatra és békés rendezésre tett javaslatot, ám Oroszország ismételten elutasította azt, a konfliktusövezetekben élő kartvél lakosság így továbbra is etnikai alapú támadások és büntető intézkedések, akciók célpontja maradt. Ennek eredményeképpen Dél-Oszétia és Abházia különböző bűncselekmények (pénzhamisítás, emberrablás, zsarolás, fegyver- és drogkereskedelem) melegágyává vált. Oroszország 2006 tavaszán illegális katonai bázist épített ki a Chinvalitól északra fekvő stratégiai fontosságú Dzsava településen, melyen 2500 katona, valamint tankok és páncélozott járművek üzemanyagtöltésére alkalmas üzemanyagraktár kapott helyet. Hosszasan sorolhatók azok az orosz részről megnyilvánuló cselekmények és nyilatkozatok, melyek mind azt bizonyítják, hogy a 2008. évi Georgia elleni orosz agresszió egy hosszú időn át alaposan előkészített és kitervelt hadművelet volt. E folyamat néhány fontosabb fejleményét érdemes megemlítenünk azért, hogy a 2008. évi augusztusi események láncolata még érthetőbbé váljon.

2008 áprilisában a világ közössége elítélte az orosz részről megnyilvánuló egyre erőteljesebb nyomást, hogy létesítsenek Abháziával és Dél-Oszétiával legális kapcsolato-

kat, és azt az említett georgiai területek de facto annektálásaként értékelte. 2008 májusában és júniusában Oroszország folyamatosan egyoldalúan növelte abháziai katonai erejét. A georgiai kormánnyal való egyeztetés nélkül, illegális módon nehéztüzérséget, ejtőernyős alakulatokat telepített Abháziába, melyek nem egyeztethetők össze a békefenntartás formájával. 2008. május 26-án Oroszország a Védelmi Minisztérium utasítására 40 000 főt, ún. „vasúti csapatokat" küldött Abháziába, hogy megerősítse a vasúti biztonságot, ami a katonai akcióhoz szükséges. Ezek az csapatok nem tartoztak semmilyen békefenntartó egységhez. 2008 júliusában megszaporodtak Dél-Oszétiában a provokációk, így július 3-án oszét szeparatisták merényletet kíséreltek meg *Dimitri Szanakojev* oszét vezető ellen, melynek során három rendőr megsérült. 2008. július 9-én 4 orosz repülő sértette meg Georgia légterét, *Condoleezza Rice* külügyminiszter látogatása idején. 2008. július 15. és augusztus 2. között *„Kaukázus 2008"* néven orosz hadgyakorlatot tartottak Georgia északi határainál. Az orosz védelmi miniszter nyilatkozata szerint a több mint 8000 katonát és 700 páncélozott járművet magában foglaló hadgyakorlat célja „egy különleges békemegerősítési hadművelet" kibontakoztatása Georgia abháziai és dél-oszétiai régiójában. A hadgyakorlat során terjesztett röpcédulákon a Georgia-ellenes propaganda jelszavaként a következő szerepelt: „Ismerd meg ellenséged." 2008. július 22–24-én az EU Oroszország bevonásával tárgyalásokat kezdeményezett Brüsszelben a georgiai kormány és az oszét szeparatisták vezetői között, melyet a szeparatisták arra való hivatkozással utasítottak el, hogy nem értenek egyet *Temur Jakobasvili* reintegrációs miniszteri kinevezésével. Válaszul a georgiai kormány Temur Jakobasvilit „a konfliktus megoldásával megbízott követ"-té nevezte ki, de oszét oldalon ismét elzárkóztak a tárgyalástól. 2008. július végén az EBESZ elnöke, *Alexander Stubb* finn külügyminiszter augusztus elejére tárgyalásokat ajánlott a georgiai kor-

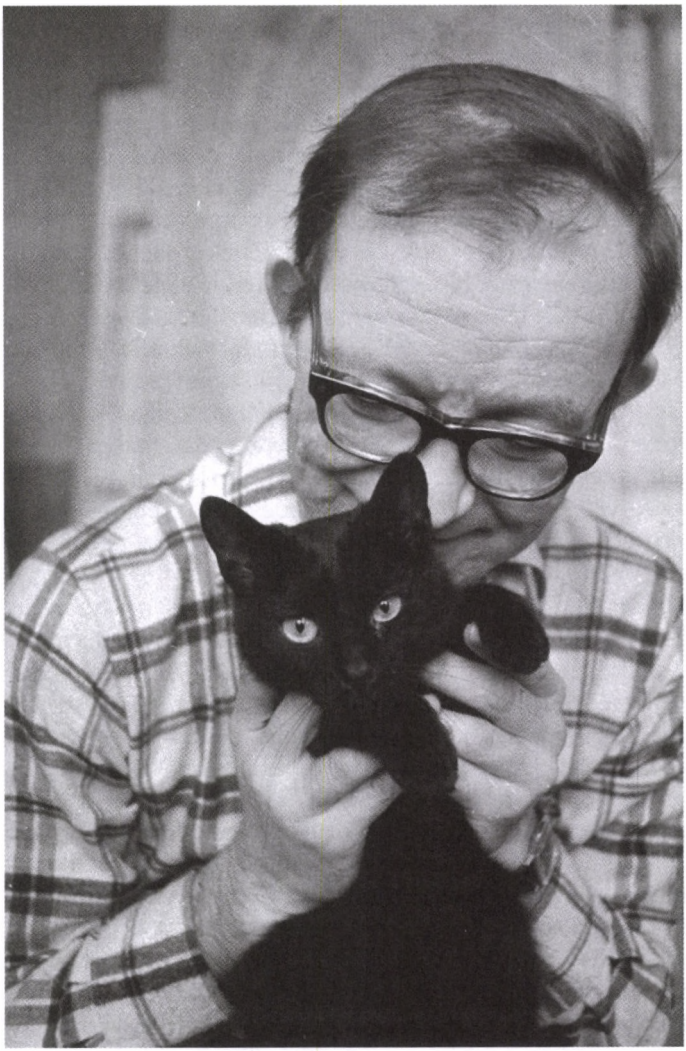
mánynak és az oszét szeparatistáknak, amit oszét részről ismét elutasítottak.

2008. augusztus 8-ig a szeparatisták, orosz támogatással teljesen ellenőrzésük alá vonták Dél-Oszétiát. Sokak számára figyelmeztető jelnek tűnt az, hogy az oroszok a támadást megelőzően augusztus 4-én a civil lakosságot, különösen a nőket és gyerekeket (az ott élő oroszokat és oszétokat) teljes egészében evakuálták Chinvaliból és a Chinvali környéki falvakból, buszokkal Észak-Oszétiába szállították, ahol iskolákban, óvodákban és egyéb közintézményekben szállásolták el őket. Augusztus 5–7. között Szaakasvili elnök reintegrációs ügyekkel megbízott minisztere és követe, *Temur Jakobasvili* többször kezdeményezett tárgyalásokat a szeparatistákkal, de ezek a kezdeményezések a szeparatisták elzárkózása miatt meghiúsultak, miközben a szeparatisták folyamatosan támadták, lőtték a georgiai kormány ellenőrzése alatt álló, georgiaiak (kartvélek, tehát nem oszétok) lakta falvakat Chinvali környékén.

Az orosz fél háborús előkészületeit jelezte az is, hogy az orosz állampolgárságot igazoló személyi okmányokat tömegével szállították Abháziába és Dél-Oszétiába, az ott élők orosz állampolgárságát igazolandó, ami később „jogalapot" teremthet a katonai beavatkozásra, úgymond saját állampolgáraik védelmében.

A feszültség növeléséhez járult hozzá az orosz kormány azon intézkedése is, miszerint 2008 áprilisában elnöki rendelettel engedélyezték az orosz állami intézmények és gazdasági egységek közvetlen kapcsolatfelvételét a georgiai szakadár területek hasonló intézményeivel.

Augusztus 7-én kudarcot vallott *Jurij Popov*, az Orosz Külügyminisztérium különmegbízottjának közvetítési kísérlete, melynek célja a tűzszünet elérése volt. Szaakasvili elnök felszólította az orosz békefenntartókat, hogy teremtsenek békét, és arra kérte őket, hogy üljenek tárgyalóasztalhoz, mert Georgia nem akar háborút, az országnak nincs

KONDOR BÉLA, 1970

szüksége háborúra, és bármikor bárkivel hajlandók tárgyalni annak érdekében, hogy elkerüljék a háborút. Ugyancsak augusztus 7-én közölte *Marat Kulahmetov* generális Temur Jakobasvilivel, hogy nem tud kapcsolatba lépni a szeparatista vezetőkkel, és az orosz „békefenntartók" nem tudják leállítani a szeparatisták támadását, kicsúszott a kezükből az ellenőrzés. Ugyanakkor elismerte, hogy a szeparatisták az orosz „békefenntartó" posztok közeléből lőttek. Jóllehet addigra már több georgiai békefenntartó és civil is életét vesztette a szeparatisták támadásai miatt, Szaakasvili elnök mégis ideiglenes tűzszünetet rendelt el, és tárgyalásokra szólított fel. Megerősítette a kormány ígéretét, miszerint a régiónak az „európai standard" szerinti autonómiát biztosítja, és felajánlotta Oroszországnak, hogy legyen ennek garantálója. Emellett feltétel nélküli amnesztiát ígért azon szeparatistáknak, akik beszüntetik az ellenségeskedést. A szeparatisták a georgiai kormány egyoldalú tűzszünete ellenére még intenzívebben támadták a kartvélek lakta falvakat és a georgiai békefenntartó posztokat. Ezzel párhuzamosan augusztus 7-én éjszaka mintegy 150 harckocsi és katonai személyszállító jármű indult és áramlott a Roki alagúton keresztül Chinvali irányába, georgiai területre, a konfliktusövezetbe, éjjel 23.30-kor lépték át a georgiai határt. Augusztus 8-án az oroszok 00.45-től a nehéztüzérséget és a légierőt is bevetették, szőnyegbombázással is támadták Georgia területét, a lakott településeket mind Chinvali környékén, mint Kahétiában, az Alazani-folyó völgyében. A kb. 16–18 órán át folytatódó intenzív bombázás során sok Chinvali környéki falvat lőttek, és több házat ért találat. Az emberek, köztük nők, gyerekek, a pincékbe menekültek. A támadásban többen áldozatul estek, megsebesültek. Segélykérő hívások érkeztek a Chinvali környéki kartvélek lakta településekről Tbiliszibe, a kormány segítségét kérve, hiszen az ott élők teljesen védtelenek voltak. A georgiai kormány ekkor nem tehetett mást, mint elindította katonáit, hogy megvédjék a civil lakosságot a táma-

dókkal szemben. Ugyancsak augusztus 8-án az orosz média egész nap azt szajkózta, hogy a háborút Georgia kezdte és Szaakasvili elnököt Milosevicshez és Szaddam Husszeinhez hasonlították. Augusztus 8-án az Orosz Védelmi Minisztérium és az orosz politikai elit különböző felelős beosztású személyiségei bejelentették, hogy a georgiai kormányerők „2000 civilt gyilkoltak meg" Chinvaliban. Ez nyilvánvalóan nem felelt meg a valóságnak, hiszen ők maguk már augusztus 4-én kiürítették Chinvalit, és később onnan, valamint a város környékéről támadták a környékbeli kartvélek lakta falvakat. Az evakuálás már augusztus 3-án megkezdődött, és augusztus 5-re befejeződött. Ugyanakkor a *Human Rights Watch* képviselői megállapították, hogy Oroszország szándékosan eltúlozta az adatokat azért, hogy kiprovokálja a bosszúállást a nemzetet alkotó többségi kartvél lakossággal szemben. Az orosz propagandagépezet ismét beindult az oszétok körében, és voltak, akik elhitték, hogy valóban a kartvélek gyilkolták meg a civileket, erre többen a kartvélek ellen fordultak. Augusztus 21-én az Orosz Főügyészség beszámolója már jóval kevesebb, 133 dél-oszét áldozatról számol be, akiknek túlnyomó többsége szeparatista katona volt.

A tbiliszi vezetés saját állampolgárainak védelmében csak akkor indította el katonai alakulatait Dél-Oszétia felé, miután az oroszok kitértek a tárgyalások elől, és a bombázásokat követően tudomására jutott, hogy a Roki alagúton át Oroszország felől hatalmas tankoszlop közeledik Dél-Oszétiába.

Augusztus 9–24. között, a georgiai hadsereg Tbiliszi irányába való visszavonulása után az orosz katonaság és a katonai jellegű alakulatok mindenütt súlyos atrocitásokat – rablást, fosztogatást, emberrablást, gyújtogatást, gyilkosságot stb. – követtek el, egyszóval georgiai civilek elleni büntető akciókat és etnikai tisztogatást hajtottak végre mind a konfliktusövezeten belül, mind azon kívül. Mind több jelentős település vált a hadműveletek célpontjává, így köztük

Gori, Borzsomi, Poti, Szuhumi, Batumi, Szenaki, Zugdidi és maga a főváros, Tbiliszi is. Nyilvánvalóvá vált, hogy az orosz támadás célja Georgia egész területének megszállása volt. Amikor az orosz hadsereg mintegy 20 km távolságban megközelítette Tbiliszit, és azzal a nyilvánvaló céllal tartott a főváros irányába, hogy elfoglalja, a világ tanújelét adta annak, hogy nem hagyja magára a független kaukázusi országot. Mind az USA, mind az EU elítélte az orosz agressziót, és a legnehezebb pillanatban vezető európai politikusok érkeztek Tbiliszibe augusztus 12-én (*Nicolas Sarkozy* francia, *Lech Kaczynski* lengyel, *Viktor Juscsenko* ukrán, *Valdus Adamkus* litván, *Toomas H. Ilves* észt elnök, *Ivars Godmanis* lett miniszterelnök) és a parlament előtt több százezres tömeg jelenlétében fejezték ki együttérzésüket, szolidaritásukat, és támogatásukról biztosították a georgiai kormányt és népet, kiálltak Georgia szuverenitása, területi integritása és függetlensége mellett. Szaakasvili elnök mellett látványosan felsorakoztak saját politikai ellenfelei, és az ellenzéki vezetők is támogatásukról biztosították a kormányt. Miheil Szaakasvili egy korábbi nagygyűlésen jelentette be, hogy Georgia kilép a FÁK-ból. Augusztus 11-én Bush elnök erősen kritizálta Moszkvát, amiért megpróbálja megdönteni Miheil Szaakasvili demokratikusan megválasztott kormányát. Szokatlanul kemény hangot ütve meg, hangsúlyozta, hogy Georgia az USA közeli szövetségese.

Oroszország szisztematikusan rombolta Georgia infrastruktúráját, és ezzel veszélyeztette a már meglévő Baku–Tbiliszi–Ceyhan, valamint Baku–Tbiliszi–Erzerum szállítási útvonalat, valamint a Közép-Ázsiából Európába tartó alternatív energetikai útvonalak kiépítését is. Tömeges méretekben támadott lakott településeket, aminek következtében számtalan helyen rombolt le lakóházakat, középületeket, kommunális hálózatokat, vasutakat, meg akarta bénítani az ország szárazföldi, légi, vízi közlekedési hálózatát, szállítási útvonalait. A szevasztopoli katonai támaszpontról in-

dított hajóival is támadta Georgia két nagy kikötővárosát, Szuhumit és Potit, de találat érte Batumit is. Emellett súlyos környezeti károkat is okozott azzal, hogy termőföldeket és természetvédelmi területeket gyújtottak és égettek fel, a tűzoltást is akadályozták. A bombázások következtében Chinvali és Gori környékén egész települések, falvak váltak lakhatatlanná, magát Gorit és sok más települést is újjá kell építeni.

Oroszország Georgia elleni háborúja ma sem ért véget, a háború kevésbé látványos formában, de továbbra is folytatódik.

Babirák Hajnalka

(Folytatása következik)

Jegyzetek

[1] Ld. Rusztavi 2 TV, 2008, *Russian Party* (Orosz játszma) c. dokumentumfilm (Szerkesztő: Toma Csagelisvili)

[2] Az abház határ mentén, ill. ahhoz közel fekvő folyó, mely a Kaukázus hegyeiből ered Szvanetiben és a Fekete-tengerbe ömlik.

[3] Pankiszi-völgyszoros: Georgia északkeleti részén, Kahetiben, a főként csecsenek és kisztek lakta Ahmeta környékén fekvő völgy az Orosz Föderáció határához közel, ahol a katonai ellenőrzést a georgiai kormány fokozatosan 2002-től vette át. Az USA katonai felkészítésével folyó művelet 2007-ben fejeződött be.

1% METAFIZIKA

Szabados György rovata

Renan

Fichte szerint az embernek az a sorsa, hogy egyéni *én*jét kicseréli a felsőbb *én*re. Ne ijedjünk meg ettől a metafizikus megfogalmazástól: az említett felsőbb *én* nem valami homályos, leírhatatlan dolog; csupán normák halmaza: társadalmi szabályzat, logikai törvény, erkölcsi szabály, esztétikai eszmény. És jólneveltség is. Minden elvégzett cselekvésünk egy felettébb ismert dilemma elé állít bennünket: vagy saját ízlésünket követjük, vagy egy felsőbb törvényhez igazítjuk az akaratunkat. Amikor Loyolai Ignác nem tudta elhatározni, hogy visszavágjon-e a mórnak, amiért az gyalázta a Szüzet, vagy pedig folytassa az útját Manresába, s az öszvérére hagyta a döntést, úgynevezett negatív példát akart mutatni nekünk, mintha csak azt mondta volna: „sose tegyétek azt, amit most én: a ti cselekedeteitekben sose döntsön az öszvéretek."

Nomármost, ezek a roppant nemes normák mind konvenciók. Nincs semmilyen anyagi valóságuk: nem dolgok, hanem szellemi sűrítmények, olyan értékek, amelyeket a kultúra ülepített le a – mindig jelentéktelen – anyagra, olyan fölösleges pótlék, amellyel gazdagabbá tesszük a természet fukarságát és takarékossági mániáját.

Ha már ott vannak a kövek a bányák mély gyomrában, vajon minek iparkodunk mi elrendezni őket tetraéder formában, és minek építünk belőlük piramist? Mi haszna a tetraédernek az emésztés szempontjából? Ha a szavak, ezek

a fürge madárkák, úgyis mind ide-oda repkednek az ajkak és fülek közt, akkor minek erőt tékozolni arra, hogy megfelelő szavakat keressünk egy disztichonhoz? Minek a zene, minek a hegedű? A Gredos csúcsain élő, fenyőgallyakat rágcsáló hegyi kecskék már a hasukban hordják az *V. szimfónia* teljes anyagát. Legyünk őszinték: a Múzsa csupáncsak sugallatos név, amellyel a költők agyi vértolulásukat illették; az Erény nem több, mint az izmok visszafogásának egyik sajátos osztálya; az Igazság pedig, ahogy Taine állította, csak normális hallucináció.

Amikor őszinték vagyunk, feltámad bennünk rögtön a gorilla, és azonnal teljesítendő jogokat követel; és csak fikciókkal és rémképekkel tudjuk majd féken tartani. Lehet, hogy a romanticizmus, az anarchizmus, az energumenizmus csupán egy-egy kísérlet, hogy igazoljuk az ember gyengeségét a belső orangutánnal vívott harcában.

A klasszicizmus ezzel szemben nekem a törvény szeretetét jelenti, az erős ember fényűzését, aki ura önmagának, és az erőfeleslegeit a normák medrébe tereli, tehát végül is az Irónia, a mérséklet rendszerét jelenti a klasszicizmus. Ezért érdemli ki kitüntetett módon Görögország a klasszikus nép nevét: a mérsékletet Spártában találták ki; az irónia először Athénban virágzott. Ezért nyilatkozott meg Goethe klasszikusként, amikor azt mondta, hogy „Csak a plebejus él szeszélye szerint, a nemes rendre és törvényre vágyik."

Ortega y Gasset

MÉLYSÉGBEN

Mélységből mélységbe – áll a Németh László és családja háborús történetét összefoglaló kötet élén, az író világában járatosak számára annak *Homályból homályba* címmel megjelent életrajzi kötetére utaló, eredetileg az 1968-ban született bevezető írás viselte cím. Ebben a néhány oldalas előszófélében Németh azt mondja: eredetileg a *Homályban* címet gondolta életrajzi írásai elé. A Németh Magda által írt és összeállított kötet címét hasonló módon visszaalakítva juthatunk oda, hogy joggal lehetne *Mélységben* – már csak azért is, mert az 1944-es német megszállással veszítette el Magyarország a szuverenitását, hogy utána majd félszáz évig idegen hadseregek állomásozzanak területén, és döntsenek sorsáról. Az következett be, amitől Németh László írói eszmélkedése kezdetétől tartott: a gondolkodó múzsája az a szorongó tájékozottság volt, amely e fenyegetettség növekvő erejének láttán hatalmasodott el benne. Ez a könyvecske a legsúlyosabb, közvetlen fizikai fenyegetettség időszakát mutatja be, s noha családi történet, középpontjában mégis Németh László áll.

Németh Magda könyve háborús történet tehát, vagyis az irodalom születésében a szerelem melletti másik meghatározó téma követel benne utat magának. Amit elmond – nagyon ismerős. Azt hiszem, sokaknak még a békeviselt nemzedékekből is. Magyarország II. világháborús hadműveleti területté válása, de főként Budapest ostroma és a dunántúli német ellentámadás pusztítása több százezer család legendáriumának része: a történelem nem ért véget bennük.

Járni azon a Duna-parton tanultam, amelyet a kiégett budavári palota látványa, az Erzsébet híd láthatatlan ívét tartó, deszkafallal elkerített pillérei tettek összetéveszthetetlenné. A kertet, ahol gyermekkorom legszebb idejét töltöttem, lövészárkok tagolták, a legnagyobb fenyők tövében egy családi jó barát volt eltemetve – ő mindörökre nálunk maradt, a szanaszét heverő további huszonvalahány holttestet, katonákét a hatóságok a temetőbe vitették a

visszaszállingózó helyiekkel, akik nem végeztek túl alapos munkát; maradt még néhány, akiket csak a bombatölcsérekben vagy a lövészárkok beomlasztásával temettek el. Máig imponál az a frontkárosulti szakértelem, ahogyan nagymamám az orosz tankok csörömpölésének hallatán '56-ban az ablakok leakasztásához kezdett, tudván, hogy télvíz idején egy szétlőtt városban az üvegtábla a legnagyobb kincsek közé tartozhat. Németh Magda történetének legfontosabb helyszíneitől alig tízpercnyi gyalogútra csapott át apámon és családján a front, ők is megélték azt az abszurd pillanatot, hogy telefonon értesíthették a szovjet ostromgyűrű bezárultával a belső területen rekedt ismerősöket.

Az ostrom világa tehát bensőséges ismerősömmé lett – történet, megélt borzalmak nélkül, de a fantázia rettenetével. Tudjuk, a II. világháború sokáig megkímélte Magyarországot – hogy aztán annál súlyosabb csapást jelentsen, életben, szenvedésben, anyagi pusztításban. A háború közvetlen nyomait elnyelheti az idő, de infernója kitörölhetetlen a túlélők emlékezetéből. Sokféle mű született róla, legtöbbje napló vagy visszaemlékezés. Elképesztő, feszült és változatos történetek sokasága maradt az utókorra – ám mélyebb lényegüket tekintve ezek a történetek egyformák. A túlélők csak azt mondhatják el, hogy miként maradtak életben ők, és haltak meg mások. Akik nem tudnak nem emlékezni, elbeszélik, hogy milyen borzalmak tanúi, részesei lettek a világtörténelem alá szorult civilek, felnőttek és gyerekek, férfiak és nők: a kiszolgáltatott emberiség.

Németh Magda remekül megírt és szerkesztett, sodró, izgalmas könyvecskéje (rövidebb változata a *Kortárs*ban, 1992-ben jelent meg) sajátosan lesz eredeti művé. Pedig szövegének jelentős része átvétel Németh László és Illyés Gyula naplóiból, följegyzéseiből. Ismert művekből idéz, ezzel kerekíti a maga történetét. A „klasszikusok" árnyékában azonban egy másik történet is kirajzolódik: az akkor tizenhárom éves elbeszélőé. Németh Magda a „felnőttek", a magyar irodalom akkor is ismert és ellenségeik által is számon tartott alkotóinak, egyúttal a szellemi ellenállás fenyegetett résztvevőinek történetéből beszél ki – jelezve tiszteletét és objektív értékítéletét, de a családja, barátja és a maga életét féltve küszködő Németh László nézőpontjától elkanyarodva egy eddig így, egyben nem látott, személyes történetet fogalmaz meg. Mert más az, ami

két, a nemzetet, a magyarság jövőjét féltő, az átélt és átélendő rémségeket szüntelenül történelmi távlatokban is szemlélő gondolkodóval történik, mint az, amit egy gyermekkorából hirtelen kirángatott, felnőttek számára is rendkívüli feladatot jelentő gondokkal szembenéző kamasz lány él meg. Még akkor is, ha ugyanaz esik meg velük.

Németh Magda nem írt naplót – hogyan is tehette volna? –, így apja és Illyés írásaiból indulva mondja el emlékeit, az általa idézett szövegrészek segítik visszaköltözni az egykori események világába. Az emlékek feltárásában jól fölismerhető az egykori tizenéves nézőpontja, a történetet azonban majd félszáz évvel később, egy tartalmas és színes élet tapasztalataival, eseménytörténete ismeretében mondja el. Könyvének két síkja harmonikusan simul össze – sok egyéb értékén túl ettől lesz jó olvasmánnyá: irodalommá.

Azt korábban is többé-kevésbé pontosan tudhattuk, hogy mi történt ebben az időszakban Németh Lászlóval és Illyés Gyulával, mit gondoltak a német és orosz megszállásról, mit Horthy kiugrási kísérletéről vagy a nyilasokról, miként vészelték át az ostromot, s hogy miként alakult sorsuk a továbbiakban. Arról azonban soha nem tudhatunk eleget, hogy mi történik a világtörténelem nagy tragédiái közepette azokkal, akik csak úgy általában élni akarnak. Gyerekek, fiatalok, idősek, asszonyok, anyák, testvérek. Akiket nem a világtörténelem aktuális alakulásának metafizikája foglalkoztat, hanem az, hogy legyen legalább egy-egy palack víz az ilyenkor is enni és inni akaró csecsemőknek, vagy a betegeknek, mit kínlódnak azok, akiket mérhetetlenül gyötör ilyenkor is a tisztátalanság, az elemi testi szükségletek normális elvégzésének akadályoztatása. Németh Magda könyvének értékei közül az e kérdésekre, szinte oda nem is figyelve adott apró válaszokra érdemes külön is figyelni. A háborús körülmények közé kényszerített ember „antropológiájáról" odavetett reflexiók ugyanolyan fontosak, mint a Németh- és az Illyés-életmű hátteréről alkotott kép mikrofilológiai adalékai.

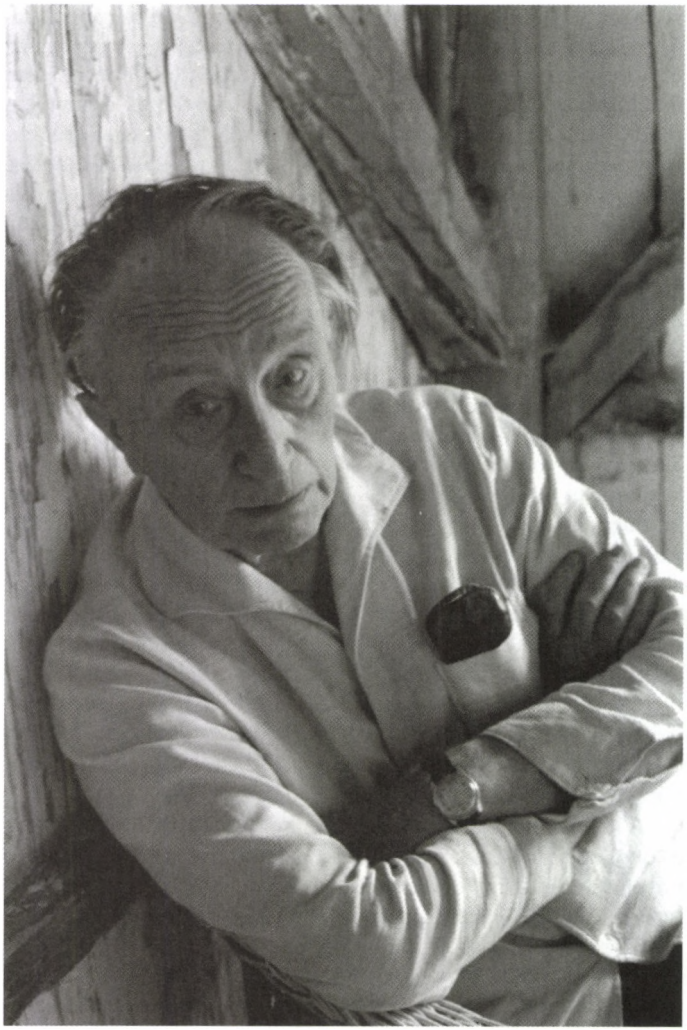
Ha így olvassuk ezt a könyvet, akkor igazi hőse maga az elbeszélő, a hirtelen korát meghaladó feladatokkal megküzdő, a nemzet tragédiáját személyes sorsaként, mikrovilágának összeomlásának megélő kislány. A visszaemlékező tudja, hogy a személyes sors a (nagy)történelem számára közömbös. Az eseményeket átélő

számára azonban a történelem az. Őt nem az emberiség sorsa, hanem a sajátja foglalkoztatja. Gyermekként végképp nem érzi át az őt körülvevő veszélyek teljességét, a szó felnőtt értelmében nem is fél igazán. Megijed, szorong, retteg, és szenved az éhségtől, a piszoktól, a kiszolgáltatottságtól. A másokért érzett felelősség érvényesíthetetlensége miatti gyötrődés, a világ retteneténck átélése a felnőttek és a gondolkodók „dolga" – egy darabig. De akit sorsa a tragédia fizikai központjába sodor, az nem tud ilyesmivel törődni. Különösen nem tizenhárom évesen, végképp felkészületlenül arra, amire nem lehet felkészülni, lényegében magára maradva, amikor gyerekből felnőtté kell válnia, felelősen másokért, nála is szerencsétlenebbekért.

És ebből a nézőpontból hirtelen minden másként látszik. Németh László írásaiból is tudtuk, hogy miként bujkáltak a németek és a nyilasok elől Illyés Gyulával, értesültünk arról, hogy Ella asszony szövődményeiben könnyen akár halálossá is válható sebesülésével (ahogy Németh Magda írja) a „család motorja" esett ki, hogy emiatt a „nagy" (értsd: alig tizenéves) lányoknak kellett valahogy biztosítaniuk egymás túlélését, hiszen lényegében apa és anya nélkül maradtak. Németh Magda nem bontja ki külön az így kialakult helyzet drámaiságát, hanem elfogadja mint a fölfordult világ másfajta, minden korábbitól-megismerttől különböző, végletesen irracionális, öntörvényű véletlenek vezérelte „rendszerébe" illeszkedő tényt. Mert ennek a világnak már nincs áttekinthető helyzete, szerkezete, rendje, hanem csak feladatok vannak, sőt egyetlen feladat: a túlélés. Ami nemcsak az egyén, hanem a mikroközösségek feladata is.

A könyv legmegragadóbb értéke, hogy erről ad hiteles, pátosz és önsajnálat nélküli képet. De nemcsak erről! A szerző személyes novelláján túl tekintve Németh Magda a *család* történetét írja meg. Így szükségszerűen elsősorban Németh Lászlóról szól.

Szerkezeti egységeit az események világosan szétválasztják. Az 1944. március 19-i német megszállással kezdődő szakasz az október 15-i nyilas hatalomátvételig tart, amikor a közvetlen, személyes fenyegetettség ismét fölerősödik: a részben konszolidált rémület idejét a folyamatos félelem kora váltja. Budapest karácsonyi körülzárásával kezdetét veszi az ostrom, amikor minden fölbomlik, nemcsak egyes célcsoportok, sokféle ellenzéki, nemcsak a

BERNÁTH AURÉL, 1974

zsidóság, nemcsak katonakötelesek, hanem a nők, gyerekek, öregek valamennyien osztoznak a mindennapos halálos fenyegetésben. Ez a helyzet sokáig azután sem enyhül, hogy a front átlép fölöttük: a megszállók nem hozzák el a békét. A harcok elültével aztán lassan a normalizálódás jelei mutatkoznak, de a rommá lőtt városban, a megsemmisült otthonokban, élelem, fűtés, megfelelő ruha nélkül még nem indulhat újra az élet. Ennek elszenvedésén túl az életben maradottak azt is sejtik, hogy egykori, oly magától értetődően elfogadott polgári életmódjuk a helyzet javulásával sem térhet már vissza. A Németh család ebből külön leckét is kap. Békésre utaznak, a harcoktól érintetlen vidékre, ahol minden az egykori világot idézi. Alföldi csend, jólét – de a háttérben a tragédia emléke, és a családfő elleni támadások, rendőrségi bekísérése jelzi: *ez a béke nem az a béke*. A történet ilyen tagoltsága egyúttal kijelöli az egyes részek súlypontját is. A kezdet középpontjában Németh László és Illyés Gyula áll: akkor nekik van a legtöbb félnivalójuk. A történetet a tőlük kölcsönzött vendégszövegek mozgatják: egyes jeleneteik szinte filmszerűen hatnak. Így az, ahogyan a német invázió napján menekülni kezdő Illyés és Németh összetalálkozik: Németh a városból igyekszik hazafelé a Törökvészi úton, szembe vele, de a túloldalon a korábban őt kereső, de otthon nem találó Illyés. Itt kapcsolódik össze sorsuk, egész odáig, hogy Illyés az új rend „első költője" lesz, Németh pedig megbélyegzett, kitaszított, fél-üldözött. Közös bujkálásuk ugyancsak filmre illő epizódja, amikor a Horthy kiugrásából Szálasi hatalomátvételévé züllött októberi napon Illyés Flóra asszony biciklijének csomagtartóján fuvarozza Némethet. Két szellemóriás a rajtuk, a hazán túlnőtt történelem zsákutcájából szeretne kijutni.

E feszesen szerkesztett kompiláció, majdhogynem egy avatott (mert kellő empátiával dolgozó) történész által adható összefoglalás után következik Németh Magda számára a drámai tetőpont. A nyilasok jegyezte hetek készítik elő az igazi poklot. Maga a '44-es karácsonyest a II. világháborús magyar sors szimbóluma: a történelem maga a legtehetségesebb dramaturg. A világégés közepén az érkező orosz hadsereg vet véget a békebeli idillnek, jelezve, hogy itt nemcsak hadseregek mérkőznek, hanem egyúttal végleg lezárul egy nagy európai korszak is.

Németh Magda nem filozofál. Pontos ábrázolásából kiderül, hogy korántsem különleges, egyéni sorsot mutat be a saját történetében-történetükben. Amit elmond, ugyan az akkori budapestiek sorsa volt, de Budapest ebben Európával osztozott. Szétlőtt lakás, megsemmisült családi emlékek, ellopott élelmiszerek, rettegés bombáktól és emberektől, betegségtől és erőszaktól. Tragikus fenyegetettség minden pillanatban, állandó döntési kényszer, amikor a jó döntéshez mindenekelőtt szerencse kell. Hátborzongató pillanatok sokasága, víz, élelem, fűtés, tisztálkodási lehetőség nélkül: amikor a polgári életmód minimumának természetes kellékei egyszeriben reménytelenül messzire kerülnek. Meg lehet szokni a megszokhatatlant: és aztán egyszer mégiscsak vége lesz. Kerül egy sebesült ló (mégpedig fehér!): meg lehet enni, és véget ér az éhezés. Fontosabb ez, mint annak az iszonyata, ahogyan a német kitörés utáni holttestek tízezrei feküsznek és indulnak oszlásnak az utcán. Háborúban a halál a természetes, a jóllakás a kivételes. A valaha oly természetes mindennapi kenyér egyszeriben mennyei csodaként érkezik meg. Az angyal: Püski Sándor.

És közben Németh Magda személyes eseménytörténetéből kirajzolódik, hogy az egy évvel korábbi indulás inkább még gyerek ifjú leányából sokat megélt, apokaliptikus eseményeket látott-tapasztalt felnőtt lesz. Nem igazi koravénség ez, hiszen a körülmények enyhülésével valamennyire mégis visszatér saját korához.

És innentől ismét viszonylag ismert, feldolgozott történet következik. A Németh család vidéki „konszolidációja", Németh László vesszőfutásának kezdetei. A drámai feszültség itt is kínálja magát. Az ostrom időszakának közösségi fenyegetettségében tragikus formában, de megvalósul az, ami Németh László számára mindig elérhetetlennek látszott: író és nemzete osztoznak egymás sorsában. E helyzet abszurditását mélyen átéli: ez az élménye ettől kezdve haláláig elkíséri. De abszurd más is: összeomlik az a rend, amelyet ellenfelének tekintett, és a nyomába lépő, az óhajtott új világ őt veszi üldözőbe.

Ez azonban már egy másik történet, amelyet elszenved ugyan valamennyire Németh Magda is, de szerencséjére ennek már nem közvetlen részese. Ismét iskolás lány lesz, aminek meg kellett volna maradnia. A történetet ugyan végigmondja, de személyes emlékei idézése már csak a hátteret színezi: az emlékezés helyére az

irodalomtörténet kerül. És kitűnő utószavában ezt már Monostori Imre fejezi be, bekötve Németh Magda családi krónikáját Németh László életrajzába, pályaívébe, érzékeltetve, hogy a vásárhelyi korszak szellemi fordulata külső és belső kényszerek eredménye. Mert másként szervezi magát újra az, aki a maga személyes életének középpontjába nemzete és az emberiség sorskérdéseinek megoldását teszi, mint akinek sorsa kérdéseibe a nemzet és az emberiség a maga erőszakos módján viszi be megoldatlanságát.

(Németh Magda: Mélységből mélységbe. Nap Kiadó, Bp., 2010. 82 o.)

Gróh Gáspár

A FELVIDÉK ELVESZTÉSE

Apám családja a 19. század elején költözött át a székelyföldi Zetelakáról a felvidéki Gömör megyébe, s az ottani Szkáros nevű községben született meg apám, édesanyám tősgyökeres Vas megyei, körmendi származék. Ha ezt a három helyet összekötöm egy-egy egyenes vonallal, akkor egy olyan háromszöget kapok, ami lényegében lefedi az egész történelmi Magyarországot. Tehát őseim révén mindhárom vidéken otthon vagyok, s jó nyolc évtizedes pesti életem okán az Alföldet is sajátomnak érzem. Tehát itthon vagyok szerte e hazában. Miként Illyés Gyula mondja. „Mert ha sehol is: otthon állok, / mert az a való, mit én látok, / akkor is, ha mint délibábot, / fordítva látom a világot."

Hát igen! Valahogy így voltunk 1920-ban, akkor: az volt a „való", amit láttunk, de hamar kiderült, hogy fordítva láttuk a világot. A diktátumról azt hittük, hogy kétoldalú szerződés, a történeti elvről, hogy históriai tényeken nyugszik, az etnikai elvről, hogy népszavazással hitelesíthető, az önrendelkezésről, hogy mindenkire vonatkozik, és így tovább.

A Párizs környéki békeszerződéseknek gazdag irodalma van, nem magyar szerzők is foglalkoztak e témával, a 90. évforduló aztán újabb alkalmul szolgált a még alaposabb kutatásokra. Ennek köszönhető Popély Gyula kiváló műve, a *Felvidék, 1914–1920.* A könyv – mint címe is jelzi – főleg a csehszlovák vonatkozásokat tárgyalja. Persze az 1914-es időhatárhoz nem tud mereven ragasz-

kodni, miként az 1920-as év sem áthághatatlan határkő. Éppen ezért hiányoljuk, hogy a világháború előtti múlttal még utalásszerűen sem foglalkozik. Beleillenék a könyv koncepciójába, ha megtudhatnánk, hogy mikor kerültek a szlovákok a Felvidékre, hogy szlovákok voltak-e a morvák, hogy jön ki az az 1500 éves őslakosság, hogyan éltek évszázadokon át „hungarusként" a szlovákok a Magyar Királyságban? Hogyhogy nem asszimilálódtak a több évszázados magyar elnyomás alatt? Milyen hibákat követtünk el a 19–20. századfordulón, ami a csehek felé fordította a szlovákokat?

A 19. században ébredező és erősödő szláv nemzeti tudat csak a fokozott érdekérvényesítésig jutott, hiszen Masaryk még a 20. század első évtizedében is csak a dualizmus trializmussá alakításáról álmodozott (igaz, azon belül szláv, jelesül cseh dominanciát tartott kívánatosnak), csak a világháború elemzése alapján vetették fel Benešék a Monarchia romjain felállítandó önálló Csehszlovákia javaslatát.

A nemzeti célok mellett a Német Birodalom erejének gyengítése volt a koncepció kiindulópontja. 1916-ra kiderült, hogy a franciák és az angolok nem tudják legyőzni a németeket, csak amerikai segítséggel vált ez lehetségessé. Ezt a helyzetet is arra használták ki Masarykék, hogy alátámasszák jövőbeli fontosságukat. Kifejtették, hogy ha a Monarchiát felszámolják, akkor szövetséges nélkül marad Németország, s a mellette felállítandó erős csehszlovák állam meggátolja a német hatalom érvényesülését.

Franciaországnak fontos volt Európa, az angolok inkább gyarmatbirodalomban gondolkoztak. Ez bizonyos elfogulatlanságot biztosított számukra. Lloyd George például világosan látta, hogy „sohasem lesz béke Délkelet-Európában, ha minden most születő kis állam határain belül nagy tömegű magyar irredenta fog élni". Egy későbbi tanácsülésen ismételten kifejtette, hogy nem lesz béke Közép-Európában, „ha utólag jövünk rá, hogy a magyar követelések megalapozottak voltak, és hogy egész magyar közösségeket adunk át, mint a barmokat, Csehszlovákiának s Erdélynek" [*értsd: Romániának*]. De azt nem kísérte figyelemmel, hogy szakértői az ő szellemében dolgoznak-e. Így aztán szavainak nem lett foganatja.

A cseh politikusoknak kiépített kapcsolataik voltak az angolszászokkal is, de a francia aspirációk ismeretében a francia vonalat tartották a legfontosabbnak. Popély részletesen kifejti, idézetekkel dokumentálja saját terveik ráépítését (amerikai segítséggel) a győ-

zelem felé tartó állam törekvéseire. 1916-ban jelent meg Párizsban Beneš brosúrája, ami már címében is kifejezi fő mondanivalóját: *Zúzzátok szét Ausztria-Magyarországot!*

A ferdítésektől, sőt valótlan állításoktól sem mentes irományában kifejti, hogy a közép-európai átrendeződés, Nagy-Románia, Csehszlovákia és Nagy-Szerbia létrehozása „elsőrendű francia érdek". Konkrétan: „A cseh-szlovák állam, mely gazdag és fejlett nagy gazdasági szférával rendelkezik, Nagy-Szerbiával a szomszédságában minden gazdasági és pénzügyi erejét Franciaország mellé fogja felsorakoztatni. Több mint 200 ezer négyzetkilométer terület, 14 millió lakos, ahol a francia gazdasági tevékenység a legjobb fogadtatásra fog találni."

Az utolsó fejezetben (*Felhívás az antanthatalmakhoz*) Beneš megismétli a Monarchia felszámolásának szükségességét, ami – szerinte – elsősorban európai érdek, ők e követeléssel csak hozzá akarnak járulni „az emberiség civilizációs törekvéseihez". A könyvecskét ilyen patetikus mondatokkal fejezi be: „Szabadítsátok fel az ausztriai szlávokat! Értsétek meg végre érdekeiteket, értsétek meg Európa érdekeit, értsétek meg az emberiség érdekeit!"

Beneš az emberiség érdekeire hivatkozott, de még abban sem lehetett bizonyos, hogy a szlovákok „megértik" saját érdekeiket, azaz a cseh érdekeket. Masarykkal együtt elvetette még a gondolatát is a népszavazásnak. És nemcsak ott, ahol sok lengyel volt (Szilézia), vagy ahol német többség szavazott volna (Szudétaföld), de még szlovák testvéreikben sem lehettek bizonyosak, annak ellenére, hogy autonómiát ígértek nekik. (Amiről aztán megfeledkeztek, s Esterházy Jánosnak kellett a prágai parlamentben követelni a szlovák önrendelkezést.)

Popély részletesen ismerteti a szlovák politikusok tárgyalásait, amelyeket aztán puccsszerűen fejeztek be – Prágában. Hogy menynyire bizonytalan volt a szlovákok csatlakozása, legjobban Tardieu francia miniszterelnök véleménye bizonyítja, mely szerint dönténiük kellett: vagy népszavazás, vagy Csehszlovákia.

A könyv törzsanyagába nem fért bele, de az utószó (Holló József Ferenc munkája) megemlíthette volna, hiszen éppen az 1920 utáni időket taglalja, hogy Josef Tiso, későbbi államfő, az 1938-as eucharisztikus kongresszus idején tárgyalt Kánya Kálmán magyar külügyminiszterrel, s megegyeztek abban, hogy Csehszlovákia szétesése esetén Szlovákia Magyarországhoz csatlakozik, föderatív alapon.

Még szeptemberben is kitartott Tiso e megegyezés mellett, de aztán közbeszólt Hitler. Mindenesetre jellemző, hogy még a harmincas évek végén is volt esély e két Kárpát-medencei állam szövetségére.

A csehszlovák állam szükségességét Masarykék azzal is indokolták, hogy ez az erős szláv állam majd gátat jelent a német terjeszkedésnek. A történelem bizonyította, hogy ez a gát semmi nehézséget nem jelentett Hitler számára. (Persze ebben szerepet játszott a Nyugat felelőtlen politikája is.) A korábbi párizsi ígérgetésüket egyébként az adott pillanatban maga Beneš hiteltelenítette. Amikor 1938 elején már a levegőben volt az Anschluss lehetősége, Gratz Gusztáv ex-külügyminiszter (nyilván Kánya külügyminiszter tudtával) felkereste a prágai vezetőket, figyelmeztetve őket a közelgő veszélyre és javasolva az együttműködést. A tárgyalás nem járt eredménnyel, s végül Beneš – Gratz jelentése szerint – így reagált a Csehszlovákiát fenyegető veszélyre: „A cseh nép, amely már évszázadokig élt a Szent Római Birodalom gyomrában, el fogja bírni azt, ha a jövőben újból egypár évszázadot egy másik Német Birodalom gyomrában fog élni."

A pár évszázadból csak pár év lett (éppen a háborús évek), de a cseh nép nem zavarta a hitleri bendő emésztését. A háború után Csehszlovákia visszakapta – győzelmi ajándékként – a Felvidéket, majd pár kommunista évtized után Szlovákia kiválásával elvesztette azt. Ma Szlovákia birtokolja Kárpátalja kivételével, amit Beneš nagylelkűen Sztalinnak ajándékozott. Íme a történelem: felelőtlenségek sorozata. De sokat tanultunk Popély Gyula könyvéből!

(Popély Gyula: Felvidék. 1914–1920. Magyar Napló, Bp,. 2010. 438 o.)

TÖRÖK BÁLINT

AZ ETRUSZK VALLÁSTÓL A POSZTMODERN JOGELMÉLETEKIG

Szmodis Jenő könyvéről

Gyakran hallhatjuk azt a megállapítást, hogy a bíróság feladata a jogszolgáltatás, és nem az igazságszolgáltatás. E megállapítás rendkívül kiábrándítóan hat azokban az esetekben, amikor a jogszabályoknak megfelelő ítélet ellentétes igazságérzetünkkel.

Honnan eredeztethető történetileg, mivel magyarázható elméletileg az a tény, hogy a jog és az erkölcs a nyugati világban néha oly élesen szembe kerül egymással? Többek között erre a kérdésre is választ kaphatunk, ha elolvassuk Szmodis Jenő *A jog realitása* címmel 2005-ben megjelent kiváló könyvét, mely a szerző 2009 decemberében megvédett, *A jog ontológiai megközelítésének egyes kérdéseiről* szóló PhD-értekezésének alapjául szolgált.

A három részre tagolt mű első része a jogbölcselet legfontosabb kérdéseit járja körül: többek között kitér arra a kérdésre, hogy beszélhetünk-e egyáltalán jogontológiáról s jogfilozófiáról, mik a jog lényegi ismérvei, hogyan definiálható a jog, hogyan viszonyul egymáshoz az állam és a jog fogalma, leírhatók-e a jogi szabályok tisztán előíró jellegű, ún. Sollen-jelenségekként, hogyan ragadható meg a jog lényege *a priori*, illetve *a posteriori* kategóriaként, s hogyan értelmezhetők a szankció nélküli jogi normák? A szerző – bőséges irodalmi háttérre támaszkodó – megállapításai közül csak néhányat emelnék ki.

A jog lényegi elemeit (hatalom, elismerés, normativitás) vizsgálva elmondható, hogy az elsődlegesen az eszmei-tudati szférába tartozó, pszichikus jellegű jelenség, aminek realitása így inkább spiritualitásában, mintsem materialitásában ragadható meg. *A priori* kategória helyett azonban a jog inkább *a posteriori* kategóriaként írható le, mivel fogalma csak létrejötte után alakult ki: csak a normák gyarapodásával körvonalazódhatott az egyes konkrét normáktól elvonatkoztatott jogfogalom, ugyanúgy, ahogy a zene vagy az irodalom fogalma is csak bizonyos művek megszületését követően képződött. A joghoz kapcsolódó képzetek közül különösen jelentős a megengedett kényszer kategóriája, amely alatt a szerző egy spirituális tekintélyként is elfogadott hatalom által kilátásba helyezett és szükség esetén ténylegesen is megvalósítható kényszert ért.

Arra az alapvető kérdésre, hogy az állam vagy a jog volt-e előbb, azt válaszolhatjuk, hogy a két kategória lényegében egyszerre hozta létre egymást: éppen úgy, ahogy – a szerző találó hasonlata szerint – a várandós nőből ugyanakkor lesz anya, mint amikor a magzatból gyermek. Rendkívül szellemes a szerző azon hasonlata is, mely a szankció nélküli jogi normák jogi jellegét magyarázza: e szerint a szankciót nem tartalmazó, de jogiként kibocsátott norma éppúgy jogi normának tekinthető, mint ahogy a műalkotásként

létrehozott produktum is a művészet része, függetlenül attól, hogy kvalitása esetleg kívánnivalót hagy maga után.

A jog fogalmát meghatározva a szerző úgy véli: szűkebb értelemben az nem más, mint a jogképzet, amit el kell határolni azoktól a jelenségektől (pl. a szerződésektől), melyekre az vonatkozik. A jog tágabb értelemben vett fogalma (a jog realitása) pedig e két tényező (tehát a jogképzet és a jogi jelenségek) dinamikus kapcsolatában ragadható meg. A szerző teljesen indokolt módon fejezi ki kételyét a nyugati jogfogalom és jogfilozófia univerzális jellegét illetően. A Nyugat joga ugyanis alapvetően formális, a moráltól elhatárolt, kategorikus jellegű normák rendszere. A keleti jogok ezzel szemben általában vagy kifejezetten vallásjogok, vagy olyan jogok, amelyek a vallással többé-kevéssé összefüggő moralitásban gyökereznek. A nyugati jog formalitásának alapját a szerző a római jog recepciójában jelöli meg.

A könyv második része éppen ezért a római jog sajátos vonásait veszi górcső alá. A szerző itt fejti ki a legmeglepőbb s legeredetibb megállapításait. Úgy látja, hogy a patríciusok és a plebejusok szellemisége, kultúrája s ezzel együtt jogszemlélete is élesen különbözött egymástól. Míg a patríciusokat a formalizmus, a plebejusokat egy intuitív-kollektív helyességfelfogás jellemezte. E két, egymástól eltérő szemléletre kitűnő példaként szerepel a könyvben a hősies vitézségével Rómának győzelmet hozó, majd erkölcsi felháborodásában testvérgyilkossá váló Horatius fiúra kimondott két, ellentétes tartalmú ítélet: mint tudjuk, a fiút a király által kinevezett (s a formális szabályoknak megfelelően eljáró) *duumvir*ek halálra ítélték, az elítéltet azonban a népgyűlés (intuitív-kollektív igazságérzete alapján) felmentette.

Szmodis a patríciusokat az etruszk, a plebejusokat pedig a latin-szabin kultúra hordozóinak tekinti. Úgy véli, hogy a római jogra eredetileg az előbbi nyomta rá erőteljesen a bélyegét. Az ősi római jog formalizmusa valóban kísértetiesen hasonlít az etruszk vallás formalizmusára. Az etruszkok úgy gondolták, hogy az istenekkel a békét a vallási szertartások aggályos pontossággal való elvégzése által lehet fenntartani. Az archaikus római kötelmi jogban ugyanígy kizárólag a szigorú ügyleti formák betartásával lehetett a célzott joghatást elérni. Az első római perrend (*legis actió*s eljárás) merev szabályai, melyek alapján a perlés pontosan előírt szavak-

kal és cselekményekkel történt, szintén feltűnően összecsengenek az etruszk rítusokra vonatkozó szigorú előírásokkal. Fontosnak tartom ehhez hozzátenni, hogy a latin *ius* (jog) szó ősi árja gyöke eredetileg rituális megtisztulást, rituális úton elért megigazulást jelentett.

A közfelfogás szerint Rómában előbb latin-szabin, majd etruszk származású királyok uralkodtak. A szerző ezzel szemben – nyelvi és régészeti emlékek alapján – igazolhatónak látja azt, hogy már az első királyok is etruszkok voltak (erre utal pl. az, hogy a Róma szó és a három ősi törzs neve etruszk eredetű, s Romulus állítólagos sírján etruszk felirat olvasható), s a mai közfelfogás tulajdonképpen a későbbi korok történelemhamisításán alapul. A szerző szerint az etruszk kultúra domináns jelenlétére utal a korai időkben a tizenkettes szám gyakori, szimbolikus értelmű megjelenése: Romulus azzal nyerte el a városalapítás jogát, hogy az etruszk eredetű madárjóslás során az égbolt őfelé eső részén – Remus hat madarával szemben – tizenkét keselyűt pillantott meg; Róma első igazi pénzegysége, az *as*, tizenkét részegységből (*unciá*ból) állt; az első római „törvénykönyv" tizenkét táblán került kihirdetésre. A 12 az etruszkok számára a teljességet jelentő szent szám volt, ami azt fejezte ki: Etruriát tizenkét városállam szent szövetsége alkotta. Az etruszk hitvilág szerint tizenkettő volt az „egyetértő istenek" száma, s az etruszkok az emberi életet tizenkét hétéves ciklus láncolataként fogták fel. Ezek után könnyen elképzelhető, hogy más ősi vallásokhoz hasonlóan az etruszk vallás a tizenkettő mellett a hármat is szent számnak tekintette, s ezzel magyarázható a hármas szám gyakori előfordulása a római jogi forrásokban. Néhány példa erre a XII táblás törvényből: a gyermeket az apának háromszor kellett eladnia ahhoz, hogy a gyermek felszabaduljon hatalma alól; a férji hatalom alatt nem álló asszonynak három napot kellett évente férje házán kívül töltenie, ha meg akarta megakadályozni, hogy férje elbirtoklás útján hatalmat szerezzen felette; a fizetőképtelen adós tartozásának összegét háromszor kellett kikiáltani a piactéren, a kötelességét megszegő tanút három napon át kellett felelősségre vonni (vö. H. Goudy: *Trichotomy in Roman Law*. Oxford, 1910).

A művelt etruszkoknak a formális szabályok megszegésétől óvakodó lelkületét a szorongás jellemezte, politikájuk alapvetően védekező jellegű volt – szemben a harcias szabinok hatalomra való

törekvésével. Szmodis Jenő szerint Róma sikere e két eltérő karakter szerencsés ötvöződéséből fakadt: az itáliai hegemónia megteremtése, majd a világbirodalom kiépítése során ugyanis „egyszerre volt szükség a nyers erő tettrekészségére és a kifinomult kultúra szellemi instrumentumaira". Helyesen mutat rá a szerző arra is, hogy Róma a külpolitika terén nagyszerűen kamatoztathatta belpolitikai tapasztalatait, s a külügyek terén töretlenül folytathatta annak a *divide et impera* elvnek az érvényesítését, melyet a belpolitikai életben már századok óta követett. A patríciusok és a plebejusok küzdelmei során ugyanis az etruszk szellemű római elit az egyes közjogi intézmények lényegi elemeinek egymástól való elhatárolása útján mindig arra törekedett, hogy a latin-szabin elemek hatalomban való egyre nagyobb fokú részesítése ellenére továbbra is fennmaradjon saját vezető szerepe. Így, amikor lehetővé tették, hogy az egyik *consul* plebejus legyen, ugyanakkor felállították a *praetor*i tisztséget, aki átvette a *consul*októl a jogszolgáltatás irányítását, s aki kizárólag patrícius lehetett. Jól látja a szerző, hogy a patríciusok – amíg csak tudták – elsősorban a szakrális szférától igyekeztek távol tartani a plebset.

Nagyon érdekes összefüggésre világít rá a szerző akkor, amikor megállapítja, hogy Róma külpolitikai téren a plebs belpolitikai és szellemi előretörésével párhuzamosan vált egyre inkább imperialistává: a védekező háborúk helyett hódító háborúkba kezdett, s megkezdte világuralmának felépítését. A hatalom megosztásának belpolitikai elve ekkor külpolitikai doktrínává vált oly módon, hogy a *divide* etruszk elve kiegészült az *impera* italicus elvével. Végül pedig az egyre vadabbá váló imperialista külpolitika alapelvévé a *vae victis* vált. Helyesen látja a szerző azt is, hogy az etruszk eredetű s kezdetben kifejezetten kultikus jellegű cirkuszi játékokat és gladiátori viadalokat is az erőszakra hajló italicus plebs akarata züllesztette le brutális látványosságokká.

A szerző a római jog fejlődésének lényegét abban látja, hogy az eredeti etruszk szellemiséget egyre jobban átjárta az italicus népek szellemisége. Mint már említettük, az ősi római perrendben és az ősi formális ügyletekben könnyen kimutatható a rituális és processzuális etruszk vallás erős hatása. A *praetor*ok jogfejlesztő tevékenységük során ezzel szemben egyre inkább azt a tartalmi jellegű italicus igazságosság- és helyességeszmét tették a jogszolgáltatás vezérgondolatává, ami korábban a népgyűlések ítélkezését

VAS ISTVÁN ÉS SZÁNTÓ PIROSKA, 1977

jellemezte. A jog így fokozatosan profanizálódott, a formális gondolkodásmód azonban alapvetően megmaradt. Helyesen mutat rá a szerző, hogy ez a formalitás viszont már nem az etruszk vallásosság formalitása volt, hanem csupán a gondolkodásnak egyfajta sémája: a régi kategóriák szakmai tisztelete. A szerző megállapítását azzal tudom megerősíteni, hogy alapvetően a *praetor*okra is jellemző volt az a formakonzervativizmus, ami korábban a *pontifex*eket áthatotta jogfejlesztő munkájuk során: a *praetor*ok a régi civiljog szabályait nem helyezték hatályon kívül (erre nem is kaptak felhatalmazást), csupán – bámulatosan elmés technikai megoldások útján – megkerülték azokat, a méltányosság eszméjének jegyében.

Azt, hogy a római magánjog kétféle (*agnat* és *cognat*) rokonságot ismert, a szerző szintén az etruszk és az italicus népek különböző szellemiségével magyarázza, és az *agnat* családot italicus, a *cognat* családot pedig etruszk eredetűnek tekinti. A szerző alapgondolatát jónak tartva, de vele ellentétben úgy látom, hogy az etruszk kultúra jegyei a *cognat* helyett inkább az *agnat*, a italicus szellemiség vonásai pedig az *agnat* helyett inkább a *cognat* rokonság felfogásá-

val áll összhangban. A szűkebb értelemben vett *agnat* rokonokat ugyanis nemcsak az kötötte össze, hogy egy családapa hatalma (tulajdonképpen védelme) alatt álltak, hanem az is – s legfőképpen az, bár ezt a római jogi tankönyvek általában elhallgatják –, hogy közös volt a házi vallási kultuszuk, isteneik, és az oltárként használt házi tűzhelyük (vö. N. D. Fustel de Coulanges: *Az ókori község. Tanulmány a görög és római vallásról, jogról és intézményekről.* Bp., 1883, 71). *Cognat* rokonok ezzel szemben a vérrokonok voltak, akik között nem feltétlenül állott fenn vallási kötelék. Az ősi civiljog szerint végrendelet hiányában csak *agnat* rokonok örökölhettek egymás után (az örökösök legfőbb feladatát ugyanis az örökhagyó által ápolt házi kultusz folytatása képezte), a *cognat* rokonok törvényes öröklését – méltányossági alapon – a *praetor*ok vezették be.

Érdemesnek tartom itt megjegyezni, hogy a kétféle rokonság mellett más hasonló kettősségeket (párhuzamos elemeket) is találhatunk a római magánjogban, melyek kialakulása máig vitatott (vö. Zlinszky János: *Állam és jog az ősi Rómában.* Bp., 1996, 100–110.). Ilyen a kétféle (férji hatalommal járó és férji hatalom nélküli) házasság intézménye, a férji hatalom megszerzésének kétféle módja (vallási szertartás, illetve profán nővétel), a magánvagyon megjelölésére használt két különböző fogalom (*familia* és *pecunia*), a kétféle ősi értékmérő (mérlegelt érc, illetve lábasjószág) és az apai gondoskodás pótlására irányuló két intézmény (gyámság és gondnokság). Az ősi hagyományok e kettőssége nagyban igazolja Szmodis Jenő számos megállapításának helyességét.

Könyve harmadik részében a szerző visszatér korunk alapvető jogfilozófiai kérdéseihez. Úgy látja, hogy a Nyugat a római jog recepciójával átvett egy sajátos jogszemléletet, melynek lényege a jog ideális létként való elképzelése. Ez a felfogás a jognak az embertől, a társadalomtól független, egyfajta transzcendens jellegű külön létet tulajdonít, az etruszk vallásból ered. A keleti világban a jog szerepét nem abszolutizálják, a jogot önértékként nem kezelik. E kultúrákban a jog szellemi létével kapcsolatban fel sem merülnek kérdések, mert az náluk általában nem különül el élesen az erkölcstől és a transzcendenciától. A formális, racionális nyugati jogunk is vallási eredetű, „csakhogy egy olyan vallás eredője – nevezetesen az etruszké –, amelynek helyességeszméje nem az emocionálisan átélhető morális mozzanatokban, hanem a rítus, a

formalitás hibátlan elvégzésében állt." Ez tehát a végső oka annak, hogy a nyugati kultúrkörben a jog élesen szembekerülhet az erkölcsi felfogásunkkal, igazságérzetünkkel.

A több mint 300 oldalas, sok-sok eredeti felismerést tartalmazó könyv tudományos körökben nagyobb visszhangot nem váltott ki, annak ellenére, hogy a szerző számos újszerű megállapítása kifejezetten provokatív. Remélem, hogy jelen írásom által hozzá tudok járulni ahhoz, hogy Szmodis Jenő értékes, a magyar jogtudomány eredményeit gazdagító gondolatai szélesebb körben ismertté váljanak.

(Szmodis Jenő: A jog realitása. Az etruszk vallástól a posztmodern jogelméletekig. Kairosz Kiadó, Bp., 2005., 307 o.)

Sáry Pál

TÖRTÉNELMI LECKE

Különös élményem volt a napokban, amikor futótűzként terjedt a hír, hogy a Biszku-filmet, a *Bűn és bűntetlenség*et mégsem vetítik le az Uránia moziban június 16-án, mert személyiségvédelmi okok miatt letiltották. A rendezők – Skrabszky Fruzsina és Novák Tamás – nem adták föl, s a Mentha terasz összes helyiségében még aznap este levetítették. Gyülekezett a tömeg, mint a hetvenes években olykor, ha „Balázs Béla-s" filmet vetítettek a Toldi moziban. Kedélyes, nyugodt várakozás. Sok ismerős és ismeretlen. Nagyon öregek és nagyon fiatalok, és ami szokatlan, országgyűlési képviselők is álltak a sorban. Még DVD-ket is osztottak egy dobozból, de akiknek jutott, azok sem álltak ki a sorból, hogy otthon nézzék meg. Mert ez itt más volt, egy akció, egyfajta csendes demonstráció a nyilvánosság mellett. S ezen az sem változtat, ha az esti hírekben bemondják: a Biszku lányok mégis hozzájárulnak a vetítéshez. Tehát legális, ami történik.

A film úgy indul, mint sok más 1956-os film. Archív képek árnyékában neves szakértők összefoglalják a tényeket: a forradalmat minden korábbinál brutálisabb megtorlás követte. Háromszáz kivégzés, 20 000 büntetőeljárás, 16 000 internálás. 200 000 ember elhagyta az országot.

Nem valószínű, hogy Kádár János ismerte Machiavellit, de Lenintől is tudhatta: gyors, erős, brutális terrorra van szükség, hogy viszonylag gyorsan ráébredhessenek az emberek, hogy ők a kommunisták mellett állnak – mondja Szerencsés Károly történész. Ez magyarázza 1957. május elsejét.

Aztán két huszonéves – a film rendezői, szerkesztői –, ülnek az internet előtt, és tanakodnak: él-e még valaki a megtorlás irányítói közül. Rábukkannak Biszku Béla nevére, aki belügyminiszter volt 1957–61 között. Visszavonultan él, 1989 óta nem adott interjút.

Kitalálják, hogy csellel környékezik meg. Szülőfaluja, Márokpapi almanachjába kérik az interjút. A faluban egyébként a fiatalok semmit nem tudnak róla, egy iskolatársa emlékszik, hogy közvetlen volt miniszterként is, és az nem lehet, hogy véreskezű kommunista lett volna. Biszku első szóra fogadja őket. Korát meghazudtolóan fiatalosan, teljes szellemi frissességgel nyilatkozik szép otthonában. Később szülőfalujába is ellátogat a stábbal, ahol a közönségtalálkozón „beépített" emberek kezdik feltenni az előre megbeszélt, a forradalom eseményeire vonatkozó kérdéseket. Pillanatra sem jön zavarba. „Ellenforradalom volt, meg kellett védeni a munkáshatalmat. Meg volt hirdetve a Szent Bertalan éjszakája" – mondja.

Megbánás? Bocsánatkérés? – kérdezik a fiatalok. De ilyesmi meg sem fordult a fejében. Ma is rendíthetetlenül meg van győződve az igazáról. Hogy bűnös lenne? Ugyan! „Nem én végeztem ki őket, a bíróság hozta az ítéletet. " És különben is: „Rend volt, nyugalom, közbiztonság. Erőszakra csak erőszakkal lehet hatni." Amikor az orra elé teszik a papírt, amelyből feketén-fehéren kiderül, ő szorgalmazta a keményebb bírói ítéleteket, akkor is hárít, tagad.

Döbbenetes látni egy embert, akivel megállt az idő, akiről leperegnek a tények, aki jóllehet, tudja, hogy nagyot fordult a világ, ugyanaz a kemény, vonalas kommunista, aki egész életében volt. Kádárral is szembeszállt, akit liberális elhajlónak tartott, bár ma is a 20. század legmeghatározóbb magyar politikusának tartja, hozzátéve: „Nagy fának nagy az árnyéka. "

A hatást fokozza, hogy közben halálos cellában váró elítéltek, Wittner Mária, Fekete Pál felidézik, milyen is volt hallgatni a kopácsolást, s számolni, hány embert akasztanak aznap. Volt nap, hogy tizenhatot. S elmondják, milyen volt az utolsó éjszaka, hogyan búcsúztak az akasztófa alá induló társaiktól.

Balás-Piri László és Fónay Jenő még a film elején eljátszanak a gondolattal, hogy mi lenne, ha találkoznának Biszkuval. Balás-Piri azt mondja, nem lehet megütni egy kilencvenéves embert. Húsz évvel ezelőtt kellett volna elítélni, de elmulasztottuk a lehetőséget. A Zétényi–Takács-féle igazságtételi törvény elbukott. Fónay se vérszomjas, azt hiszi, Biszku ki sem mer menni az utcára. Amikor megtudja, hogy látták sétálni a Mammutban, azt mondja: akkor leköpném.

A magyar film is elmulasztotta a lehetőséget, hogy kamera elé állítsa azokat, akik a példátlan megtorlás irányítói, végrehajtói voltak, de legaább azokat, akik rokonszenveztek a forradalom leverőivel. Még jóval a rendszerváltozás előtt forgatta Gyarmathy Lívia a *Hol zsarnokság van...* című filmjét egy vérbíróval, de személyiségvédelmi okok miatt, a bíró később visszavonta hozzájárulását. Azért is nagy jelentőségű a film, mert az utolsó pillanatban mégis sikerül megszólaltatnia egy koronatanút. Jóllehet, hamis tanút: Biszku szó nélkül hagyott állítása szerint az ő oldalukon háromezer halott volt – nyilvánvalóan nem igaz. Hogy egy egykori rágalom idézése, hogy meggyőződéssé vált rágalom, hogy kései tévedés: egyremegy. Csak az bizonyos, hogy hazugság. „Hoztunk szigorú rendelkezéseket is, kb. 280 emberre szabtak ki halálos ítéletet a törvény értelmében. A bíróságok munkájába [hazudta Kádár – H. M.] a párt nem avatkozott be, de amikor a halálos ítéletek száma elérte az ellenforradalmi eseményekben ártatlanul elhunytak számát, arra kértem az elvtársakat, hogy álljanak le..." – idézi Horváth Miklós *In memoriam 1956* című könyvében, ahol Kádár nyilván torzít, de háromszáz „mártírnál" bizonyára nem volt több – a helyszínen kivégzett fogoly ellenállókat és a harcokban lemészároltakat nem számítva.

A film pergő, jó ritmusú, a szóhasználata és képi kifejezésmódja miatt képes a fiatalokat is megszólítani. Ez talán legnagyobb erénye, hiszen az elmúlt húsz évben minden arról szólt, hogy történelemmentes tudattal nőjön fel minden új generáció.

Szükségképpen felmerül, talán túl nagy figyelmet is kapott, egy módszertani probléma: etikus-e a tényfeltáró újságírásban és különösen az amerikai, de például a cseh dokumentumfilmben is használt módszer a „csőbehúzás", a riportalany megtévesztésével való szóra bírása. Ráadásul kihagyják a film nagy lehetőségét, ami-

kor bevallják a trükköt. „Ez hiba volt" – mondja szigorúan Biszku, de ezzel a konfliktusnak nincs vége, de ezt már a kamera nem mutatja, a nézőnek erős hiányérzete támad. Itt vélhetően megromlik a kapcsolat az alkotókkal. Egy személyiségi jogi perben – Biszku Béla a napokban újra tiltakozott a nyilvánosság ellen – adut adnak a felperes kezébe, s a film nem vetíthető. Bár a mai technikai lehetőségek mellett ennek a kijelentésnek szinte nincs értelme, hiszen ítéljen bárhogy a bíróság, ez a film már bekerült az 1956-os és a dokumentumfilmről szóló közbeszédbe, és aki akarja, így is megnézheti.

Tóth Klára

IRÁNYVÁLTÁS

A Hit Gyülekezete nevű karizmatikus közösség néhány évtizedes múltja valóságos sikertörténet. A rendszerváltás után létszámuk hosszú időn keresztül dinamikusan gyarapodott, a pártállami üldöztetést a teljes szabadság váltotta fel, és nem utolsósorban a kisegyház számos vállalkozásai is virágzásnak indultak. Eközben a közösséget alapító és mozgató Németh Sándor többször is érdekes politikaközeli helyzetbe kormányozta híveit, mondhatni élénk kölcsönhatást alakított ki különféle politikai erőkkel. Mivel a gyülekezet életét alapvetően befolyásoló alapító a legkevésbé sem nevezhető értelmiséginek, a vallási élethez hasonlóan a politikai terepen is ösztöneire hagyatkozva tájékozódott. Egyelőre azt lehet mondani, sikeresen. Az elmúlt fél évben például nemzeti identitását fedezte föl, és fedeztette föl híveiben. A Youtube videomegosztón hazai mércével nézett letöltési rekordokat döntöget legújabb zenés produkciójuk. „Hol Attila, Árpád talált hazát, / csodás egy tájat. / Hol Dobó és Zrínyi, a halálra szánt, / üzent a mának. / Hol Arany, Petőfi és Babits Mihály szavalta bátran" – hallhatjuk a magyar kultúrát hungarorap asszonáncokban megidéző sorokat Pajor Tamás legújabb produkciójában. A videoklip látványához pedig 1300 fiatal önkéntes járult hozzá, akik a Hit Gyülekezetének tagjaiként ugráltak a Hősök terén. Úgy tűnik, Németh Sándor kisegyháza irányt és ezzel kommunikációs technikát is váltott. A nemzeti identitás-

nak a hitterjesztésbe való beemelése ugyanis azt is jelentik, hogy Németh Sándor immár tudomásul veszi Magyarország keresztény gyökereit, sőt, gyülekezete terjeszkedése érdekében nem kizárólag szükséges rosszként tekint az elmúlt ezer évre.

Valószínűleg törvényszerű volt a tényleges politikai fordulatot néhány hónappal megelőző váltás, melynek számtalan oka lehetett. A Hit Gyülekezetét 1979-ben alapította a katolikus vallását elhagyó Németh Sándor, aki a kommunista rezsim minden üldöztetése ellenére is kitartott „evangéliumi karizmatikus közösségként" definiált földalatti mozgalma mellett. A rendszerváltás évei az SZDSZ közelébe sodorták, s ezzel politikaformáló tényezővé vált: tevékeny szerepet kapott *A rendszerváltás programja* című választási irat valláspolitikai részének megalkotásában. E tevékenységének egyik következménye az lett, hogy az akkor még számtalan követőre lelő – és az 1990-es választás során több mint egymillió szavazatot besöprő – magát liberálisnak tartó párt teljes húszéves története során sem volt képes megérteni és elfogadni a történelmi egyházak társadalmi-nemzeti beágyazottságának sajátságait. Szert tettek viszont egy költséghatékonyan és ügyesen mozgatható kampánycsapatra. Másrészről viszont vélelmezhető, hogy a rendszerváltás táján megszerzett politikai tőkének közvetlen és közvetett módon egyaránt szerepe volt a gyülekezet anyagi felvirágzásában, illetve sejthető az is, hogy a kilencvenes években híveik egy közelebbről nem ismert hányada a Szabad Demokraták Szövetségének labilis holdudvarából verbuválódott. A haszon tehát kölcsönös volt.

Németh később eltávolodott a mindinkább ateistának és egyre kevésbé liberálisnak mutatkozó párttól, ám vallási közösségét némiképp befolyásoló későbbi politikai preferenciáit csak közvetett módon tárta a nyilvánosság elé. A Magyar Demokrata Fórummal megkötött választási együttműködés létrejöttére vonatkozó találgatásokat 2009 áprilisában például a Hit Gyülekezetének sajtószóvivője cáfolta, ugyanakkor megerősítette, hogy Bokros Lajos népszerű a Hit Gyülekezetének tagjai között.

Autodidakta kommunikációs szakemberként és ismereteit öntevékenyen gyűjtögető félértelmiségiként Németh Sándor valószínűleg túlságosan sokat bízott a megérzéseire. Bár a kisegyház kereteinek és infrastruktúrájának megteremtése tagadhatatlan professzionizmussal történt, a tartalommal való megtöltés már lényege-

sen esetlegesebb volt. Az információs csatornák létrehozása tudatos építkezés része lehetett: 1989-ben folyóiratot, a kilencvenes évek elején televíziós stúdiót, könyvkiadót, 1997-ben hetilapot, internetes rádiót alapított, és noha 2003-ban a Hit Gyülekezetében cáfolták, hogy a kisegyház jelentős tulajdonosi részhez jutott az ATV-t üzemeltető Agro TV-ATV Rt.-ben, az összefonódás minden külön céginformáció nélkül is pontosan látható a televízió műsoraiból. Hol az újrainduló gyülekezeti istentisztelet, a Vidám Vasárnap kapcsán jelenik meg a képernyőn a közösség vezetője, és fogalmazza meg politikával kapcsolatos elgondolásait is, hol a Hit Gyülekezete egyik sikeresen sportoló tagjának mérkőzéseit kommentálja; hol vezető hírként számolnak be Németh izraeli kitüntetéséről.

Jól látható, hogy a televízió és annak honlapja rendszeresen támaszkodik a kisegyház hetilapjának híreire és hírkommentárjaira; érdekes pillanata volt az ATV műsorainak például, amikor a sokat tapasztalt Bánó András rezzenéstelen arccal kérdezgette gyülekezeti interjúalanyait a Hősök terén rendezett tréning videómegosztón elért nézettségi adatairól. Ehhez képest szinte teljesen lényegtelen, hogy melyik és hol bejegyzett részvénytársaság milyen tulajdoni hányadot szerzett meg a televíziónál.

A médiabirodalom mellett fontos lépés volt az oktatási csatornák kiépítése is: Németh Sándor, illetve az általa alapított egyház különféle személyiségei megszervezték saját oktatási rendszerüket is. Évről évre nyitottak új iskolákat: 1997-ben Budapesten, 2002-ben Nyíregyházán, 2003-ban Debrecenben és Salgótarjánban, 2004-ben Pécsett alapítottak általános iskolát, 1990-ben pedig felsőoktatási intézményt hoztak létre. (Németh Sándor és felesége nem mellesleg itt szerzett lelkészi diplomát.)

A közvéleményhez való eljutás érdekében tett tervszerű kommunikációs térhódításhoz képest a médiumokon keresztül megfogalmazott tartalom azonban a politikai ingadozás vonalát követte. A Hit Gyülekezetének – keresztyén közösségként – értelemszerűen el kellett fogadnia a teljes Szentírást, az Ó- és Újszövetséget, ám Németh Sándornak a mai Izraellel, annak mindenkori kormányával és aktuális politikai irányvonalával kapcsolatosan kialakított hangsúlyosan és tüntetően megfogalmazott álláspontja kevéssé következik az üdvtörténeti felismerésből. E minduntalan gesztuscselekvéssé vált üzenet sokkal inkább egy véleményformáló közösség divatossá tett magatartásformáját követte, s így a kisegyház

vezetőjének tevékeny része volt a magyar belpolitikát több mint egy évtizedre meghatározó MSZP–SZDSZ politikai közösség társadalmi bázisának létrejöttében, hiszen 1992-ben Németh Sándor is részt vett a Demokratikus Charta tömegrendezvényének megszervezésében, amelynek fő apropóját az állítólagos hazai antiszemitizmus előretörése adta.

Bár ez az irányvonal azóta is töretlen, és a politikai radikalizmus antiszemita vonásainak felerősödése a közelmúltban kézenfekvő terepet kínált e számára „hagyományos" és a baloldali tájékoztatásban jelentős médiafelületet kapó „társadalmi szerepvállalás" folytatásához, ám emellett az elmúlt tíz évben új vonásként mind hangsúlyosabban jelenik meg a Hit Gyülekezete szimbolikus üzeneteiben a nemzeti hovatartozás egyre nyíltabb megfogalmazása.

A kilencvenes évek Hit Gyülekezetének megnyilvánulásai között elvétve találhatunk csak utalást az identitás kérdésére, jól mutatva annak a politikai közösségnek erős hatását, amelyikben Németh tevékeny szerepet vállalt. Részben politikai divatot követett – talán a gyülekezet népszerűségének növelése érdekében –, részben azonban nem is állt nagyon távol a nemzeti kérdések figyelmen kívül hagyása a legitimitását nyugati mozgalmakban, amerikai prédikátoroknál kereső egyházalapítótól. Ne felejtsük el, a Németh házaspár felkenését 1980-ban a floridai Fort Lauderdale-i Good News Churchben végezték, legfontosabb kapcsolatukat a Derek Prince-szel való ismeretség jelentette; s a katolicizmussal való radikális szakítás lélektanilag is motiválttá tette a kereszténység történelmi múltjának egyszerű negligálását.

Ezzel az egyoldalú kötődéssel szemben történt lassú elmozdulás. Mintha Németh Sándor az SZDSZ gyengülésével majd szétesésével párhuzamosan fedezte volna fel Magyarországot és annak keresztény gyökereit. A 2000 után alapított intézményeknek már a nevük is a hazai protestáns tradíciót vette alapul: Bethlen Gábor, Huszár Gál, Sztárai Mihály, Uzsoni Péter és Bornemisza Péter lettek a „névadók". A kisegyház történeti kérdésekben nem eléggé tájékozott vezetője egy 2010. április végén, a *Népszavá*nak adott interjújában pedig már egyenesen azt hangsúlyozta, milyen fontos szerepet vállaltak a hazai kultúra megteremtésében Luther és Kálvin magyar tanítványai, amikor a hazai viszonyokra aktualizálták a bibliai üzeneteket. Persze a magyar kultúra természetesen nem

a reformációval jött létre, ez a tévedés azonban elnézhető az értelmiségi szerepet nagy erőkkel elsajátítani igyekvő, ám rendszeres bölcsészképzést nem kapó prédikátornak.

A Neurotic hajdani frontembere, Pajor Tamás tehát egyszerűen követte az irányváltást. A vallási töltetű hungarorap vagy hungarohiphop sokak számára nagyon is érdekes és vonzó, jól mutatja ezt a Youtube számlálója. A rajongók számára a nagy tömegben megjelenő sugárzó arcú fiatalok szaggatott mozdulatai nem a hajdani március 15-i KISZ-rendezvények koreográfiáját idézik – ők erre már talán nem is emlékezhetnek –, hanem a megélt hit erejét közvetítik. S mindezt szimbolikus üzenettel, a magyar történelmet és irodalmat néhány ügyetlen sorban megidéző szövegre ugrálva teszik, átélve mintegy a megváltottság számukra most feltáruló új, történelmi dimenzióját.

A kép megkapó: Gábriel arkangyal és Árpád lábai alatt ezerháromszáz fiatal vidámkodik. A magasban nemzeti zászló lobog. Talán éppen ez lesz az útja a gyülekezet hazai protestáns közösségek közé történő integrálásának.

Fáy Zoltán

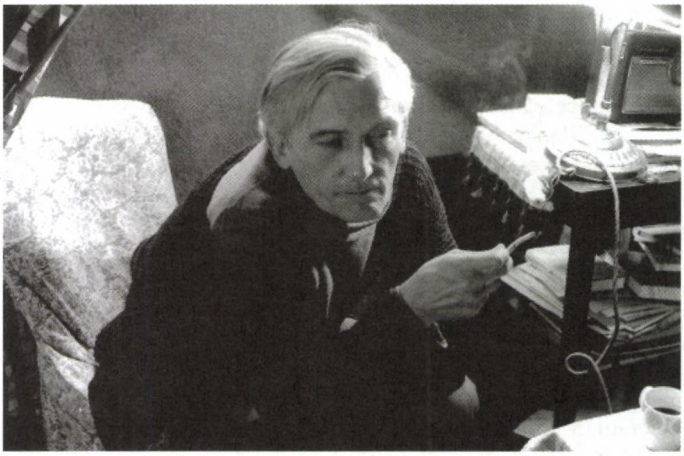
SZÉCHENYI ISTVÁN, AZ ÉPÍTŐ

A Lánchíd

Idén gróf Széchenyi István halálának 150. évfordulójára emlékezünk. Illő és időszerű, hogy életművének építési-építészeti vonatkozásait is számba vegyük.

Széchenyi István életművének legfontosabb építménye a Budát és Pestet összekötő Duna-híd, az ő nevét viselő, de jobbára röviden Lánchídnak nevezett alkotás. A híd az ország kiemelkedő jelentőségű műemléke, szépsége és történeti értéke nemzeti tudatunknak is részévé vált. Lehetővé tette Pest és Buda egyesítését, a Duna által elválasztott kelet és nyugat összekapcsolását. Értékes városépítészeti megjelenésén kívül kifejezi a nemzet életerejét, a társadalmi különbségek kiegyenlítését. A háború végén történt felrobbantását követő újjáépítésével pedig az újjászületés jelképe is lett.

A Mária Terézia által Pestnek és Budának adományozott hajóhíd télen nem biztosított kapcsolatot sem a két város, sem a folyó által átszelt országrészek között. A technikai haladásra fogékony Széchenyiben már 1821-ben, katonáskodásának idejében felmerült egy állandó híd építésének szüksége. Valójában akkor kezdett e gondolatért lelkesedni, amikor barátja, gróf Sándor Móric 1828-ban megkérte, nyújtson segítséget azoknak az adatoknak a beszerzésében, amelyekre Isambard Kingdom Brunel neves angol mérnöknek van szüksége, hogy a tőle kért javaslatot egy Duna-híd építésére elkészíthesse. Széchenyi eleget tett a kérésnek, és 1828. szeptember 16-án személyesen is felkereste Brunelt Londonban, aki többpilléres függőhidat ajánlott. (Tervei utóbb akadémiánk irattárába kerültek). A *Hitel* írása, majd az 1831. évi kolerajárvány meggátolta Széchenyit a híd gondolatának gyors realizálásában, de miután Sándor Móric a munkáktól visszavonult, Széchenyi 1832-ben a Híd-Egyesület megalakításával és annak készített részletes jelentés írásával a hídépítés tervét kinyilvánította. A jelentés összeállításához három hónapot töltött Angliában, és részletesen tájékozódott a lehetőségekről. Ezt követően tíz év szakadatlan munkájába tellett, míg a király képviseletében 1842. augusztus 24-én József nádor az alapkövet letehette. Ezalatt Széchenyinek meg kellett győznie a megyéket, a rendeket, a nemesi kiváltságokat a hídvám miatt féltőket a cél hasznosságáról és szükségességéről, a két várost pedig arról, hogy mondjanak le a hajóhíd éves bevételéről és ajánlják fel bontását az országnak, különben az új híd bevétele nem lesz elegendő a végleges híd finanszírozásához. Meg kellett találnia a görög származású bécsi Sina Györgyben a vállalkozó bankárt, le kellett győznie a bécsi kormánykörök ellenállását egy magyarországi Duna-híd építésével szemben. Ki kellett választania Tierney Clark személyében a híd tervezőjét, aki egy kőhíddal szemben a mások által imbolygónak vélt lánchíd megvalósítását javasolta. És végül ki kellett eszközölnie a király szentesítő aláírását. Magasztos példa az utókornak az összefogás, hogy a nemes cél érdekében Kossuth Lajos támogatta Széchenyi tervét, és azt javasolta, hogy a hidat Széchenyiről nevezzék el. Hogy Széchenyi mennyire szívén viselte a híd építését, bizonyítja, hogy ha Pesten tartózkodott, a Duna-parton bérelt lakásából szemmel tartotta, és szinte mindennap meglátogatta az építkezést. Ha kellett, még

PILINSZKY JÁNOS, 1980

anyag beszerzésében is segédkezett. Állandó kapcsolatot tartott az építést vezető Adam Clarkkal, a tervező unokaöccsével.

1848. márciusban, amikor az ország figyelme még a hídépítésnél is fontosabb kérdés felé fordult, indult meg a láncok beemelése, és ezt követően a munkák gyorsan haladtak. Ismert, hogy július 17-én, az utolsó láncelem beemelése balul végződött, mert az a Dunába zuhant, s Széchenyi az ideiglenes építési hajóhídról, ahol nem lett volna szabad tartózkodnia, maga is a Dunába esett. Szerencsére sikerült kiúsznia. De a balesetben ő nagyobb lelki kárt szenvedett, mint maga a híd. Kevésbé ismert, hogy néhány héttel korábban, amikor megtudta, hogy Adam Clark a már kifeszített láncsoron többször is átjárkált a két part között, Széchenyi, akkor már miniszter volt, Béla fiával együtt ugyancsak átkelt az épülő híd egyik láncsorán. Életének különös tragédiája, hogy a teljesen kész hidat sohasem láthatta.

A nagycenki kastély

1840-ben fejeződött be Széchenyi István igényeinek megfelelően a nagycenki kastély bővítése és átalakítása. Az egykori majort már a 18. században klasszicizáló barokk stílusban kastéllyá bővítették, szép összhangban a táji környezettel. A kastély középső tömbje a híres hársfasor tengelyében áll. Miután 1820-ban Széchenyi István lett a kastély tulajdonosa, ő rögvest annak bővítésére, átalakítására gondolt. Kikérte jeles építész kortársai, Pollack Mihály és Hild József véleményét is, de a végül csak két évtizeddel később, már romantikus stílusban kivitelezett oldalsó épületszárny inkább a soproni Hild Ferdinánd működésének eredménye. Széchenyi nem volt megelégedve a munkákkal, naplójában az épület felavatását követően írja: „Mein dummes, aber von Allen bewundertes Haus drückt mich." Az épületnél az Angliából hozatott világítógáz-szolgáltató gépezet mindennél jobban tükrözi Széchenyi István törekvését a műszaki korszerűségre.

A közlekedési javaslat

Az építés és építészet fogalomköre tág: a jól megoldott építőszerkezeti csomóponttól a regionális tervezésig terjed. És ezért Széchenyi István urbanisztikai gondolatai közé kell sorolni az 1848-ban kiadott *Javaslat a magyar közlekedési ügy rendezésérül* című munkáját. Az írásnak csak előszavát fogalmazta, a részletezést Kovács Lajos munkatársa írta, mégis, az egészet az ő nevéhez kell kötnünk, hiszen mielőtt az első felelős kormányban a közlekedési miniszter tisztét betöltötte, a közlekedési bizottság elnökeként már két éve foglalkozott a kérdéssel. Az országot behálózó vasutak és közutak vonalainak vezetését, ami viszonylag kevés változtatással a következő évtizedekben meg is valósult, az ő eszmevilága építészeti alkotásainak sorába számíthatjuk. Az akkor már megnyitott két vasútvonal mellé a tervezetteket is az adottságoknak megfelelően szerepelteti akkor jóformán még csak megálmodott kiegészítésekkel (Buda–Fiume, Cegléd–Szeged–Szabadka, Szolnok–Arad–Temesvár, Debrecen–Szatmár és Pest–Miskolc–Kassa). Különösen jelentős, hogy Erdélyben Szatmárnémetitől Kolozsvárig javasol

vasutat építeni, s egy másik vonallal Aradtól a Maros völgyében át, majd Károlyfehérvár (sic!) és Udvarhely érintésével az Ojtoziszoroson át – a tervben meg nem határozott – a Fekete-tengerhez kívánt vasutat létesíteni.

A nagymartoni viadukt és a sopron–bécsújhelyi vonal épületei

Az építészeti alkotások műfajába sorolható és Széchenyi István munkásságához köthető a nagymartoni (ma Mattersburg, Burgenland) falazott völgyhíd, a 20 boltozott ívvel a Vulka völgyét áthidaló viadukt. 1847-re épült fel a sopron–németújhelyi vasút vonalán, mely a második magyar közforgalmú gőzvontatású vasútvonalként annak az évnek augusztus 20-án nyílt meg. Az utolsó 3 km kivételével a vonal akkor magyar területen haladt. A szakirodalomban is gyakran – a megnyitás időrendjét tekintve – második vonalként említett Pest–Szolnok, a Magyar Középponti Vasút vonala, melyhez Petőfi ismert költeménye is kötődik, csak 10 nappal később, szeptember 1-jén lett átadva és forgalomba helyezve. Ez a 10 nap különbség talán nem is véletlen, hiszen a kezdeti magyar vasútépítéseket finanszírozó két bankház versengését is kifejezi. Míg a Rothschild-érdekeltséghez kötődő Szitányi Ulmann Móric által vezetett bank a Bécs és Pest közti Duna bal parti vonalat építette, addig Sina György bankár Bécs és Győr között a jobb parti összeköttetés kezdetére kapott engedélyt. Egyidejűleg a Bécs–Gloggnitz vonalra is, ennek szárnya a Bécsújhely–Sopron vonal. Az 1840-es években folytatott építés idején még alig leküzdhető akadálynak látszott a gloggnitzi vonal folytatása a Semmeringhágón át, míg a soproni viszonylat folytatása, mely ugyancsak az Adriához vezethetett volna, legalábbis a Karsztig dombos vidéken át biztosítottnak látszott. Széchenyi István nemcsak természetesen, de szükségszerűen is ezt a Sina-féle tervet kellett hogy támogassa, hiszen Sina finanszírozta a Lánchíd építését is. Egy adriai kikötőhöz létesítendő vasútvonal építése a Monarchiának és így Metternichnek is érdeke volt. Széchenyinek a mindenható kancellárhoz fűződő jó kapcsolata döntő volt a soproni szárnyvonal építésének engedélyezésénél. Széchenyi naplóiban említi, hogy Metternich kérte, őt is helyezze a részvényjegyzők sorába

A soproni szárnyvonal építését a jeles és tapasztalt Mathias Schönerer mérnökre bízták, ő már korábban a Linz–Budweis lóvasút építésénél szerzett tapasztalatokat, s ő építette a Bécs–Gloggnitz és az egyelőre csonkán maradt győri vonal első szakaszát is Bruckig. Schönerer életművében a nagymartoni viadukt az egyik csúcsteljesítményt jelenti. Először is méltányolni kell a döntést, hogy töltés helyett a viadukt építését választotta. Bizonyára ismerte az addig Európában épült viszonylag kevés hasonló méretű létesítményt, angliai tanulmányútja során megismerhette a Lánchíd építésének előkészítése során említett Brunel angol mérnöknek az angliai Great Western Railway vonalán létesített 8 íves Wharncliffe viaduktját. Ismerhette az Amsterdam–Köln vasútvonal Aachen közeli 14 íves Wurmtal áthidalását és a Geultal két egymás feletti ívsoros megoldását, ahol 17 boltív épült. Legalább leírásokból ismerhette a porosz, a francia és az észak-itáliai létesítményeket is. Biztosra vehetjük, hogy terveiről Széchenyi Istvánt, aki a soproni szárnyvonal építésének is minden lépését nyomon követte, előzetesen tájékoztatta. Az építmény 250 méter hosszú, 18 méter magasan ívelő, négyszögszelvényű falazott pilléreken nyugvó boltozatokkal, enyhe lejtéssel a műtárgyat követő Nagymarton állomás felé. A szép tájba jól illeszkedően tervezett és épített alkotás egyik íve alatt a Vulka patak csordogál. A medrét szegélyező két pillér romboid szelvényű, ami a boltozattechnikában is bravúrt jelentett, noha ez a tájképet erőteljesen befolyásoló, szinte magasztos látványban alig mutatkozik. Az építmény, a városka és a természet közötti összhang a vedútáiról ismert Rohbock mestert is egy szép metszet készítésére inspirálta. Széchenyi István aggodalmas lelkületét azonban szinte megborzongatta a még befejezetlen építmény első megpillantása. 1847. február 27-i naplóbejegyzése: *„27-en Besuche ich die Bahn bis Mattersdorf. – Miserabel Viaducte… Einscnnitte – Riesenartig… und mit stupidem Leichtsinn ausgeführt. Es ist ein todtes Kind! – Colossal Römisches Werk!"* Végül is az eredetileg kétvágányúra tervezett viadukton mindig csak egy vágány feküdt, szélessége mai szabványok szerint nem is engedné meg a második sínpár fektetését. De immár 163 éve szakadatlanul egyre növekvő forgalom bonyolódik le rajta. Látványa Nagymarton városka előtt ma is magasztosan szép. Értékét csak növeli az a tudat, hogy

hét évvel előbb épült, mint a sokat csodált és világörökségi rangra emelt Semmering vasút alig nagyobb műtárgyai.

Schönerer további érdeme az állomások építése, melyeknél az állomásépületek – Európában az elsők között – lépcsősen növekvő rendbe sorolt szabványépület tervsorozat alapján épültek, 3 vagy 5 ablaktengellyel. Legtöbbjük átépítve, de ma is áll. Ezek is illeszkednek Széchenyi István építészeti alkotásainak sorához.

Széchenyi a vasútvonal Szent István-napi ünnepélyes megnyitásán nem vett részt, mert Pesten tartózkodott. A vonalon először 1847. október 5-én utazott végig, Sopronból Bécsújhelyen át Bécsbe. Kedvező benyomást tett rá. Jellemző mentalitására, hogy ő, aki a vasútépítés kezdeményezője, az engedélyek és a pénzügyi fedezet kijárója, a társaság egyik részvényese volt, ennél az utazásnál is teljes árú menetjegyet váltott.

A soproni állomáscsarnok tetejét a vonal Kanizsáig történt meghosszabbításakor elbontották, a felvételi épületet megnagyobbították. Ez a második világháborúban megsérült, csak részben épült újjá, és nemrégen idegen célokra hasznosították. A vágányain ma erős átmenő forgalom van. Széchenyi Istvánnal kapcsolatos szomorú emlék, hogy az általa építtetett vasútvonalon szállították haza 150 évvel ezelőtt koporsóját, hogy innen már országúton vigyék végső nyugvóhelyére, Nagycenkre.

Kubinszky Mihály

SZIMBÓLUM ÉS VALÓSÁG

A választás után megkezdte munkáját az új országgyűlés, létrejött az új kormányzati struktúra, megalakult az új kormány, már túl vagyunk az újak első hibáin (vagy csupán az ellenzék által annak minősített lépéseken?), él magyar, áll Buda még. Ami a legfontosabb: lezárult egy nyolcéves szakasz (korszak?), amelyre nem jó visszaemlékezni. (Nem lesz jó azoknak sem, akik ennek során kormányoztak…)

Ezt persze egy olyan valaki érzi, aki sohasem volt a 2002-ben hatalomra jutott erők és elődeik híve, aki az akkori hatalomváltást eleve rosszul élte meg. Szükségszerűen ellenérzésekkel és kritikusan szemlélte tehát az Orbán Viktor utáni, illetve előtti, vagyis két

kormánya közötti időszakot, kétségkívül nehezen tudtak volna kedvére tenni a 2002-től 2010-ig hatalmon lévő és hatalmaskodó kormányok.

Ám erről a korszakról alighanem az se mondhat sok jót, aki a valóságban elképzelhetetlen mértékig semleges, sőt, akár enyhén még elfogult is az ebben a periódusban hatalmat gyakorlók iránt. Egy valóban demokratikusan érző, a pártállami múlttal szemben álló baloldali ember számára például aligha elfogadható a mára más botrányok avarja lepte D-209-es ügy: az, hogy egy rendszerváltás utáni miniszterelnök a pártállami idők titkosszolgálatát segítő, e tetteit titkoló „ügynök" volt. Aki ráadásul ennek eltitkolásával de facto hazudott saját választóinak is – így hatalomra kerülését követően néhány nappal erkölcsileg már meg is bukott. Nemcsak a keresztény morálfilozófia normái, hanem a demokratikus politikai erkölcs ismérvei szerint is. De, erkölcsi legitimitás nélkül is a helyén maradhatott – egy ideig. Működése során kétségbeesett igyekezettel próbálta visszaszerezni a visszaszerezhetetlent, a 100 napos program gazdasági ámokfutása minden racionális elemzőt tiltakozásra késztetett – volna: egy normális politikai közegben. Ám a hangos felháborodás elmaradt, sőt, az adott közhangulatban az ellenzék fő ereje sem emiatt támadta. Sajátos helyzet alakult ki: erkölcsi legitimitásának hiánya elfedte politikai kompetenciájának hiányát – és viszont.

A megerősödni nem tudó demokratikus politikai kultúra 2003-ban már halovány önmagának is csak árnyéka volt. A D-209-es ügy, Medgyessy Péter magatartásának vezető értelmiségiek általi felmentése újraalapozta és ideológiai szintre emelte a hazugság kultúráját. Akkor még nem tudtuk, hogy ez csak a kezdet volt.

Medgyessy utódlásának zavaros körülmények közti megoldása rávilágított arra, hogy a kormányerők számára csak a hatalom megőrzése számít. Ezért nem lett miniszterelnök a következő és egyre közeledő választásokon nyilvánvalóan esélytelen Kiss Péterből, akivel pártja csupán a szolidan tehetségtelen posztbaloldaliságot mutathatta volna fel. Rövidke ideig volt csak jelölt, helyette az újbaloldaliságot hirdető Gyurcsány lett a befutó. Egy olyan, tagadhatatlanul invenciózusabb, az övéi szemében minden akkor megítélhető mutató szerint pártja megújítására alkalmas(nak látszó) politikus került így az élre. Alkalmatlanságának bebizonyí-

tásához hatalomra kellett jutnia, de annak mértékéről azután sem tudtunk meg mindent, hiszen egy része is elegendőnek bizonyult ahhoz, hogy nyilvánvaló legyen. A machiavellista hatalomgyakorlást elképesztő személyes cinizmussal ötvözve volt képes olyan trükkökre, mint a fél évre szóló áfacsökkentés, hogy megtévesztette az uniós pénzügyi vezetést, hogy adatokat manipulált és tartott vissza, tudjuk, hogy pártja előtt is titokban tudta tartani politikai kalandorságának fontos elemeit. Tudjuk, hogy semmiféle gátlás nem tartotta vissza soha valótlanságok állításától, hogy jogszabályi felhatalmazás nélkül avatkozott a rendőrség munkájába, sejthetjük, hogy hasonlóan befolyásolta a nemzet biztonságáért felelős szolgálatokat. Láttuk, miként törekedett totális hatalmának kiépítésére, miként próbált átgázolni a társadalmon, miként rángatta be híveit a maga féktelen ambícióit szolgáló hazugságok támogatásába stb. Nem tudjuk, hogy mennyire lehetett érintve a kormányfői működése előtt kialakult olyan emblematikus bűnügyekben, mint a Kulcsár Attila nevére terhelt bankbotrány vagy a Zuschlag-ügy. Nincs arról sem pontos ismeretünk, hogy milyen szerepet játszott például a hírhedt sukorói telekspekulációban.

E hatalomgyakorlás részleteinek feltárása alighanem még sok feladatot kínál oknyomozó újságíróknak, történészeknek, s vélhetően a nyomozati szerveknek és igazságszolgáltatásnak is. De a legfontosabb társadalmi tapasztalat az, hogy a hatalmi szervezetek élén, dacára az úgynevezett demokráciának, korántsem a feladat ellátására legalkalmasabbak, még csak nem is az alkalmasak, hanem a leggátlástalanabb, legambiciózusabb törtetők kerülhetnek. Olyanok, akik mindenre képesek azért, hogy ilyen szerepet tölthessenek be – és aztán hatalmukat a maguk érdeke szerint gyakorolják. Ez többnyire a legalpáribb vagyoni érdek (lásd a gyurcsányisták budapesti tündöklését és bukását), de lehet éppen egy sérült lelkű újgazdag ösztönös öngyógyítási kísérlete. Gyurcsány a legalapvetőbb morális értékeket semmibe vevő, magát bármikor a törvények fölé helyező hatalmi megszállottság és az abból fakadó magatartásformának szimbolikus hőse is lett.

Mindez elviselhetetlen helyzetet idézett elő. A gazdaságról itt csak annyit kell szólni, hogy az objektív módon mutatta meg, hogy mit jelent a kormányzati alkalmatlanság. A Medgyessy megalapozta költségvetési csődöt ugyan gigakölcsönök felvételével el lehetett odázni egy darabig, de elhárítani már nem. (A költségvetési

csődön nem az államcsődöt értem, hanem azt, amikor a kormánynak le kell mondania arról, hogy az egyik legfontosabb feladatát jelentő költségvetést szuverén módon készítse el. Ez nem azonos a szokványos értelemben felfogott fizetési csődhelyzettel vagy államcsőddel, nem pénzügyi, hanem politikai fogalom.) A válságot gerjesztő kormányt a válságot kezelő kormány követte: Bajnai és csapata az állam pénzügyi csődjét elkerülték – de a kormány eközben nem nyerte vissza gazdaságpolitikai mozgásterét. Igaz, nem is akarta.

A 2010-es választás eredménye a hazugságpolitikát, a csődkormányzást söpörte el. De ez a korszak nem múlt el nyomtalanul. Anyagi, pénzügyi terhein túl politikai, morális és társadalmi örökségével is szembe kell néznie az országnak, a nemzetnek. Az elmúlt nyolc év nemcsak materiális értékeket pusztított, hanem szimbolikus értelemben is hatalmas károkat okozott.

Az új kormány első lépései azt mutatják, hogy alapvetően fontosnak tartja, hogy korszakhatárrá tegye a mostani hatalomváltást. A jogfolytonosság kényszer, az előzményeket vállalni kell. Így volt ez még akkor is, amikor a diktatúrát váltotta a demokratikus rendszer. Az új kormány stratégái tanultak 1990 szomorú példájából, amikor korszakos változások ellenére nem sikerült igazi cezúrát teremteni a régi és az új rendszer között. Az Orbán-kormány akkor is kiemelten kezelné a szimbolikus politikát, ha nemcsak annak terén nyílna igazán szabad mozgástere.

Ez a feladat nem idegen számára, és a Magyarország mögött álló évszázad ezt szükségszerűvé is teszi. Igaz, a nemzet alapkérdéseivel való szembenézés nem csupán és nem kifejezetten kormányzat dolga. Csakhogy itt nemcsak a közvetlen elődök, hanem generációk sora sem tudta elvégezni ezt a feladatot! Vagyis a szimbolikus politika feladatai eleve adottak: a rendszerváltásban oly fontos tényezők (gazdasági, politikai, általános orientációs területek) mellett a mentális rendszerváltás kevesebb figyelmet kapott. Némiképp az öröklött „felépítmény" fogalom folytatásaként sokan úgy hitték, hogy a közgondolkodás automatikusan átalakul – ha az „alap" legfontosabb elemei megváltoznak. Ez részben igaznak is bizonyult – de a változások iránya, pontosabban irányulatlansága láthatóan nem esett egybe azzal, amit a rendszerváltás *egészétől* előzetesen várt a magyar társadalom többsége. Nem várta sem azt a – némileg igazságtalanul, de jobb híján liberálisnak mondott –

parttalan értéksemlegességet, amely a mai közgondolkodás egyik pólusát jelenti, sem azt a múltba forduló, már száz évvel ezelőtt sem értékteremtő – ugyancsak igazságtalanul és jobb híján nemzetinek és konzervatívnak mondott – normativitást, ami a másik szélső érték. És főként nem várt egy olyan szellemi közeget, amely nem tud kitörni e kétféle meddőség szembenállásával jellemezhető erőtérből.

Ez a társadalmi mentalitás, ez a kettős tehertétel, a nemzeti modernizációt kizáró konfrontáció világa fokozatosan maga alá gyűrte a rendszerváltás előtti várakozásokat. A közgondolkodást alakító „elit", a véleményformáló értelmiség fokozatosan ebbe a meddő viszályba darálta bele magát. Ezzel maga is akadálya lett annak, aminek korábban elkötelezett híveként mutatkozott: a többféle módon és tartalommal elképzelt, de eszmei tartalmait illetően lényegében együttesen is vállalható polgárosodás kibontakozásának. A politikai versenyből így közéleti hisztéria lett, amit egy lassanként mindent átható relativizmus kompenzált.

Ez a folyamat a gyurcsányizmus éveiben végső pontjáig jutott: a hazugság és az igazság kifejezések önmagukat és ellentétüket egyaránt jelenthették. Abban, hogy az új parlamentben a rendszerváltozás látott folyamatát és irányát el nem fogadó erők együttesen több mint 80 százalékos támogatást kaptak, az e helyzettel való általános elégedetlenségnek meghatározó szerepe volt. Ilyen körülmények között a szimbolikus politizálás jelentősége egészen más, mint ahogyan azt szerencsésebb körülmények közepette élők feltételezhetnék, és nagyobb annál, mint ahogyan azt két évtizede bárki gondolta.

Nem gondolhatjuk, hogy a közgondolkodás rekonstrukciója – a szimbolikus politizálásnak ebben van fontos szerepe – kizárólagosan kormányzati feladat. Bizonyos iránymutatástól, bizonyos értékek határozott megjelenítésétől, képviseletétől, érvényesítésétől azonban a kormány nem zárkózhat el. Szimbolikus politizálása újrakezdéséhez a második Orbán-kormány egy olyan évfordulót kapott, amelynek ügyében megszólalni hagyományosan vízválasztónak számít, és amelyről a mai közhangulatban kiváltképp nehéz olyan álláspontot megfogalmazni, amely mögé valamiféle közmegegyezés építhető. A Trianonban született diktátum aláírásának kilencvenedik évfordulója a nemzet és a modernizáció, a magyar múlthoz és a mai Európához kapcsolódás kérdésének sarkított

formában való felvetésével hagyományosan különlegesen nehéz kérdés. A magyar szellemi és politikai élet kilenc évtizedes gyürkőzése Trianon kérdésével még vázlatosan sem tekinthető itt át. Annyit mégis le kell szögezni, hogy az ún. békekötés Magyarország számára olyan trauma volt, amely *úgy határozta meg modernizációja feltételeit, hogy egyúttal létezését is kétségbe vonta.* Érthetetlen és indokolhatatlan feltételei ellehetetlenítették a nemzetet és az országot. Szellemi-történeti-erkölcsi értelemben vett abszurditása a magyar közgondolkodást tartósan kisiklatta, máig ható kényszerpályákra vitte. *Magyarország a trianoni döntés ellenében maradt meg – noha annak alapján létezik.* Ezt a paradoxont a magyar közgondolkodásnak máig nem sikerült feldolgoznia: valószínűleg nem is lehet. A történelmi Magyarország ellen elkövetett darabolós gyilkosság óta eltelt majd teljes évszázad a nemzeti tragédiát lassan történelmi kérdéssé teszi. Az utódállamok magyarságának sorsa miatt azonban nem sikerül meghaladni: a trauma bármikor aktiválható. (Nota bene: Trianon nemcsak a legfőbb vesztes magyarok, hanem a Kárpát-medence más, a történelmi Magyarországból részesült győztes nemzetei tudatában is feldolgozatlan. De ez egészen más kérdés.) Trianon a magyar szellemi és politikai életben a szimbolikus politizálás világában nem önmagát, nem valamiféle revíziós gondolat fölvetését, hanem a nemzeti nézőpont képviseletét jelenti.

Ennek jellemzéséhez talán elegendő utalni arra, hogy milyen általános az autókra ragasztható nagy-magyarországos címkék használata. Bizonyos, hogy – noha az ábrázolás ezt mutatja – az ilyen matricát hordozó kocsik tulajdonosainak töredéke gondolkozik revízióban, az ábrázolás sugallta teljes revízióban talán senki. A matrica mégis olyan látszatot kelt, mintha valami ilyesfélét szorgalmazna. Nem akarja „visszavenni" Horvátországot, elfogadja Szlovákia állami létét, és talán azt is tudja, hogy Erdélyben etnikai összetételét tekintve a románság már több száz éve többségbe került. Talán még azt is tudja, hogy a történelmi Magyarország nem Nagy-Magyarország volt. Erről azonban a gépkocsimatricák nem tanúskodnak.

A Fidesz–KDNP első kormányzati feladatainak egyike az volt, nemzeti elkötelezettségét megőrizve, retorikáját meg nem tagadva a kivételes kihívást jelentő évfordulós megemlékezést emelje ki a korábban uralkodó revíziós problematikából. (Az ezzel kapcsolatos rémképek vizionálása megmaradt az MSZP előjogának.)

Ezt a feladatot teljesítette a nemzeti összetartozás napjáról alkotott törvénnyel: amely az összetartozás kinyilvánításával egy időben szétválasztotta a magyar nemzet és az állam kompetenciáit. Egy ilyen közelítési forma még nagyon sok kérdést nyitva hagy. Ezek jelentős részére ad választ az úgynevezett kettős állampolgársággal kapcsolatos törvény, amely más jogi dimenzióban újraköti a magyar állam és a nemzetiség kapcsolatát.

Vagyis nem egyszerűsíthető le a kérdés a 2004. december 5-i gyászos kimenetelű népszavazással kapcsolatos jóvátételre. Természetes igény, hogy az elszakított nemzetrészek magyarsága valamiféle kedvezményezett helyzetbe kerüljön Magyarországon, de legalábbis ne sújtsa hátrányos megkülönböztetés. Ez csak a legelvakultabb, a szovjet rendszerbe való betagolódást célzó internacionalizmus jegyében született, a Rákosi-idők ideológiai alapvetését őrző gondolkodásmód (illetve a legelfogultabb szomszédos nacionalizmusok) számára elfogadhatatlan. (Sajnálatos módon az előbbi öröksége kísért máig az MSZP politikájában. Alapjában véve oly módon, hogy a szocialista párt számára a Trianon-probléma lényege az, hogy nem lát benne problémát.)

A Fidesz mai ideológiájában a nemzetről való gondolkodás az általános érvényű emberi jogi közelítés rendszerében jutott a nemzeti jogvédelemig. Olyan elvi alapvetése ez politikájának, amely részben független a pillanatnyi, közvetlen politikai haszontól. A mostani kormányerők első lépései ezt nagyon határozottan mutatják. Első döntéseik a nemzet és az állam fontosságát hangsúlyozzák. Ez korántsem Trianonnal, nemzeti összetartozással kapcsolatos, nem pusztán a nemzeti történelem sebeinek kezelését jelenti. Többről van szó: arról, hogy európai és más mintákat követve a modern Magyarország kialakításában fontos szerepet szánnak az erős nemzeti és állami identitásnak.

Vagyis a napi szempontok ezekhez csak alkalmat teremtettek – ennél azonban mélyebb tartalmakról van szó, amelyekhez képest pl. nem sokat jelent a Jobbik erős parlamenti jelenléte. Ezért is volt fontos, hogy a kettős állampolgársági törvény a kormányalakítással egy időben megszületett. Ezzel a kormányerők kivették ezt a kérdést a szűkebb értelemben vett pártpolitika dimenziójából, és nemzeti üggyé tették. Így a népszuverenitást jelképező Országgyűlés mutatta fel, hogy *vannak* nemzeti ügyek. A nemzeti összetartozásról szóló törvény ezt az üzenetet erősítette meg.

Orbán Viktor úgy vállalta ezeket a döntéseket (mert aligha kérdés, hogy nemhogy ellenére, de nélküle sem születhettek volna meg), hogy ő és stratégái tisztában voltak azzal, hogy komoly retorikai ellenállásra számíthatnak, elsősorban Szlovákia részéről. Aligha tekinthető meglepetésnek, hogy a két döntés rövid távon negatívan befolyásolta a Szlovákiával való viszonyt (amin egyébként sokat rontani már nem lehetett).

Ennek ellenére a törvények megszülettek. A feszültség éleződése nem végeredménye, csak állomása az e téren való sakkjátszmának. A nyelvi és kulturális magyar nemzethez tartozóknak akár az ezzel az eszközzel való védelme, összetartozásuk tudatának ilyen erősítése ugyan nem irányul senki ellen – ám a nemzeti kohézió, a nemzet hívószavával erősített magyar integráció a hazai társadalmi kohéziót is növeli, a határain belül is töredékekre szakadt magyarság államának erősödéséhez is hozzájárul. Az erősödő magyar állam egyúttal a piaci versenyben is erősödhet – ilyen értelemben sértheti a szomszédság érdekeit. Egy sűrűbb szövetű, erősödő ország versenyképessége javul, ez a valós „fenyegetés" a magyar hanyatlás idején elnyert pozíciók betöltői számára. (Különösen akkor, ha sokféle okból nem a kölcsönös előnyöket nyújtó együttműködésre figyelnek: a régió államai ugyanis a világpiacon, kiváltképp a pénzpiacon együtt mozognak: a környezet erősödése mindenütt kedvezően hat a saját erősödésre.)

Az új nemzetpolitika ezzel határozottan számol, s ennek belátásával, elfogadtatásával képzeli el jövendő regionális politikáját, aminek egyébként különleges figyelmet szentel – jelezte ezt, hogy Orbán Viktor első miniszterelnöki útja Varsóba vezetett.

Vagyis a nemzetpolitika nemcsak belpolitikai természetű, nemcsak az egy-egy párt identitásképzésének eszközéül szolgáló szimbolikus politizálás része, hanem jóval összetettebb jelentésű, tartalmú feladat. Ezt ismerte föl a Fidesz a kilencvenes évek elején, e fölismerés politikai gyakorlattá alakításában vélte felfedezni a legendagyártásra hajlamos közvélemény Antall József politikai végrendeletét. (Amiben annyi jelképes igazság van, hogy Antall politikájában *valóban* megjelent ez az összetettség.)

A Fidesz–KDNP, azzal, hogy első lépéseiben kinyilvánította a kulturális nemzet történelmi egységének gondolatát, a nemzet, a társadalom és az állam összetartozását, kohéziójuk erősítésének

szándékát, voltaképpen a '90-es jobbközép-konzervatív kormányzás küldetéséhez való visszatérés, a rendszerváltoztató munka újrakezdésének politikáját hirdette meg. Ez első napjaiban jelképes értelmű döntésekben fejeződött ki. Ez a szimbolikus politizálás az első pillanattól kezdve a rendszerváltoztatás újrakezdését ígérte. Azt, amire – kétharmados parlamenti támogatottságával – az új kormány nem egyszerűen felhatalmazást, hanem megbízást kapott.

Gáspár G. János

KORMÁNYSZERKEZET ÉS KORMÁNYZÁSI FELFOGÁS

Az első hetek benyomásai

Az új kormány megalakulásának jelentőségével a *Magyar Szemle* több írásban is foglalkozott, a várakozásainkról is esett szó. Rövid néhány hét működést követően nincs még itt az ideje a megalapozott elemzésnek. Ugyanakkor nem akármilyen hetek teltek el, és ez-az már látszik abból, hogy a második Orbán-kormány miként gondolkozik a kormányzásról, a gazdaságról.

Az első figyelemre méltó tény maga a kormányzati szerkezet; az elsősorban, hogy kis létszámú a szűk értelemben vett kormány („minisztertanács"), hiszen a hagyományos honvédelmi tárcát kivéve néhány csúcsminiszterből áll. Hogy egy csúcsminiszter majd valóban 'csúcsminiszter' lesz-e, azt megmutatja a jövő. Nem kis munkabírás és szakmai horizont szükséges ahhoz, hogy valaki akkora államigazgatási területet átfogjon, mint az emberi ügyekért vagy a nemzetgazdaságért felelős tárcavezető. Remélhetőleg alaposan végigondolták a kormányszerkezetet, valamint a csapatot, amely ezt a szerkezetet működtetni hivatott.

Úgy érzem, hogy a kevesebb miniszterből álló kormány annak a belpolitikai üzenetnek a része, amely a hivatalosságban, politikában az ellenségességig menően csalódott magyar társadalomnak szól. Legyen hát kisebb országgyűlés, kapjanak kevesebb állami támogatást a pártok, az állami cégek vezetői fizetésének legyen jö-

vedelmi limitje. Azt azért jó tudni, hogy az így definiált „kisebb állam" a mai állami kiadásoknak csak egy ezrelékével lesz olcsóbb (mert hiszen lehet feleannyi parlamenti képviselő, attól a Tisztelt Ház fűtésére, őrzésére és számítástechnikai rendszereire lényegében ugyanannyit kell költeni). Hosszabb távon persze minden ilyen lépésnek vannak tovaterjedő anyagi hatásai; de aligha ez volt a döntés lényegi mozgatója. Valószínűtlen, hogy a hosszabb táv szempontjai mozgatták volna a döntéshozókat. Ide citálható persze John Maynard Keynes találó poénja a döntési időtávról: „hosszú távon mind a sírban vagyunk." Keynesre még érdemes visszatérni, itt elég annyit kimondani, hogy a tetején kisebb méretű kormányzat mellett szólnak népszerűségi és munkaszervezési érvek, még akkor is, ha nagyszámú államtitkár és helyettes államtitkár szükséges a rendszer működtetéséhez, sőt igazából ennek a második vezetői rétegnek a személyes kvalitása és szakmai színvonala meghatározó jelentőségre tesz szert az adott szerkezetben. Hogy a konkrét személyek vajon miként felelnek meg a rendszerből fakadó ideáltípusnak, ezt illetően mindenkinek meglehetnek a maga legelső ítéletei; az alapos elemzéssel e téren is jócskán érdemes várni.

Az ilyen felépítésű kormány munkamódszere azonban nyilván más, mint lenne tagoltabb tárcák esetén: a szakterületek közötti konfliktusok nagy része tárcán belül manifesztálódik, nem pedig miniszterek között, nem a kormányülésen. Egy sor döntési dilemma a csúcsminiszternél házon belüli, sőt saját keblén belül dől majd el, így születik meg a döntés valamely terület másokkal szembeni támogatását illetően. A kormányfőre így elvileg kevesebb konfliktus marad, már ha a személyisége olyan, hogy kellően hajlandó delegálni ügyeket. (Ámbátor az ügyek gyakran megtalálják az utat a magasabb instanciához.)

Van azonban már önmagában a miniszterszámnak, azaz e szinte technikai ügynek egy másik vetülete, amit nem lehet kommentár nélkül hagyni. Más európai országban (nem Svájcban) rendszerint több a miniszter, és nem kizárólag történelmi okok miatt. Maga az uniós egyeztetési rendszer olyan, hogy a Tanács, amely a legfőbb döntési szint a Bizottsággal és az Európai Parlamenttel együtt, állandó munkát ad a tagállami kormánynak. A Tanácsban bizonyos ügyekben a miniszterelnök képviseli az országot, más témákban a

pénzügyminiszter (Ecofin Tanács), a mezőgazdasági miniszter, a közlekedési miniszter, munkaügyi miniszter. A mi mostani miniszteriális nómenklatúránk erősen eltér a kinti modelltől.

Az élet idővel megoldást ad erre a diszharmóniára, hiszen valaki majd kimegy a tárgyalásokra, legfeljebb nem miniszteri sarzsival. Mégsem szimpla szervezési ügyről van szó, mert ebből az is érzékelhető, hogy a kormányszerkezet kialakításánál a nemzetközi kapcsolódás nem volt elsődleges szempont.

Ha ez így van, az később gondokhoz vezethet. Különösen majd 2011-ben, amikor hazánkra uniós elnökségi teendők várnak. Mindenesetre ennek kapcsán egy általánosabb kérdés is felmerül: a most körvonalazódó magyar politika, gazdaságpolitika miként viszonyul a nemzetközi és nyilván elsősorban az európai tendenciákhoz. Mert a közép- és hosszabb távú sikernek nyilvánvalóan az egyik kulcsfontosságú előfeltétele az, hogy az ilyen nyitott gazdaságú ország jó hatékonysággal hasznosítsa a környezetében adódó lehetőségeket, és minimalizálja a káros hatásokat.

Ennyire összefonódó világban nehéz már határt húzni a belpolitika és a politika egésze, a belpolitikus és politikus között. Már a politikusi megszólalások fogalomhasználata is számít, amint abból leckét kaptak magyar hivatalosságok, amikor három napra felbolydult a pénzpiac az államcsőd emlegetése kapcsán. Minden sajtóorgánum részletesen kitárgyalta a történetet, amely azzal indult, hogy Kósa Lajos a magyar államcsőd elkerülését jelölte meg feladatnak egy szakmai konferencián, nyilván kellően drámai hátteret kívánva nyújtani az új kormányra váró teendők érzékeltetésére. A szóhasználatot nem tompította, hanem támogatóan helyben hagyta a miniszterelnök szóvivője, és így hirtelen olyan látszat keletkezett külföldön, ahol a visszafogott 'understatement', és nem az 'overstatement' (az a valóságoknál is nagyobb és többet mondás) a szokás, hogy ténylegesen a magyar miniszterelnök szólalt meg szóvivője útján. Holott sokkal valószínűbb, hogy a szóvivő csupán a korábbi (kampánybeli) stílusban és felfogásban nyilvánult meg.

Mindenesetre roppant tanulságos, hogy milyen erős deviza- és tőzsdei árfolyamesés állott be rövid időn belül. Amíg kiderült a külföld számára, hogy Kósa Lajos nem kormánytag, „csak" politikus, eltelt egy-két nap. Ám a mostani válságos időszakban annyira ideges a pénzvilág, hogy a kis hírből néhány napig tartó nemzet-

GINA LOLLOBRIGIDA ÉS ELIZABETH TAYLOR, 1961

közi találgatás lett. Konszolidált viszonyok között, erősebb magyar gazdasági helyzetben az affér nem okozott volna különösebb feltűnést. De nem ilyen a világ, és törékeny a magyar helyzet.

Különös módon váratlan hatása lett annek a spekulációkkal teli néhány napnak: érzékelhetően fölgyorsult és a vártnál markánsabb formát öltött a kormányzati programalkotás. Orbán Viktor 29 pontba csomagolva tett közzé olyan intézkedési tervet, amely legfőképpen a felbolydult pénzpiacok megnyugtatását célozta. Mivel az intézkedési javaslatok jelentős része a következő évre vonatkozik, így például a személyi jövedelemadóztatás igen vitatható megoldása, és lesz még alkalom ezt elemezni, így a részleteket most félretehetjük. A csomag tartalmát, karakterét az is nagymértékben megszabta, hogy a megelőző héten a fő hivatalos hitelezőink (a Nemzetközi Valutaalap és az Európai Unió) egyértelművé tették a kormányfő előtt: ragaszkodnak a Bajnai-kabinet által elfogadott hiány mértékéhez. Így vált feszesebbé a program ahhoz képest, amit a kormány nyugodt körülmények között dolgozott volna ki, mármint akkor, ha nem tör ki a félrenyilatkozási spekulációs izgalom.

Igen ám, de nem zörög a haraszt… A magyar államháztartás állapota valóban indokolttá teszi a közeljövő miatti aggodalmat. Ha az aggodalmas külföldieket akarjuk nyugtatgatni, akkor fel tudjuk mondani a leckét a sokat javuló és ma már elfogadhatónak minősülő államháztartási hiányról, vagyis pontosan arról, amelynek 2010-re tervezett és finanszírozási szerződésbe foglalt mértékét (a nemzeti össztermék 3,8 százalékát) kénytelen-kelletlen fogadta el az Orbán-kormány. Mert valóban, időközben egy sor nyugati (és persze déli, azaz Európa déli felébe tartozó) országnak a mienknél sokkal nagyobb lett a folyó államháztartási hiánya. Van azonban itt egy nagy különbség. Több országban nem gazdaságuk gyengesége miatt volt 2009-ben nagy deficit, hanem végiggondolt kormányzati program alapján. Ugyanis éppen a már megidézett Keynes vezette le az 1930-as évek nagy válsága után, hogy ha sem az üzleti szereplők, sem a családok nem költenek, akkor ideje és tere van a harmadik nagy tényező – azaz az állam – költségvetési aktivizálódásának.

Már persze ha az állam megengedheti: nincs nagy felgyűlt adóssága, valamint ha viszonylag olcsó hitelek mellett meg tudja oldani az adósság finanszírozását. Amikor viszont nem állnak fent ezek a kedvező feltételek, akkor az állami költekezés nem segít a gazdaságon, sőt ront a kilátásokon. Márpedig az európai unión

belül van néhány ország, ahol a múltbeli adósságok és a mai finanszírozási nehézségek miatt nem lenne szabad továbbra is államilag költekezni, de mégis megteszik. Az ilyen sajátosan nehéz helyzetű országokra kezdték már egy ideje alkalmazni a nem túl elegánsan hangzó PIGS, majd PIIGS megjelölést, azaz utalást a nagy deficitet egyre drágábban finanszírozó portugál, itáliai, görög és spanyol államra, amelyek csoportjába belekerült utólag Írország is. Angolul ugyebár disznókról lenne szó, ami akkor is modortalanság, ha idővel kiderült: a görög kormányok túl lazán bántak az igazsággal az államháztartás adatait illetően. Most minket is kezdenek idesorolni, éppen az államadósságunk mértéke és finanszírozási költsége miatt. Annyi örömünk lehetne csak a hírbe hozásunkból, hogy a bekapcsolódásunkkal előálló PHIIGS betűszó kiejtése egy fokkal közelebb visz minket a 'fügék', semmint a 'disznók' jelentéshez.

A helyzetünk tehát valóban aggasztó, megint csak nem a mostani hetekre, hanem a hosszabb távra gondolva. Nem lenne persze ekkora gond, ha a gazdaság lendületesen nőne, és ezáltal az államadósság finanszírozási költségét nagyobb gond nélkül kitermelné. A Gyurcsány-féle félszívű kiigazítás 2006 őszétől azonban eltüntette az addigi növekedést, majd a Bajnai-féle további szigorítás még mélyebbé tette a visszaesést. A gazdasági recesszió kezdetén elvileg nálunk is Keynes elméletére alapozva államilag kellett volna élénkíteni a zsugorodó összkeresletet; ám ezt már nem tette lehetővé a hitelezői verdikt. 2010-ben valami növekedés már várható, hála a külső piacok éledezésének, de az ütem még mindig nem elegendő arra, hogy elkezdjük az adósság kinövését. Az állam takarékoskodása pedig különös módon először tovább gyengíti a növekedési ütemet.

Nem ok nélkül szerette volna az Orbán-kormány azonnal újratárgyalni és lazábbra venni a hitelezők által megkövetelt államháztartási hiányt; de ez nem sikerült. És ismét elsősorban a külső tényezők előnytelen alakulása miatt: ha ekkora baj van az unióban a görögök és mások deficitjével, akkor ne most álljanak elő a magyarok azzal, hogy a hazai választásokon győztes erő nagyobb hiányt szeretne, mint elődje. A mi belső fejleményeink most teljesen hidegen hagyják az uniós társakat, akik joggal aggódnak amiatt, hogy bármely kicsiny ország további pénzügyi megbotlása súlyos bizalmatlansági válságot idéz elő Európa egészével szemben.

Ez az a légkör, amiben az egészen friss magyar kormánynak hirtelen akciótervet kellett közzétenni, egy intenzív hétvégi kor-

mányülést követően. A néhány hete hivatalba került kormányra várt a váratlan programhirdetés, a bizonyos 29 pont. Hogy kommunikációs szempontból ügyesen volt összerakva, az biztos. A felmérések szerint a csomag elemeit a lakosság 50–90 százalékos arányban támogatta, de ami érdekes, a magyar és a nemzetközi elemzők is többnyire kedvezően nyilatkoztak. Tették ezt annak ellenére, hogy néhány intézkedés esetében még nem voltak ismeretesek a fontos részletek. Az a felfogás tükröződik az akcióterven, hogy kisebb legyen az élőmunka terhe, és legyen olcsóbb az államigazgatás. A hiányzó pénz zöme pedig a pénzintézetekre kivetett pótadóból jönne be.

Ez sem hangzik rosszul az utca embere fülének. Az érintett pénzügyi vállalatok természetesen joggal protestáltak, nem is a pótadó ténye, mint annak mértéke miatt. Való igaz, hogy a hasonló brit vagy francia banki pótadó esetében jóval kisebb tehernövelésről volt szó. De tudjuk, hogy a magyar kormánynak nagyon kell ez a bevételi tétel, ami nélkül aligha teljesíthető a Valutaalappal szembeni vállalás. Nyilvánvaló kérdés persze, hogy vajon nem az ügyfelek viselik-e majd végső soron a többletadó terheit. A kormány szerint a jogszabályok majd elejét veszik a terhek áthárításának. Azonban az adók általában valamilyen módon beépülnek a költségekbe. Az áthárítás módja és mértéke függ az ügyfélért folyó piaci verseny erősségétől, és egy sor ma még nehezen prognosztizálható tényezőtől. A másik nagy kérdés, hogy mi lesz a gazdasági hatása az új adónak. Több és olcsóbb hitel bizonyosan nem. Többen azt is valószínűsítik, hogy a kormány lépései miatt a pénzintézetek egy része más ország felé fordul. Megint csak a rövid táv és a hosszú táv csatájáról van szó; és ezt az előző szokta nyerni. De csak a csatát, és nem a háborút. Az mindig bizonytalan kimenetelű.

A kormányváltás tehát 2010-ben is nemzetközi zajok, zavarok közepette ment végbe. Rapid személycserék és gyors döntések jellemzik az első napokat és heteket. Jórészt megnyert csaták. A hosszabb távról mégsem szabad megfeledkezni, bármit mondott Keynes. Már csak azért sem, mert az előnyös hosszú távú következmények egyszer majd fellépnek, de a kellemetlen utóhatások valahogy mintha hamarabb beköszöntenének az ember életében – és a politikai élet sem kivétel e tendencia alól.

Bod Péter Ákos

SZLOVÁKIAI VÁLASZTÁSOK – MAJDNEM VÁLTOZÁSOK...

Valóban véget ért-e a meciarizmus Fico mostani bukásával?

A június 12-i szlovákiai választások nyugati értékelése szinte egyöntetűen nagy örömmel üdvözölte a Robert Fico eddigi szlovák miniszterelnök kabinetjének bukásáról szóló híradást, új korszak kezdetéről tudósítottak, és a *Frankfurter Allgemeine Zeitung* a józanság győzelméről írt. A Fitsch Ratings – nemzetközi hitelminősítő, Londonból – a választások után több mint egy héttel, a várható jobbközép koalíció stabilitását és összetartó voltát vizionálta, amely majd képes lesz a költségvetési és szerkezeti reformokra, és ezzel összhangban elsőrendű külföldi adós osztályzatot adott az országnak. Mindezt annak ellenére, és e jelek szerint annak meglepő tudomásulvételével, hogy a miniszterelnök-jelölt, Iveta Radicova egyértelművé tette: a leendő szlovákiai kormány nem lesz hajlandó hozzájárulni sem a 110 milliárd eurós – az eurozóna országai által összeadandó – görög segélycsomaghoz, sem a görög válság ürügyével májusban elhatározott 750 milliárd eurónyi uniós segélyalap létrehozásához. Persze ez érthető, hiszen az ellenzék győzelméhez elsősorban éppen az járult hozzá, hogy a Fico-kormány gazdálkodásának sikerességét kétségessé tette a Szlovákiát is nehéz helyzetbe hozó világméretű pénz-hitel válság. Ugyanakkor központi kérdéssé vált a kampány során, hogy a görög segélycsomag szlovák befizetési kötelezettsége, amely hozzájárulástól a most leváltott koalíció nem tudott az uniós partnerekkel való egyeztetések során kitérni, Szlovákia számára irreális tehertétel: az ország központi költségvetésének 10%-át kitevő összeg.

A választók által most megbuktatott miniszterelnöknek, a SMER SD (ejtsd: „szmer" – irány, szociáldemokrácia 34,8%, 62 mandátum) párt vezetője, eddig is igen tehetséges populista volt. Ellenzékben sem eshet majd nehezére népszerű álláspontokra helyezkednie. Új nyilatkozatai szerint ellenfelei a kampány során „minden vízben halásztak, mindent megígértek, a marihuánától kezdve az egynemű partnerkapcsolatok legalizációjáig, a konzervatívoknak megígérték a lelkiismeret szabadságára vonatkozó törvényt, és most azt mondják, felejtsenek el mindent". – Mindezzel párhuzamosan a Kereszténydemokrata Mozgalom (KDH 8,5%, 15 mandátum a 150

fős szlovák törvényhozásban) számára központi jelentőségű volt az koalíciós egyeztetéseken a Vatikánnal megkötendő alapszerződés kérdése, valamint azért kívánták az egészségügyi tárca ellenőrzését megszerezni, hogy az egyházi fenntartású kórházak továbbra se legyenek kötelezhetőek művi abortálás elvégzésére.

A sokféle ígéret nehezen jelenhet meg a majdani kormányprogram úgynevezett alaptéziseiben, egy olyan koalíció esetén, amelynek négy pártlistáján összesen hat párt osztozik, ideológiailag a keresztény konzervatív irányzattól egészen az ultralibertáriánusig terjedő spektrummal. A felálló koalíció legnagyobb pártja a Szlovák Kereszténydemokrata Unió (SDKU 15,4%, 28 mandátum), amelynek korábbi vezetője Mikuláš Dzurinda kétszeres miniszterelnök a kampány bevezetőjében egy Fico által kirobbantott pártfinanszírozási botrány miatt volt kénytelen hátrább húzódni. Ő most megszerezheti a külügyminiszteri posztot. A választásokon második erőként egy új alakulat bukkant fel: a Szabadság és Szolidaritás (SaS 12,1%, 22 mandátum), amely alapvetően gazdasági liberális elképzeléseket képvisel technokrata programjában, amelyeket újbaloldali emberjogi aktivizmussal ötvözött, de javasolta az egyházak megadóztatását is a szociológiai értelemben konzervatív lakosságú Szlovákiában. Itt kell kiemelni, hogy a szlovák választási rendszer érdekes helyzeteket teremt, ha egy párt más párt jelöltjeit is elindítja a listáján – mivel az úgynevezett preferenciális szavazás miatt a listán hátrább szerepeltetett jelelölteket a választópolgárok megjelölés útján előbbre sorolhatják, ezzel megváltoztatva a pártok közötti megegyezés alapján felállított sorrendet. Így esélytelen helyen szerepeltetett jelöltek is bejuthatnak a törvényhozásba. Az idei választásokon ez történt mind a SaS, mind pedig a Híd/Most (ejtsd: „moszt" – jelentése híd szlovákul – 8,1%, 14 mandátum) listája esetében. Így az az eredeti szándék, hogy a listákat felülbírálva a polgárok közvetlenül is szólhassanak bele, hogy ki képviselje őket, végső soron azzal az eredménnyel járt, hogy nem szándékolt aránytalanság érzékelhető az egyes megválasztott képviselők között. Amikor pártok szövetséget kötnek kisebb szervezetekkel, hogy támogatásukért cserébe jelöltjeiket felveszik a listájukra, akkor a kisebb szervezet jelöltjeit előresorolják, míg a nagyobb szervezet szavazói a szavazólapon bejutó helyen látva kedvenc jelöltjeiket, nincsen, akit előre rangsorolhassanak. A SaS esetében az történt, hogy ez a gazdasági liberális, új párt az Egyszerű Emberek elnevezésű csoporttal szövetkezett, és így 4 mandátumhoz

is juttatta ezt a leegyszerűsített üzenetekkel operáló – például a romák elleni erőteljesebb fellépést sürgető – alakzatot. Őket listájuk utolsó négy helyéről hoztak előre, bejutó helyre a választók. Hasonló a helyzet a Híd/Most esetében, ahol a Polgári Konzervatív Párt (OKS) jelöltjei közül a megállapodás szerint 4 ismert szlovák liberális értelmiségi kapott bejutó helyet, azonban a szavazók három más, polgári konzervatív jelöltet is bejuttattak a szlovák parlamentbe. Így, miközben a legmértéktartóbb kalkulációk szerint a pártszövetséget választók legalább ¾-e volt magyar, a Híd 14 mandátumából hetet szlovák nemzetiségű értelmiségi nyert el. Mindennek demokratikus kockázata lehet, mint ahogy a négy Egyszerű Emberek-képviselőt máris megkeresték bizonyos „vállalkozói körök", hogy ne szavazzák meg az új kormányt – lévén a leendő koalíció elvileg 79 mandátumos többsége e négy mandátum híján máris nem volna elegendő a kormányalakításhoz a 150 fős parlamentben. Ez is mutatja, milyen kevésen múlott, hogy a Fico-kabinet nem kapott a folytatáshoz lehetőséget a választóktól: kevesebb, mint 17 ezer szavazaton. Ennyi a 0,7% amivel Vladimir Mečiar pártja, a HZDS (Demokratikus Szlovákiáért Mozgalom) lecsúszott a parlamentbe jutásról a négy évvel ezelőttinél 4%-kal magasabb, 58,8%-os részvétellel lezajlott választáson. Ezzel az utóbbi időkben maga mellől mindenki mást elmaró, pártjában egyetlen ismert politikusként maradt öreg bokszoló talán politikai nyugdíjba vonult, bár nyilatkozatai szerint erről a realitásról még nem vesz tudomást. A mečiarizmusnak abban az értelemben mégsem szakadt vége, hogy a mostani választási eredménye kísértetiesen hasonlít a vele és általa többször is előállott helyzethez. A választásokat ő is sorozatosan megnyerte, de elegendő koalíciós partner híján mégis ellenzékben töltött el több ciklust. Fico Smerjének most egyedül van annyi mandátuma, hogy akár a legkisebb eddig ellenzéki párttal, vagy csak frakciójuk egy részével és az SNS-szel (Szlovák Nemzeti Párt 5,1% 9 mandátum) többséget alkothatna. Más kérdés, hogy a pragmatikus Bugár Bélának ezt nem kellett megfontolnia, hisz a Híd által bejutott szlovák képviselők soha sem volnának hajlandók Ficóval együttműködni. Ám másképpen van ez a Fico-féle kormányalakítási kísérlet során megkörnyékezett KDH-val: frakciójában lehet arra számítani, hogy a kampány során kialakított és képviselt politikája miatt nem aktuális összefogás idővel elképzelhetővé válik. Keményvonalas nemzeti elképzeléseik nem állnak olyan távol a leköszönő kormányzatétól, hogy a későbbiekben ne térhetnének

vissza a most elutasított ajánlatra, amely tartalmazta a miniszterelnöki tisztséget és a tárcák felének elnyerését. A KDH elnökének, Jan Figelnek, az új kormány kibővített közlekedési tárcája városmányosának, immáron leendő infrastrukturális és régiófejlesztési miniszterének ez az eshetőség a ciklus során nyitva marad, hiszen alelnökének, a belügybe tartó Daniel Lipsicnek és körének támogatása nélkül is lehetne annyi híve, hogy a hajszál híján a parlamenti küszöböt átlépett SNS-szel és Smerrel alakítsanak a mostani kabinet sikertelensége esetén alternatív kormányt. Elmondható, hogy Fico tulajdonképpen azért vesztette el a hatalmát, mert kormányzása alatt és a kampányban is kifogta a szelet koalíciós partnerei, a HZDS és a hírhedt Jan Slota SNS-ének vitorlájából. Soviniszta retorikájával elvette szavazóikat – összesen 200 ezerrel több szavazatot gyűjtött, mint négy éve. Fico és pártja népszerűségét jellemzi, hogy a délnyugati csücsök kivételével egész Szlovákia választási térképe a Smer színeit mutatja, Pozsonyon és a színmagyar körzeteken kívül mindenhol nyert, volt, ahol 50% feletti eredménnyel.

Mindezek alapján, tekintettel az aktuális erőviszonyokra, az elhúzódó válságra, a felálló koalíció tagoltságára, még korai jelentős változásokat várni a szlovák politikában, és temetni Fico és vele a Fico-féle meciarizmus, a nemzeti populizmus baloldali színezetű változatát.

A szlovákiai választás egy héttel Trianon 90. évfordulója után zajlott le, és éles polémiát váltottak ki a magyarországi intézkedések és törvények. Elsősorban a határon kívüli magyarok kettős állampolgárságát lehetővé tevő elsöprő többségű magyar országgyűlési döntés keltett vihart. Fico és Slota pedig a magyar parlament döntése nélkül is ágált volna a várható és rövidesen bekövetkező intézkedés ellen, hiszen ez a győztesek programjában szerepelt, és ha nem a kormányalakítás előtt álló országgyűlési többség, akkor jó eséllyel más parlamenti erő kezdeményezte volna mielőbbi elfogadását. Közjogi érdekesség, hogy az ügyvivő Bajnai-kormány időszakában született ez a jogszabálymódosítás, de még érdekesebb az, hogy az időzítés bírálói figyelmen kívül hagyják, hogy ez még kínosabb lehetett volna a magyar szempontból bevallottan kívánatos szlovák kormányváltás idején. Az ismert és lényegében alig változott szlovákiai erő- és politikai viszonyok mellett a magyar törvénymódosítás árnyékot vethetett volna a két ország egyaránt új kormányainak kapcsolatára. Ha valami fölvethető, az az, hogy a Fidesz–KDNP nem készítette fel amúgy

is szorongatott helyzetben levő ideológiai szövetségesét és európai néppárti partnerét, a Magyar Koalíció Pártját (MKP 4,3%) az így keletkező kommunikációs helyzet kezelésére. Így, bár formállogika szerint a kiéleződő magyar–szlovák viszony a karakteresebb magyar, illetve szlovák pártok eredményességét segíthette volna, egyik esetben sem lehet ezt állítani. Egyrészt Fico nem volt képes kormánya gazdasági teljesítményének megbicsaklását és a görög válsággal kapcsolatos szlovák finanszírozási kötelezettségről elterelni a figyelmet. Ugyanakkor eredményesen megfélemlítette az egyszerű magyar szavazópolgárokat azzal, hogy ha fel merészelnék venni a szlovák mellé a magyar állampolgárságot, azzal elveszítenék az előbbit.

A magyar politikusok nem ismerték fel ennek a jelentőségét, holott ők is élénken emlékezhetnek a hontalanság éveire, amikor 1945–47 között a felvidéki magyarság közvetlen tapasztalatokat szerzett arról, milyen a (cseh-)szlovák állampolgárság nélküli lét. A többség nem rendelkezik olyan jogi műveltséggel, hogy tudja: mindenképpen európai uniós állampolgársággal rendelkezne még egy ilyen szélsőséges esetben is, és nem kerülne veszélybe sem a nyugdíja, sem az egészségügyi ellátása, sem semmilyen más állami ellátása. Csupán némely politikai joga csorbulna.

Jól mutatja mégis, hogy a szlovákiai magyarság a két állam gyors egymás utáni intézkedéseire fenntartásokkal, távolságtartással és óvatos békülékenységgel reagált. A választások előtti utolsó közvélemény-kutatások szerint az MKP-t támogatta a magyarok 60%-a, és mintegy 40%-a a Hídat, de az utolsó néhány hétben megfordult ez az arány. A magyar állampolgárság megszerezhetőségéről szóló hírre egy bulvárfelmérés szerint a felföldi magyarok 40%-a vélte úgy, hogy végre teljesen magyarnak érezheti magát, míg a többség enélkül is így gondolta. Így hiába nyilatkozta korábban Bugár Béla, a Híd elnöke, hogy amennyiben az MKP egy piros–fehér–zöld szalagos macskát indítana, azt is megválasztanák. Az MKP-nak nagyon szegényes volt a kampánya, alig lehetett plakátjaival találkozni, míg a jelentős vállalkozókapcsolatokkal rendelkező Hídnak elegendő pénze volt, mindenhová jutott a reklámozásra. Érdekes, hogy az MKP korábbi elnöke új párttal lehetett sikeres, miközben a választók most büntették meg korábbi pártját a nem egészen sikeres kormányzati szerepvállalásáért. Azért, amelyre az ő pártelnöksége idején került sor. Az MKP ak-

kor rendezni szerette volna a mezőgazdasági vidékeken a birtokviszonyokat, az eredeti, jogfosztott tulajdonosok javára, de ez éppen úgy nem valósult, meg, amint nem sikerült áttörést elérni a nyelvhasználati kérdésekben sem, illetve a közigazgatási beosztást sem tudták a magyarság számára kedvezőbbé tenni. Nem sikerült felpuhítani a Beneš-dekrétumokkal kapcsolatos álláspontot sem.

Az MKP elvesztette a negatív kampányt is a két magyar párt közötti rivalizálásban. A párt külső megítélése rendszeresen sorolta egy kategóriába szélsőségesnek azokkal, akikkel szemben kifejtette érdekvédelmi tevékenységét, kevés plakátja egynyelvű volt, hogy ezzel demonstratívan megsértse az ősz óta hatályos nyelvtörvényt – de ezt a választók a jelek szerint értelmetlen provokációnak tekintették.

Ezzel szemben a Híd kerülte a konfrontációt – nem is annyira magyar, mint szlovák–magyar kétnyelvű pártnak határozta meg magát, óriásplakátjai kétnyelvű üzeneteket küldtek a választók felé. Ez a politikai szakasz most lezárult: rövidesen gyökeres változásnak kell bekövetkeznie működésében, mivel egyetlen magyar pártként maradt parlamentben. Jövője továbbra is azon múlik, hogy sikeres lesz-e az érdekvédelemben. Ha nem, az önkormányzati és EU-s szinten erős pozíciókkal rendelkező MKP kiköszörülheti a csorbát, mert ugyancsak kevesebb mint 17 ezer szavazat hiányzott a parlamentbe jutásához – és ezt könnyen visszaszerezheti. A magyar szavazók egy része most megbüntette – de ez nem jelenti automatikusan azt, hogy tartósan is a Híd mögé állt. Figyelemre méltó, hogy a Csallóközben a Híd kerekedett felül, viszont a párkányi körzetben az MKP kapott több szavazatot. A már nem többségében magyar lakta rimaszombati és nagykürtösi körzetben a két magyar párt rivalizálásából az MKP került ki eredményesebben.

Egyelőre nem lehet megítélni, hogyan folytatódik a történet. Azt viszont már tudjuk, hogy a Híd képviselni fogja a magyarságot az összehívandó MÁÉRT-on (Magyar Állandó Értekezlet) és a Kárpát-medencei Magyar Képviselők Fórumán. Tudjuk azt is, hogy a Híd megszerezte az immáron hagyományosan magyarnak számító agrár-, illetve környezetvédelmi tárcákat, Bugár pedig a képviselőház alelnöki, országosan nagy népszerűségű pozícióját választotta, ezzel is kerülve a konfrontatív helyzeteket.

Gyuilai György

SUMMARIES

Magyar Szemle (Hungarian Review), Vol. XIX., Nos. 7–8., August 2010, Budapest.
Editor-in Chief: Gyula Kodolányi
Publisher: György Granasztói
Published by Magyar Szemle Foundation.

József Antall and Those Who Did Not Want Him. Editor's Note by Péter Ákos Bod, on the 20th anniversary of the inauguration of Hungary's first democratic government since 1947.

Looking Back on the Transition Years. István Elek talks to Gyula Kodolányi, Editor-in-Chief of *Magyar Szemle,* and a Senior Adviser for József Antall in 1990-93, about the beginnings of the underground movements that led to 1989, and about the task and performance of the government of József Antall.

Ferenc Kulin, literary historian, Former Chairman of the Cultural Committee, Parliament, Budapest. *The Anxieties and Optimism of József Antall.* Essay on the three factors that limited the field of power for the first democratically elected Prime Minister since 1947. A contentious and confused major coalition partner, the Smallholders, the ambiguities and complexity of the international environment, and before all else the mental condition of „Kádár's people", a largely ignorant and indifferent populace, that had not recognized the historical chance.

The Béres Life Program. György Granasztói and Gyula Kodolányi talk to József Béres, Jr., and his wife Klára. Since József Béres, Sr., had fought his legendary battle with Communist authorities for the licensing of Béres Drops, the first immune health enhancer based on trace elements, a firm was founded for its manufacture and sales in 1989, and a burgeoning family business developed for non-prescription drugs, then a new winery established in the Tokaj region. The conversation explores the underlying family attitude to life and culture, and to business.

Architecture, Settlements, Regional Policy. A Symposium by the Batthyány Circle of Architects. Part II. Architects, urban planners and politicians debate the chances and requirements for a renewal of the Hungarian countryside.

József Michl, Mayor, Tata, Komárom County. *Tata, Magyary Plan.* The highly succesful Magyary Plan, a local initiative in the town of Tata has created broad civic participation in projects for the enhancement of the urban environment and local architecture.

András Krizsán, Chief Architect, Pula, Veszprém County. *Man Is the Local Value.* Small communities and self-sustaining regional and local economies have been doomed by global consumerist planning. The re-vitalization of the rich resources of the Hungarian countryside must begin with focusing on the local human factor and on re-building local communities.

József Laposa, Chief Architect, *The Landscape.* Planning must always start out from the spirit, the traditions and characteristics of the place, the land, the landscape. In recent years the opposite approach has been used in Hungary, in the allotment of EU funds to village development.

Csaba Bodonyi, Chief Architect, Tokaj. *To Turn Around the Direction of Urbanization.* Communist urbanization policies, an intellectually deranged version of the visions of Le Corbusier and Doxiadis, led to the deterioration of flourishing townships, and of local participation in urban issues. The process has begun to be turned around in the last twenty years, slowly, and with halts.

János Báthory, researcher, Former Chairman of the Office for National and Ethnic Minorities, Budapest. *Hungarian Roma Politics.* A strategy for a reconstructed Hungary must include a strategy for Hungarian-Roma co-existence – with all its variants, from assimilation to integration and the acknowledgment of an ethnic identity. For that, Hungarians must have full respect for the Roma as individuals and as communities, and the Roma must understand that social ills and poverty have grown a common issue for them and Hungarians in the past decade.

Edit Molnár, photographer, Budapest. *The Grand Old Generation. Passages from a Memoir.* Since her early twenties, Edit Molnár has become a part of Hungary's art society, and has been able to photograph its masters with a rare intimacy, from the Grand Old Men of the Sixties down to her own generation. She is

also a keen observer and a consummate stylist, and writes about her subjects in a terse, pleasantly ironic prose. The present issue of Magyar Szemle is illustrated with a selection of her shots.

Géza M. Szebeni, historian, former diplomat, Budapest. *Further Leafs from the Mindszenty File.* In his recent research in the archives of the Ministry of Foreign Affairs, the author finds further proof of the close line Hungary had to follow in its policies in the Mindszenty affair and all major Western relations, directed from Moscow through personal consultations in 1957–63.

Hajnalka Babirák, literary historian and political analyst, Budapest. *Russia's Wars Against Georgia.* Echoing its policies in the early 20th century, Russia has repeatedly signaled to Caucasian Georgia the intention to be the major player in its fate. Forms of this strategy included a manipulation of Georgia's domestic politics and ethnic relations, economic coercion, and war, as was last seen in the summer of 2008.

1% Metaphysics. *Renan.* György Szabados has selected a passage from Spanish philosopher Ortega y Gasset for his regular column of quotations.

Books and Events

Gáspár Gróh. *In the Depths.* Essay on Magda Németh's account of the war years of 1944-45 and their immediate aftermath in the lives of the major writer László Németh and his large family. A teenager recounts in a matter of fact manner the elementary day-to-day tasks of survival, physical, spiritual, political (*Mélységből mélységbe.* Nap Kiadó, Budapest, 2010.)

Bálint Török. *The Loss of the Highlands.* Historian Gyula Popély has recently published his widely documented study of the political adventurism, improvization and ill will, that the great powers exhibited after World War I, as a result of which ethnically intact Hungarian territories in the North were lumped to the rest of the mosaic that was to become a new „homogenous Slav" state, Czechoslovakia. (*Felvidék. 1914–1920.* Magyar Napló, Budapest, 2010.)

Pál Sáry. From Etruscan Religion to Post-Modern Theories of Law. Review of Jenő Szmodis' remarkable historical anthropological

study of the relationship of justice and law, cultures and legal systems. (*A jog realitása.* Kairosz, Budapest, 2005.)

Klára Tóth. *History Lesson.* Our film columnist saw the portrait-documentary movie *Guilt and Innocence,* made by two men in their early twenties. The film, extremely well-made, is banned from public showing by the family of the protagonist, 90 year-old Béla Biszku, János Kádár's Minister of the Interior in 1957–61, the time of post-revolutionary terror. Yet copies widely circulate among the young, for whom a national account-taking and reconciliation, thwarted after 1990, becomes a demanding task.

Zoltán Fáy. *Change of Direction.* The Gathering of Faith, Sándor Németh's extremely successful new evangelical church of the last twenty years, has gradually disassociated itself from its left-liberal political connections, and sensing the dramatic change in public mentality, has turned to Hungary's Christian founder kings in its new pop music celebration.

Mihály Kubinszky. *István Széchenyi, the Builder.* The early 19th century architect of modern democratic Hungary was literally a passionate builder, initiating railway and building projects outside the nation's capital, too – on his estates, and in wider Western Hungary, with the co-operation of master engineers and architects.

János G. Gáspár. *Symbol and Reality.* In the recent spectacular defeat of the Socialist party, the symbolic as well as the pragmatic side of politics played great role, especially the lies and blunders of Ferenc Gyurcsány, and the resulting phenomenon, gyurcsányism.

Péter Ákos Bod. *Government Structure and Government Thought. Impressions of the First Weeks.* Viktor Orbán devised an entirely new structure for his government, and the first weeks saw the slow start of its many component parts – while the fast take-off of his ambitious 29 points economic agenda has already brought popularity for the governement. But the real test will be the lasting stabilization of the budget.

György Gyulai. *Slovakian Elections – Almost a Transformation.* The coming into power of a broad center right coalition promises Slovakia's return to normalcy in political life, a new language and new style, extending to relations with ethnic minorities and neighbour states.

The present issue of Magyar Szemle is illusstrated with portrait photographs by Edit Molnár.

E SZÁMUNK SZERZŐI

Babirák Hajnalka (1958, Oroszlány) irodalomtörténész, kaukazológus, kartvelológus (a Kaukázus, azon belül Georgia kutatásával foglalkozó tudomány összefoglaló neve, mely magában foglalja a térség politikai, gazdasági, kulturális, etnikai stb. kérdéseinek kutatását). Az MTA köztestületi tagja. Külügyi és oktatási területen minisztériumi köztisztviselőként dolgozott (1992–2005) Az irodalomtudományok kandidátusa, 1992. M.: *Magyar–georgiai irodalmi kapcsolatok* (monográfia, 1997).

Báthory János. A Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal volt elnöke.

Bod Péter Ákos (1951, Szigetvár) közgazdász, egyetemi tanár. 1990–1991-ben gazdasági miniszter, 1991–1994-ben a Magyar Nemzeti Bank elnöke. Jelenleg a Budapesti Corvinus Egyetem tanszékvezetője, a Károli Gáspár Református Egyetem tanára. F. m.: *A vállalkozó állam a mai tőkés gazdaságban* (1987), *Rendszerváltozás Kelet-Közép-Európában* (Leszek Balcerowiczcsal, Václav Klausszal, 1997), *Pénz, hatalom, erkölcs.* Tanulmányok a gazdasági rendszerváltás időszakából (1997), *A pénz világa – a világ pénze* (2001), *Gazdaságpolitika* (2002), *Közgazdaságtan* (2006).

Bodonyi Csaba (1943, Nyíregyháza) DLA tervező építész, okl. építészmérnök, címz. egyetemi tanár, Tokaj város főépítésze. A Magyar Művészeti Akadémia alapító tagja (1992), az MTA Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia Miskolci csoport tagja, 2009-től elnöke. Főbb díjak: Ybl Miklós-díj (1979), Széchenyi-díj (1991), Miskolc város építészeti alkotói díja (1999), Borsod-Abaúj-Zemplén megye alkotói díja (2000), Építészeti Nivódíj (2003), az Év Főépítésze (Tokaj, 2003), Pro Architektúra-díj (2004), Príma-díj (2006).

Elek István (1955, Nagykálló) közíró, politikai elemző, magyar–történelem szakon végez a debreceni egyetemen (1980). Herder-ösztöndíjasként politikaelméletet hallgat Bécsben (1981–82). 1989 előtt újságkézbesítő, nyelvi referens, nevelőtanár, biokertész. 1989–

90: a *Magyar Napló* rovatvezetője; 1990–94: országgyűlési képviselő (MDF, Fidesz); 1993–98: a Fidesz elnökének tanácsadója; 1994–98: a *Magyar Nemzet* főmunkatársa; 1998–2002: miniszterelnöki főtanácsadó; 2000–2008: a Természet- és Társadalombarát Fejlődésért Közalapítvány elnöke, a *Heti Válasz*, a gondola.hu és a Kölcsey Intézet megalapítója. 2002–2004: a Heti Válasz főszerkesztője, 2002–2010: televíziós vitaműsorok és rádiós portrésorozat vezetője (ATV, MTV, MR1-Kossuth). Az MDF (1988) és a Lehet Más a Politika alapító tagja (2008). Év könyve-díj (1997), Pethő Sándor-díj (2005), F. m.: *Társadalomkritika és radikális reform (1988), Advent, és aminek el kellett jönnie* (1994), Az *elfogultságok kertjéből (1995), Polgár és kora* (1997), *Bukás előtt, győzelem után* (1999), *Magyarnak lenni, MOST!* (2002), *Rendszerváltoztatók – húsz év után* (2009).

Fáy Zoltán (1966, Baja) könyvtáros, publicista. Az Eötvös Loránd Tudományegyetemen és a Pázmány Péter Hittudományi Főiskolán tanult.

Gáspár G. János: könyvtáros, szerkesztő. 1990 óta ad közre politikai elemzéseket.

Granasztói György (1938, Budapest) történész, egyetemi tanár, az ELTE BTK Magyar–francia társadalomtudományi műhely és doktoriskola vezetője, a Teleki László Intézet volt főigazgatója. Charles Simonyi-ösztöndíjas. Szakterülete a társadalomtörténet. Várostörténeti és népesedéstörténeti tanulmányok mellett esszéket is közread a demokratikus átmenet témájában. Habilitált, az MTA doktora. 1990–1994 között az Antall-kormány nagykövete volt a NATO és az Európai Unió mellett, valamint a Belga Királyságban. (2007). F. m.: *Mi történik itt?* (Esszék, 2003).

Gróh Gáspár (1953, Budapest) irodalomtörténész, kritikus. A *Magyar Szemle* rovatvezetője. 2007-ben Pethő Sándor-díjat kapott. F. m.: *Egymásért vagyunk.* (Tanulmányok, kritikák, 2000.) *Szabó Dezső: Az elfelejtett arc* (Válogatás és szerkesztés, 2001), *Az elsodort író. In memoriam Szabó Dezső* (Válogatás és szerkesztés, 2002), *Móricz Zsigmond: A magyarság rendeltetése* (Válogatás és szerkesztés, 2004), *Cs. Szabó László. A kis népek hivatása.* (Előszó, válogatás, szerkesztés, 2005), *Nézni a láthatatlant* (Kisesszék, 2005), *Határ.Ok nélkül* (Tanulmányok, kritikák, 2006).

Gyulai György (1965, Budapest), GATE agrárközgazda (1993), ELTE BTK politikai elemző (2000), Kutatási területe a köztes-euró-

pai posztkommunkista térség államainak választási rendszerei és pártszerkezete.

Kodolányi Gyula (1942, Budapest) költő, műfordító, irodalomtörténész. 1971–1990: az ELTE tanára. 1972-1973-ban ACLS-, 1984-1985-ben Fulbright-ösztöndíjjal az USA-ban kutat és tanít. 1987-1990-ben részt vesz a rendszerváltoztató ellenzéki mozgalmakban. 1990–1994: miniszterelnökségi államtitkár. 1992 óta a *Magyar Szemle* főszerkesztője. 2004 óta az Emory Egyetem (Atlanta, USA) tanára. Főbb elismerések: József Attila-díj (2002), Príma Díj (a *Magyar Szemlével*, 2003), a Köztársasági Elnök Érdemérme (2005). Főbb művei: *Ökológiai kapcsolatok* (Szerk. 1984), *A létezés hálói* (Amerikai költők, ford., 1990), *Kentaurszárnyak* (Esszék, interjúk, 1999), *Táncban a sötéttel* (Összegyűjtött versek 2002), *Amerika ideje* (Esszék, 2003), *A hullám taraja* (Esszék, interjúk, 2006), *A fény rétegei* (Esszék, 2010).

Krizsán András építész, Pula főépítésze, a Falufejlesztési Társaság elnöke.

Kubinszky Mihály (1927, Sopron). Építészmérnök, az MTA doktora. Munkahelyei: Állami építőipar (1950–1957), Nyugat-magyarországi Egyetem (1957–1995), itt 1978-tól az Építéstan tanszékvezető egyetemi tanára. Nyugdíjazását követően Prof. emeritus és dr.h.c. Szakirodalmi munkásságának fő témái a legújabb kori építészettörténet, építészeti kritika, vasúttörténet építészeti vonatkozásai, műemlékvédelem, tájépítészet és Sopron város építészete. Kitüntetései: Ybl Miklós-díj (1992), az MTA Mikó Imre-díja (1998), Széchenyi-díj (2003).

Kulin Ferenc (1943, Pomáz) irodalomtörténész, politikus. 1975–1980 a Mozgó Világ munkatársa, 1981–1983 főszerkesztője. 1990–1998 között országgyűlési képviselő (MDF, MDNP), 2005-től a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészkarának dékánja. F. m.: *Hódíthatatlan szellem* (1982), *Közelítések a reformkorhoz* (1986), *A bukásunk lesz a vesztetek* (1987), *A tét* (1994), *Középkezdés* (1998), *Kölcsey Ferenc* (2000), *A XIX. század költői* (Szerk.: Magyar Remekírók 2000), *Készenlét* (2008).

Laposa József (1948, Budapest) Pro Regió-, Pro Natura-, Balaton-díjas tájrendező mérnök, városépítési, városgazdasági szakmérnök. 22 évig dolgozott a VÁTI-ban, jelenleg a TÁJTERV MŰHELY Kft. és a KÖRNYEZETTERV Kft. ügyvezetője, terület-

rendezéssel és településtervezéssel foglalkozik. Szűkebb érdeklődési területe a gyorsan változó szőlőhegyi táj. A borvidékek, borospincék, szőlőhegyek világáról írt tíz könyve közül a legelső, a *Szőlőhegyek a Balaton-felvidéken* című, sokak számára alapmű. Több szakmai szervezet, köztük a Magyar Bor Akadémia tagja.

M. Szebeni Géza (1945, Pestszenterzsébet) bölcsészdoktor, kandidátus, ny. követ. Kutatási területe a 20. sz.-i politika- és diplomáciatörténet. F. m.: *Alcide De Gasperi. Egy kereszténydemokrata a 20. században* (2007), *Robert Schuman. Egy kereszténydemokrata az európai egységért* (2009).

Michl József polgármester, Tata.

Molnár Edit (1933, Genk, Belgium) fotóművész. Önálló kiállításai: 1966: Vadas Ernő Terem, 1973: Pécs, 1974: Bp., Helikon Galéria, 1977: Műcsarnok, 1981: Bp. (Nagy László-emlékkiállítás), 1984: Szentendre, 1996: Bp. (Illyés Gyula és kortársai). Balázs Béladíj (1976), Érdemes művész (1985), Aranytoll (1992), Magyar Művészetért Díj (1992). F. m.: *Írók, történetek, képek* (1982), *Előhívások* (1993).

Sáry Pál (Miskolc, 1970) jogtörténész. 1997-ben végzett a Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Karán. Ugyanitt szerzett PhD-fokozatot 2003-ban. Jelenleg a Miskolci Egyetem Római Jogi Tanszékének docense. Kutatási területe elsősorban a római jog és a kereszténység kapcsolata. Főbb művei: *Bűnvádi eljárások az Újszövetségben* (2000), *Keresztre feszítés az ókorban* (2004), *Pogány birodalomból keresztény birodalom* (2009).

Tóth Klára (1953, Nyíregyháza) filmkritikus, publicista. A Duna TV szerkesztője. F. m.: *Donquijote köpenyében.* Pályakép és dokumentumok B. Nagy Lászlóról (2005).

Török Bálint (1925, Budapest) bölcsészdoktor, közíró. A Magyar Művészeti Akadémia tb. tagja. Újságírással 1990 óta foglalkozik. Rendszeresen írt, illetve ír számos újságba, folyóiratba, sajátos műfaja a történelmi publicisztika. 1994-ben Esterházy-, 2006-ban pedig Teleki Pál-emlékéremmel tüntették ki. F. m..: *Esterházy János Emlékkönyv* (Esterházy Alízzal közös szerkesztésben, 2001), *A demokrácia fellegvárának építői* (Csicsery-Rónay Istvánnal és Horváth Jánossal közös tanulmány- és cikkválogatás, 2002), *Farkas esz meg, Medve esz meg... Szent-Iványi Domokos és a Magyar Függetlenségi Mozgalom* (2004).

A Nemzet Televíziója ismét összefogta a világ magyarságát!

Átléptük a háromszázmillió forintot!

Köszönjük, hogy Ön is adományozott
az árvízkárosultaknak!

18 éve
a nemzeti összetartozás szolgálatában

DUNA

Továbbra is várjuk adományaikat az árvízkárosultaknak:
www.dunatv.hu/arviz

Megjelent a

Távlatok

nyári száma

Megjelent a *Távlatok* nyári száma. A jezsuiták világnézeti, lelkiségi és kulturális folyóiratának 88., *utolsó nyomtatott* számában a főszerkesztő, Szabó Ferenc hosszabb írása vázolja a 100 éves magyar rendtartomány folyóiratainak történetét, ezen belül az 1991 tavaszán elindított *Távlatok* múltját és jövőjét: további *internetes* működését. Ezenkívül Gyorgyovich Miklós társszerkesztő és két szerkesztőségi munkatárs, Keresztesné Várhelyi Ilona és Török Csaba búcsúzó írásait olvashatják. Végül néhány visszhangot közölnek, amelyek a folyóirat szerepét méltatják, minthogy sajátos profilt képviselt a magyarországi vallásos lapok között. A nyári füzet jó része Gyorgyovich Miklós összeállításában a *Távlatok* 51-87. számainak repertóriuma, amely kiegészíti a már korábban megjelent 1–50. számok repertóriumát.

A *Távlatok* ebben az évben átalakul: a változtatás indokairól és a jövőről P. Szabó Ferenc említett bevezető tanulmánya tájékoztat. Máris él a lap internetes portálja: www.tavlatok.hu. A jövőben e weblapon tesznek közzé nagyobb tanulmányokat: magyar szerzők írásait és külföldi jezsuita folyóiratokból fordított cikkeket, valamint magyar és főleg idegen nyelvű könyvek bőséges ismertetését. Aktuális tájékoztatásokat a havonta megjelenő testvérlap: *A Szív* közöl.

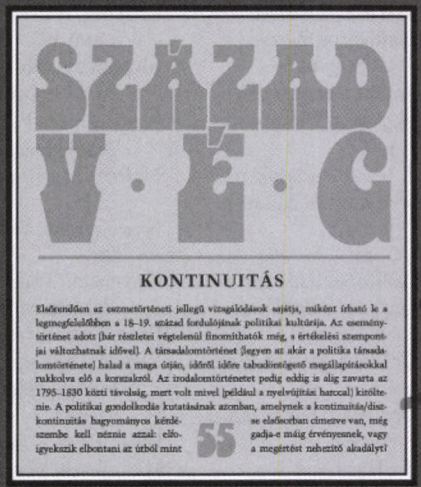
Év végére elkészül a *Távlatok* összes számának digitalizálása: az *archívum* tárolja ezeket az írásokat, amelyek – a friss anyaggal együtt – ingyen letölthetők, továbbá engedélyezzük anyagaink másodközlését is a forrás megjelölésével.

A szerkesztőség felhívja figyelmet a következő változásokra:

Új e-mail-címük: tavlatok@jezsuita.hu
Új fax-számuk: (36-1) 2075-03-49

A hagyománytisztelet nem vaskalaposság: a megújult Századvég ezentúl digitális formában olvasható. Az új, dinamikus és modern karakter mégis az örökség megőrzésének vértjébe öltözik, egy régi Századvég külső megjelenését idézi meg. Akárcsak a szimbólumunkul választott főnix. A motívum jelképezi a „régi" és a megújult Századvégek viszonyát, a természet, az idő körforgását, a gondolatok és mítoszok örök visszatérését – de ébren tartja a reményt is: ha elvesztettük a politikát (lehetnek olyan korok, amelyekben mintegy megszűnik, mert nincs, nem lehet politika), bölcsesség, intellektuális kíváncsiság, nyitottság, bátorság, azaz átfogó reflexió révén méltóságát mégis visszaszerezhetjük magunknak. Ehhez pedig „csak" tenni kell a dolgunkat. Szándékaink egyértelműek: a politika méltósága mellett állunk.

G. FODOR GÁBOR • főszerkesztő

ZEMPLÉN GÁBOR az eszmetörténet szakadásairól és a tudomány racionalitásáról

SZŰCS ZOLTÁN GÁBOR a 18–19. század fordulója magyar politikai kultúrájának kontinuitásáról és diszkontinuitásáról

VÁDERNA GÁBOR a Hittel-vita eszmetörténeti helye kapcsán a Hamvevő filozófiájáról

DEMÉTER TAMÁS a romantikus Hume-ról

PERCZEL LÁSZLÓ a magyar jobboldali hagyományról, a Romsics Ignác szerkesztette kötetről

KISS VIKTOR az átmenetről a huszadik évfordulóra megjelent baloldali könyvek és folyóiratok tükrében

www.szazadveg.hu/szazadveg

LAPUNKAT A LAPKER TERJESZTI, ÉS AZ ALÁBBI HELYEKEN VÁSÁROLHATÓ MEG

INMEDIO BOLTOK

Budapesten

II. Budagyöngye, Bev. közp.
II. Mammut 2, Lövőház u. 4.
III. Csobánka tér 2.
IX. Soroksár HÉV
IX. Soroksár, Auchan, Bevásárló 2
V. Párizsi udvar
V. Váci u. 10.
V. Városház u. 3–5.
VI. Bajcsy-Zsilinszky út 76.
VIII. Aréna Plaza, Kerepesi út 9.
XI. Albertfalva Auchan
XI. Fehérvári úti piac
XII. Szilágyi E. fasor 121.
XIII. Hegedűs Gyula út 24.
XIV. Örs vezér tere, ÁRKÁD
XIV. Örs vezér tere, Sugár
XV. Pólus elöl, Szentmihályi u. 131.
XVII. Heltai Jenő tér csarnok
XX. Mártírok útja 281.
XX. Megapark, Tesco
XXII. Campona Nagytétényi u. 37–47.
XXII. Lidl, Nagytétényi út
XXIII. Grassalkovich–Hősök tere sarok

Vidéken

Berettyóújfalu, Dózsa György u. 6.
Bicske, Bocskai u. 5.
Bonyhád, Szabadság tér 12.
Budakalász, Cora, Omszk park 1.
Budaörs, Auchan
Budaörs, Tesco; Csongrád, Fő u. 2–4.
Debrecen, Balmazújvárosi út, Cora
Debrecen Plaza, Péterfia u. 18.
Debrecen, Malompark, Füredi u. 27.
Dunakeszi, Auchan
Dunaújváros, Dózsa György út 56.
Eger, Széchenyi út 20.
Eger, Agria, Törvényház u. 4.
Érd, Tesco, Budafoki u. 2–4.
Fehérgyarmat, Kossuth tér 3–5.
Fót, Cora
Gödöllő, Szabadság tér 9.
Gyöngyös, Páter Kiss Szaléz út 1.
Győr Plaza, Vasvári P. u. 1/a.
Győr Árkád, Bajcsy-Zs. u. 80–84.
Győr, Hermann 25.
Győr, Petz Aladár Kórház
Győr Tesco, Királyszék u. 33.
Gyula, Béke sugárút 12.
Hajdúszoboszló, József Attila u. 2.
Hatvan, Horváth Mihály út 5.
Hódmezővásárhely, Andrássy u. 10–12.
Kaposvár, Kaposvár Plaza
Kaposvár, Fő u. 23.
Kaposvár, Ady Endre u. 5.
Kapuvár, Fő tér 10.
Kecskemét, Petőfi Sándor 2.
Kecskemét, Budai u. 2.
Keszthely, Tesco
Keszthely, Csapás u. 27.
Komárom, Igmándi 11.
Komárom, Klapka u. 12.
Kőszeg, Városház u. 5.
Marcali, Rákóczi u. 19–21.
Mezőkövesd, Mátyás király út 101.
Miskolc, Szemere út 2.
Miskolc, Széchenyi út 6.
Miskolc, Tesco, Szentpéteri kapu 103.
Mosonmagyaróvár, Kormos ltp. 2–4.
Nagykanizsa Plaza, Nagykanizsa, Fő út 1.
Nyíregyháza Plaza, Szegfű u. 75.
Nyíregyháza, Október 23. tér
Orosháza, Tesco, Vásárhelyi út 23/a.
Pápa, Kossuth u. 30.
Pécs, Árkád, Nagy Lajos kir. út–Alsómalom sarok
Pécs, Tesco, Komlói út
Pécs, Tesco, Makai u. 5.
Solymár, Auchan, Szent Flórián 2
Sopron, Tesco, Ipar krt. 30.
Sopron, Széchenyi tér
Sopron, Magyar út 5.
Sopron, Várkerület 44.
Szeged, Kárász – Dugonics tér 1.
Szeged, Cora. Zápor 4.
Szeged, Jókai u. 1.
Székesfehérvár, Fő út 9.
Székesfehérvár, Alba Pláza, Palotai út 1.
Székesfehérvár Tesco, Aszavölgyi út 1.
Szentes, Tesco, Alsórét u. 258.

Szolnok, Ady E. u.
Szandaszőlős
Szombathely sétáló, Fő tér 16.
Szombathely, Szűrcsapó u. 4.
Szombathely, Hunyadi u. 5–7.
Tapolca, Tesco, Veszprémi 5.
Tata, Bajcsy-Zsilinszky u. 4.
Tata, Május 1.
Tatabánya, Vértes Center, Győri u. 7–9.
Tatabánya, Fő tér
Törökbálint, Cora, Torbágy út 1.
Törökbálint, Munkácsy M. u. 27–29.
Várpalota, Tesco, Fehérvári út 17.
Veszprém, Kossuth u. 1.
Veszprém, Plaza,
Zalaegerszeg, Kossuth L. u. 32.
Zalaegerszeg, Tesco, Sport u. 1.

RELAY BOLTOK

Budapesten

I. Batthyány tér HÉV
I. Batthyány tér Metró
II. Frankel Leó alulj. – Frankel Leó–Margit krt. sarok
II. Moszkva tér Presszó
IV. Újpest Állami, Metró
IV. Újpest Metró végállomás
IX. Boráros tér HÉV-aluljáró
IX. Ecseri út Metró lent
IX. Ferenc krt.–Üllői u. sarok
IX. Flórián tér aluljáró
IX. Kálvin tér 1.
IX. Klinikák Metró
IX. Nagyvárad peron–Metró II.
IX. Nagyvárad tér Metró
IX. Népliget fsz. buszáll.–Könyves K. krt.–Üllői út
IX. Népliget Metró
V. Kígyó u. lapüzlet
VI. Nyugati tér aluljáró
VII. Blaha L. tér – EMKE aluljáró üzlet
VII. Péterfy S. Kh. Péterfy S. u. 8–20.
XI. Kelenföldi pu. I.
XI. Kelenföldi pu. II.–Kelenföldi pu. váró
XI. Kelenföldi pu. III. aluljáró
XI. Móricz Zs. körtér 16.
XII. Déli pu. 1. Metró
XII. Déli pu. asztal
XII. Déli pu. Metró
XIII. Árpád híd 1. – Váci út– Róbert Károly körút
XIII. Lehel peron–Lehel tér Metró áll.
XIII. Lehel–Gogol aluljáró
XIII. Lehel–Victor H. aluljáró
XIV. Árkád Örs vezér tere 25/a.
XIV. Dózsa Gy. út aluljáró
XIV. Mexikói út Metró
XIV. Örs vezér tere peron II.
XIV. Pöttyös u. Metró
XIV. Stefánia u. Sport Aréna
XIX. Határ út Metró
XVIII. Ferihegy 1 Várócsarnok
XVIII. Ferihegy 2/B

Vidéken

Békéscsaba, MÁV Andrássy út 58.
Cegléd, Kölcsey tér 3.
Celldömök, MÁV Vasútállomás
Debrecen, MÁV I. Petőfi tér 12.
Debrecen, MÁV II. MÁV Állomás
Érd, Stop Shop Budai utca
Győr, MÁV Révai u. 8.
Miskolc, Tiszai I. Tiszai pu. aluljáró
Miskolc, Tiszai II.–Tiszai pu csarnok
Nyíregyháza, MÁV Állomás
Pécs, MÁV Indóház tér
Szeged, MÁV Nagyállomás
Székesfehérvár, Béke tér 3.
Szolnok, MÁV pu.
Szombathely, MÁV csarnok
Szombathely, Volán, Ady tér
Tata Volán, Volán pu.

EGYÉB ÁRUSHELYEK

Vidéken

Győr, Volán, Hunyadi u.
Kecskemét, Malom Center, Széchenyi tér
Sopron, Volán, Lackner K. u.
Tatabánya, Buszmegálló, Fő tér 12/a.
Tatabánya, MÁV, Győri út 1.
Tatabánya, Volán, Győri út

A szerkesztőség címe:
1067 Budapest, Eötvös u. 24.
Postacím: 1399 Bp., Pf. 653.
Tel./fax: 311-6477, 472-0318

Kiadja:
a Magyar Szemle Alapítvány

A Magyar Szemle Alapítvány adószáma: 18055067-2-42

Felelős kiadó:
Dr. Granasztói György

Főszerkesztő:
Kodolányi Gyula

Tipográfiai terv:
Banga Ferenc

Műszaki szerkesztés:
Abinéri Ottó
AbiPrint Kft.

Nyomdai munkálatok
Séd Nyomda Kft., Szekszárd
Felelős vezető: Katona Szilvia

ISSN 1216 6235

Előfizetésben terjeszti
a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletága
1088 Budapest, Orczy tér 1.
Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél, e-mailen:
hirlapelofizetes@posta.hu
Előfizetési díj Magyarországon:
Egy évre 4080 Ft, fél évre 2040 Ft,
A Magyar Szemle számlaszáma:
11707024-20332033
Lapunk külföldre megrendelhető:
daneh@posta.hu
Tengerentúlra hajóval fél évre: 13 000 Ft, légipostán: 15 000 Ft;
Európába: 11 700 Ft, elsőbbséggel: 14 000 Ft.
Külföldön a befizetés időpontjában érvényes árfolyamon ennek megfelelő valuta.

Lapunk megvásárolható
a hírlapárusoknál
Budapesten és az ország
nagyvárosaiban,
a részletes lista
lapunk végén található.
És az alábbi
könyvesboltokban:

A Rákóczi úti
FÓKUSZ KÖNYVÁRUHÁZ-ban
és a LÍRA KÖNYV Zrt. budapesti
és vidéki boltjaiban

BENCÉS KÖNYVESBOLT
(V., Ferenciek tere 5.);

GONDOLAT KIADÓI KÖR
KÖNYVESBOLT
(V., Károlyi M. u. 16.);

ÍRÓK BOLTJA
(VI., Andrássy út 45.);

KÓDEX KÖNYVÁRUHÁZ
(V., Honvéd u. 5.);

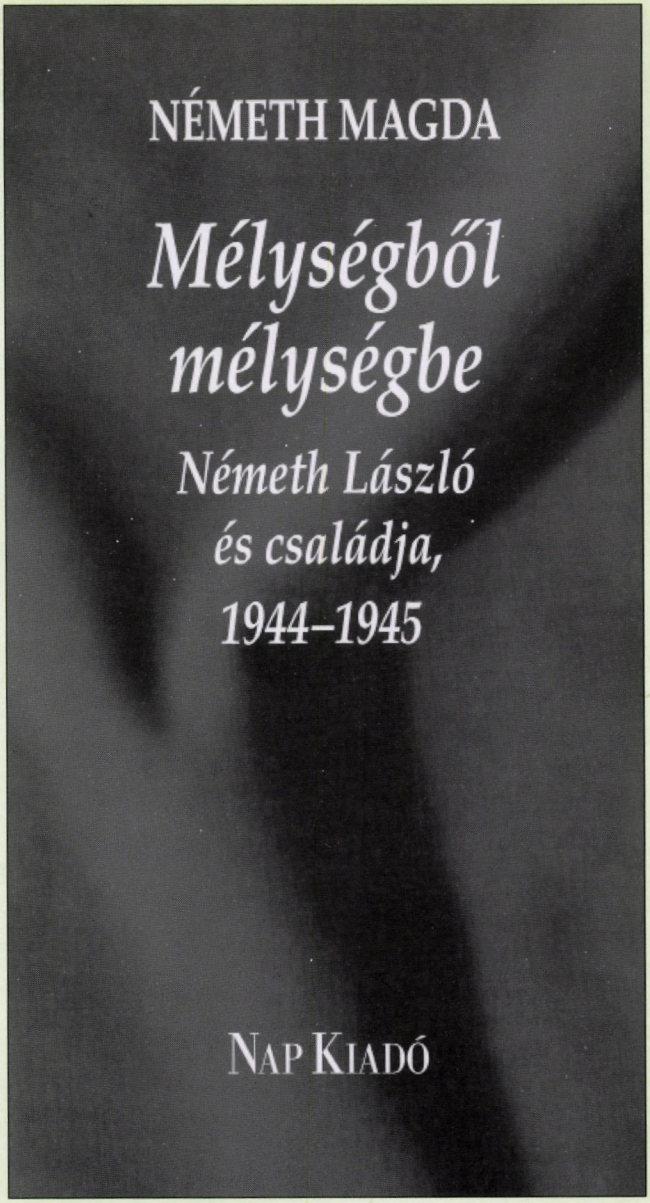
LITEA KÖNYVESBOLT
(I., Hess András tér 4.);

PÜSKI KÖNYVESHÁZ
(I., Krisztina krt. 26.);

TELEKI TÉKA
(VIII., Bródy Sándor u. 46.).

*

A „meg nem rendelt" kéziratokra megpróbálunk válaszolni,
és igyekszünk azokat megőrizni.
Ha nem sikerülne, szíves elnézésüket kérjük. A szerk.

Különleges könyvek
2000 Ft
www.napkiado.hu

A modern cigány identitás fejlődési szakaszban van, több irányban nyitott, és a közeljövőben konszolidálódó formája nagymértékben függ a magyar többséggel kapcsolatos viszonyától. A magyar nemzet-stratégia szempontjából leegyszerűsítve két alternatíva létezik: az érdekegyeztetésen, *történelmi szövetségen alapuló és a konfrontációs*. Az utóbbi szerint a nemzeti elnyomás alatt élő cigányoknak a magyarokkal szemben kell megvívniuk emancipációs küzdelmüket. Veszélyessége abban rejlik, hogy a téves kiindulópont ellenére is hatékony: gyors politikai sikert ígér, mozgósító erejű, bel- és külpolitikai támogatást is élvez.

A magyar nemzeti kibontakozásnak semmi sem hiányzik kevésbé, mint hogy ezzel az *elkerülhető* konfliktussal megterhelten vágjon bele az előtte tornyosuló problématömeg megoldásába. Minden tudományoskodást félretéve a józan paraszti ész is azt diktálja, hogy *ne engedjük ellenséggé válni azt a közösséget, amely szövetségesünk is lehetne.* A magyar nemzet nincs abban a helyzetben, hogy ezt megengedhetné magának. A hosszú távú nemzeti érdek ellen cselekszik az, aki az elkerülhető konfliktus kibontakozását engedi vagy éppen provokálja. Ebben az értelemben *a cigányellenesség egyben magyarellenesség is.*

A nemzeti érdek a cigánypolitikában az elkerülhető konfliktusok elkerülése, az elkerülhetetlenek legkisebb áldozattal járó megoldása és *egy érdekegyeztetési folyamat során kialakított történelmi szövetség megkötése.*

Részlet Báthory János írásából

9 771216 623000 10008